

การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

พระพิรุณ วุฑฺฒิธมฺโม (ตะเนาว์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๕

ISBN 974 - 386 - 036 - 3

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

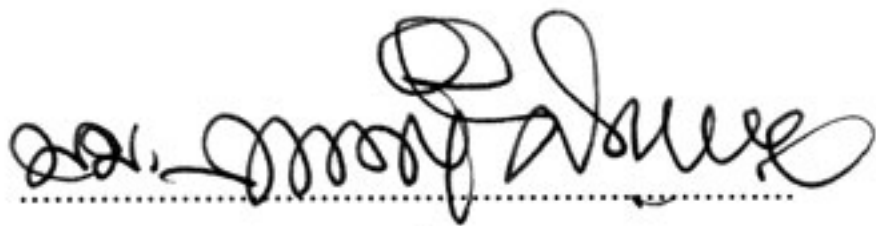
PERSONALITY DEVELOPMENT IN BUDDHISM

PHRA PHIROON VUDDHIDHAMMO (Tanao)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

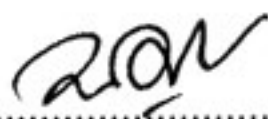
**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

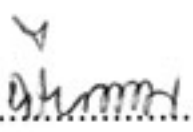

(พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระมหาบุญช่วย สิรินุชโร)

..... กรรมการ
(พระมหาไสว เทวปญฺโญ)

..... กรรมการ
(รศ.ฉวีวรรณ สุขพันธ์ไพฑาราม)

..... กรรมการ
(ผศ.รุ่งเรือง บุญไธยรส)

..... กรรมการ
(นายบัณฑิต รอดเทียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาไสว	เทวปญฺโญ	ประธานกรรมการ
ผศ.รุ่งเรือง	บุญไธยรส	กรรมการ
นายบัณฑิต	รอดเทียน	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระพิรุณ วุฑฒิชมโม (ตะเนาว์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหา ดร.ไสว เทวบุญโญ ประธานกรรมการ

ป.ธ.๔, B.A., M.A., Ph.D. (Philosophy)

: ผศ.รุ่งเรือง บุญไญยศ กรรมการ

B.A., M.A. (Philosophy)

: นายบัณฑิต รอดเทียน กรรมการ

ป.ธ.๔, ศน.บ.(ปรัชญา), M.A. (Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายของการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยมีข้อสรุปดังนี้

บุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา หมายถึง บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้ที่แสดงพฤติกรรมที่เป็นกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต หรือแสดงพฤติกรรมที่เป็นกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ที่มีอยู่ภายในจิต และที่ปรากฏออกมาทางร่างกาย ตามแรงจูงใจหรือแรงผลักดันจากภายในจิต บุคลิกภาพมี ๒ อย่าง ได้แก่บุคลิกภาพภายใน หมายถึง บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้มีมโนสุจริตและมโนทุจริต และการแสดงพฤติกรรมให้ปรากฏออกมาจะขึ้นอยู่กับจิต ๖ ประกอบด้วย และบุคลิกภาพภายนอก หมายถึง บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้ที่มีกายทุจริต วจีทุจริต หรือกายสุจริต วจีสุจริต ที่แสดงออกมาให้บุคคลอื่นรับรู้ ความหมายของบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกับความหมายของบุคลิกภาพในทัศนะจิตวิทยาที่สรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ บุคลิกภาพภายนอก หมายถึง บุคลิกลักษณะที่แสดงออกมาทางกายและวาจา และบุคลิกภาพภายใน หมายถึง บุคลิกลักษณะที่มีอยู่ภายในจิตหรืออุปนิสัย

การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา คือ การปรับปรุงบุคลิกภาพภายในเพื่อส่งเสริมบุคลิกภาพภายนอกให้ดีขึ้น และเน้นปรับปรุงบุคลิกภาพภายใน เพื่อนำไปสู่การบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน การพัฒนาบุคลิกภาพทางจิตวิทยามีความสอดคล้องกับการ

พัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา คือ เป็นการปรับปรุงบุคลิกภาพและบุคลิกลักษณะที่ปรากฏภายนอกและภายใน ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงประสงค์

การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของชีวิต มีส่วนสำคัญที่ทำให้การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลเป็นไปอย่างต่อเนื่อง การมีองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในในแต่ละช่วงวัยของชีวิตเป็นสิ่งสำคัญ ที่ทำให้การพัฒนาบุคลิกภาพประสบความสำเร็จ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญทั้งสององค์ประกอบ องค์ประกอบภายนอกได้แก่เรื่องการมีกัลยาณมิตรคอยให้ความช่วยเหลือแนะนำ ตักเตือน และองค์ประกอบภายในได้แก่การมีโยนิโสมนสิการในการคิด ไตร่ตรอง หาเหตุผล เป็นสัมมาทิฐิ และทัศนะทางจิตวิทยาเน้นความสำคัญถึงองค์ประกอบภายนอกคือ การมีกัลยาณมิตร และการได้รับการอบรมจากมารดาบิดา จะช่วยสนับสนุนให้การพัฒนาในแต่ละระยะช่วงวัยของชีวิตมีความต่อเนื่องเป็นไปในทางที่มีประสิทธิภาพ

การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา มีกรอบการพัฒนาหลายแบบ ผู้วิจัยได้นำมงคล ๓๘ ประการมาเป็นกรอบของการวิจัยนี้ การวิจัยพบว่า บุคคลที่ได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องนั้น จะได้รับผลใน ๓ ทาง คือ ๑ กายภาวนา(อบรมศีล) พฤติกรรมและบุคลิกภาพที่เป็นกายทุจริต วจีทุจริต ปรับเปลี่ยนมาเป็นกายสุจริต วจีสุจริต ๒ จิตตภาวนา(อบรมสมาธิ) บุคลิกลักษณะภายในที่เป็นมโนทุจริตปรับเปลี่ยนเป็นมโนสุจริต และจิตมีความมั่นคงไม่หวั่นไหวไปกับโลกธรรมที่มากระทบ ๓ ปัญญาภาวนา(อบรมปัญญา) ปรับเปลี่ยนจากโลกียปัญญาที่ยังไม่สามารถกำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง ไปเป็นโลกุตตรปัญญาที่สามารถกำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง และทำให้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือการดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งภาวะนี้เรียกว่า พระนิพพาน

Thesis Title : Personality Development in Buddhism

Researcher : Phra Phiroon Vuddhidhammo (Tanao)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Swai Devapunno

Pali &, B.A., M.A., Ph.D. (Philosophy)

: Assist.Prof. Rungrueng Bunyoros

B.A., M.A. (Philosophy)

: Lecturer. Bundit Rodtian

Pali &, B.A., M.A. (Philosophy)

Date of Graduation : & January ၂၀၀၈

ABSTRACT

The purpose of this thesis was to make a thorough research into the personality development in Buddhism. The summary of the research was as followed:

Personality in Buddhism meant the characteristics that were specific to an individual. These characteristics were manifested by his/her good and bad behaviors through body, speech, and mind. In another word good and bad behaviors were the manifestations of the mental motivation. Personality was here divided into two categories: they were 1. Implicit Personality and 2. Explicit Personality. Implicit Personality was described as the characteristics of an individual who had wholesome and unwholesome mental conducts. His conducts were based on the 6 mental trends. Explicit Personality was described as the characteristics of an individual who had wholesome and unwholesome behaviors through body and speech that shown in outward appearances. It was shown in this studies that Buddhist personality was in accordance with the concept of personality in modern psychology. Modern psychology classified personality into two categories: they were External Personality – the personality that could be observed through positive and negative behaviors of body and speech, and Internal Personality – the personality that was mental and was individually observable.

Personality development in Buddhism was the improvement of internal and external characteristics. The improvement of internal characteristics was emphasized in Buddhism as it led to the enlightenment of the ultimate goal of Buddhism, Nibbana. Buddhist personality development was in agreement with psychological personality development in that both Buddhism and psychology aimed at developing external characteristics and emphasized internal mental behaviors.

Personality development in different ages was important to the continuity and success in the development of personality. Internal and external factors had a great impact in the development of personality of an individual in different ages. Buddhism took into account both internal and external factors in dealing with personality development. Internal factor in Buddhism was the mind that was analytical, reasonable, and rightful, while external factor was described as having good friends who were giving advice and warning. Psychology gave more emphasis on external factors, such as having good friends and having education from parents. Good factors were important in supporting the development of personality in each age of life while bad factors tended to be faults and destructive in the development of personality.

Buddhism had many different approaches to the personality development. This thesis used 38 Blessings as the main theme in its research. The 38 Blessings were very systematically classified and had distinct steps in personality development – from basic stages to the highest stage of development unto the attainment of Nibbana. The research in this studies showed that the person who continuously underwent personality development according to the Buddhist teaching benefited in 3 ways. Physically he changed his unwholesome bodily action and bad speech to wholesome bodily action and good speech. Mentally his mental unwholesome tendencies changed to wholesome tendencies. Spiritually he destroyed his worldly knowledge and obtained sublime wisdom that eradicated greed, hatred, and delusion. He finally attained the highest goal in Buddhism, e.g. the total eradication of suffering which is Nibbana.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงด้วยดีเพราะได้รับความกรุณาจาก พระมหา คร.ไสว เทวบุญโญ ผู้ช่วยศาสตราจารย์รุ่งเรือง บุญโญรส และอาจารย์บัณฑิต รอดเทียน ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ เป็นอย่างดี ทั้งให้ความเอาใจใส่ในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณหรือ อนุโมทนาขอบคุณอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คณบดี รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และพระมหา คร.บุญช่วย สิรินุโร ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประธานกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณและอนุโมทนารองศาสตราจารย์ฉวีวรรณ สุขพันธ์โพธาราม กรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาอ่าน ตรวจสอบแก้ไข ให้คำแนะนำ ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูเวฬุวันพิทักษ์(พระมหาเชื่อนคำ อุดตสนฺโต ป.ธ.๔) พระครู พุทธิญาณ โสภณ(พระมหาชวลิต จารุณฺโณ ป.ธ.๔) วัดพระพุทธบาทตากผ้า และขออนุโมทนาขอบคุณ คณาจารย์และเจ้าหน้าที่แห่งวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ ตลอดจนอาจารย์โรงเรียนพรหมจักรสังวร และเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุดสุพรรณยานเถร วัดพระพุทธบาทตากผ้า ที่มีส่วนสนับสนุน ให้คำแนะนำปรึกษา และให้ยืมพระไตรปิฎก หนังสือ และเอกสารในการค้นคว้า อ้างอิงตลอดการวิจัยนี้

ขอขอบพระคุณเพื่อนสหธรรมิกและขออนุโมทนาขอบคุณญาติมิตรพี่น้อง ตลอดจนนาย ประชา - นางดวงดา ภูมิสิริกุล ที่ให้การสนับสนุนทั้งกำลังทรัพย์ กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน เพื่อให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จสมบูรณ์

ประโยชน์จากการวิจัยครั้งนี้ ขอน้อมบูชาพระพุทธคุณ และขออุทิศให้มารดาบิดา และ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระสุพรรณยานเถร (ครูบาพรหมา พรหมจกฺโก) ตลอดจนพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีอุปการคุณของผู้วิจัยทุกท่าน

๒.๒ การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลตามแนวคิดทางศาสนาและจิตวิทยา	๒๓
๒.๒.๑ การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดทางศาสนา	๒๓
- ศาสนาพราหมณ์	๒๓
- ศาสนาพุทธ	๒๔
๒.๒.๒ การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดทางจิตวิทยา	๒๖
- ซิกมันด์ ฟรอยด์	๒๖
- อีริก เอช อีริกสัน	๒๗
๒.๒.๓ เปรียบเทียบแนวคิดการพัฒนาบุคลิกภาพทางศาสนาและจิตวิทยา	๒๗
๒.๓ ผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา	๔๕
๒.๓.๑ ผลทางกาย จิต และปัญญา	๔๕
๒.๓.๒ ตัวอย่างอริยบุคคลที่ได้รับผลจากการพัฒนาบุคลิกภาพสูงสุดในพระพุทธศาสนา	๔๘
๑) พระองคุลิมาลเถร	๔๙
๒) พระปฎาจาราเถรี	๕๑
๓) ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก	๕๓
๔) นางวิสาขา มหาอุบาสิกา	๕๖
บทที่ ๓ วิเคราะห์และสรุปผลที่ได้จากการวิจัย	๖๐
๓.๑ วิเคราะห์	๖๐
๓.๒ สรุปผลที่ได้จากการวิจัย	๖๔
บทที่ ๔ วิจัยและข้อเสนอแนะ	๖๗
๔.๑ วิจัย	๖๗
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๖๘
บรรณานุกรม	๗๐
ภาคผนวก	๗๕
ประวัติผู้วิจัย	๘๕

คำชี้แจงการใช้อักษรบอกชื่อคัมภีร์

วิทยานิพนธ์นี้ ได้อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้ระบุชื่อย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ ข้อ/ หน้า ตัวอย่างเช่น อง.เอกก.(ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๐๕ หมายถึง สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เล่มที่ ๒๐ ข้อ ๔๐๑ หน้า ๑๐๕.(ภาษาไทย)

อ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย จากพระธรรมปทัฏฐกถา แปล เล่ม ๑ ถึง เล่ม ๘ ฉบับมหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๔ โดยได้ระบุชื่อย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ ข้อ/ หน้า ตัวอย่างเช่น ขุ.ธ.อ. (ไทย)๖/ ๑๔๗/ ๕๓ หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบถอรรถกถา เล่มที่ ๖ ข้อ ๑๔๗ หน้า ๕๓.(ภาษาไทย)

อ้างอิงคัมภีร์ปกรณ์วิเสสภาษาไทย จากวิสุทธิมรรค แปล เล่ม ๓ ฉบับโรงพิมพ์วิญญาน พ.ศ.๒๕๔๑ และมังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๑ ถึง เล่ม ๕ ฉบับมหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๔ โดยได้ระบุชื่อย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ ข้อ/ หน้า ตัวอย่างเช่น วิสุทธิ.(ไทย) ๓/ ๒๐/ ๒๕๖ – ๒๕๗ หมายถึง วิสุทธิมรรคปกรณ์ เล่มที่ ๓ ข้อที่ ๒๐ หน้า ๒๕๖ – ๒๕๗.(ภาษาไทย)

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)

จุ.เถรี.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	จุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
จุ.อป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	จุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

จุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	จุททกนิกาย	ธรรมบถอรรถกถา	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	------------	---------------	-----------

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.	(ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
มจฺจล.	(ไทย)	=	มจฺจลัตถทีปนีปกรณ์	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำสอนในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นที่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง โดยให้สำรวจตนเองจากสภาวะภายใน ซึ่งผิดกับจิตวิทยาทางตะวันตกที่พิจารณาพฤติกรรมการแสดงออกเป็นหลัก อย่างไรก็ตามหลักการทางจิตวิทยาคำนึงถึงผลของการปรับพฤติกรรม การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล รวมทั้งการแก้ปัญหาทุกระดับในตัวบุคคลจะได้ผลสัมฤทธิ์ที่มีประสิทธิภาพสูงจะต้องมาจากตัวบุคคลนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เมื่อเข้าใจตนเองถึงที่สุดก็สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองได้เป็นอย่างดี การประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพของบุคคลให้เป็นไปในทางบวก เช่น เปลี่ยนจากผู้ที่มีลักษณะการแสดงออกที่ก้าวร้าว โมโหง่าย กลับมาเป็นผู้ที่มีสติปัญญาสามารถควบคุมตนเองได้ ดังนั้น การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาจึงเป็นการปรับปรุง ปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพในส่วนรวมทั้งหมดของบุคคลหนึ่ง ที่นำธรรมะมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนให้เป็นไปในทางที่ดียิ่งขึ้น จนถึงบุคลิกภาพดีที่สุด คือความหมดสิ้นความโกรธ ความโลภ และความหลง

คำว่า “บุคลิกภาพ” ส่วนมากแล้วหมายถึง ลักษณะส่วนรวมของพฤติกรรมของบุคคลในทุกๆด้านไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพคือบุคลิกของรูปร่างหน้าตาบุคลิกและอุปนิสัยที่ใช้ในการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆทั่วไป แต่ลักษณะเด่นๆของแต่ละบุคคลมักจะถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเป็นพิเศษ และยอมรับในลักษณะที่เด่นในตัวของคนนั้นเป็นบุคลิกภาพเฉพาะตัวของบุคคลผู้นั้น และคำว่าบุคลิกภาพนี้มีผู้ให้ความหมายอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น^๑

^๑ สถิต วงศ์สวรรค์, การพัฒนาบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรพิทยา, ๒๕๔๐),

ฮิลการ์ด (Hilgard, ๑๙๖๕) ว่า บุคลิกภาพหมายถึง ลักษณะส่วนรวมของบุคคลแต่ละคนอันเป็นแนวทางในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแต่ละคนจะมีรูปแบบของการแสดงออกทางพฤติกรรมต่าง ๆ กัน

รัช (Ruch) กล่าวว่า บุคลิกภาพของคนประกอบด้วย ลักษณะภายนอก พฤติกรรมที่แสดงออกในสังคมของเขา และความรู้สึกของบุคคลนั้นต่อตนเอง

มอร์แกน (Morgan) ว่า บุคลิกภาพ คือ คุณสมบัติและคุณลักษณะเด่นของบุคคลรวมทั้งการปรับตัวของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ

บุคลิกภาพประกอบด้วยลักษณะของบุคคลในส่วนรวมทั้งหมด คือทั้งรูปลักษณะทางร่างกาย การแสดงออกทางพฤติกรรมที่ให้เห็นในรูปแบบของอารมณ์ ซึ่งผลรวมที่ประกอบเป็นบุคลิกภาพนี้ย่อมทำให้บุคคลมีความแตกต่างกันการพัฒนบุคลิกภาพ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคนอย่างมาก เพราะการพัฒนานั้นจะเป็นตัวที่ทำให้สิ่งต่างๆ มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังนั้น เมื่อมนุษย์มีการพัฒนบุคลิกภาพ ย่อมหมายความว่าบุคลิกภาพของมนุษย์นั้นย่อมได้รับการพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนให้ดียิ่งขึ้นนั่นเอง

การศึกษาทางด้านบุคลิกภาพได้แยกการให้คำนิยามของบุคลิกภาพออกเป็น ๒ องค์ประกอบ คือ บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอก (outward appearance) และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะภายใน (true inner being) ผู้ศึกษาต้องการเน้นประเด็นการศึกษาในด้านการพัฒนาบุคลิกภาพภายใน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้น การละเว้นการทำ ความชั่ว การทำดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ อนึ่ง ผู้ศึกษาได้นำพระประวัติและประวัติของพระอริยบุคคลครั้งพุทธกาลรวม ๔ ท่าน ที่ได้พัฒนบุคลิกภาพตามหลักพระพุทธศาสนาจนบรรลุถึงจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน มาเป็นกรณีศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นว่า บุคคลที่ได้พัฒนบุคลิกภาพตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องจะได้รับผลคือความทุกข์ดับสิ้นหมด การพัฒนบุคลิกภาพในบุคคลที่ยังมีชีวิตในสังคมโลก แม้จะไม่อาจดับทุกข์สิ้น ดังพระอริยบุคคลตามตัวอย่าง แต่ผลคือความทุกข์ค่อยดับไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะมีความสงบสุขที่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างดี

เนื่องจากงานวิจัยเรื่องการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักพระพุทธศาสนา มีอยู่ไม่มากนัก ขณะเดียวกัน ยังเป็นที่สนใจของสังคมทั่วไปอยู่อย่างมากในการหาทางแก้ปัญหาพฤติกรรมในสังคม ดังนั้นการศึกษาวิจัยนี้จึงมุ่งที่จะศึกษา และตอบปัญหาถึงเรื่องการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถที่จะดำเนินได้ในหลากหลายวิธี หากบุคคลนั้นได้นำหลักธรรมไปใช้ดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างถูกต้องและเหมาะสมตามคำสอนในพระพุทธศาสนา

แล้ว สามารถที่จะพัฒนาบุคลิกภาพในภาพรวมของบุคคลนั้นไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้อย่างไร และมีผลดีเกิดขึ้นอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาถึงการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาถึงความหมายของการพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาถึงผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ความหมายของการพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยา คืออะไร

๑.๓.๒ การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาเป็นเช่นไร

๑.๓.๓ ผลของการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๑.๔ คำจำกัดความที่ทำการวิจัย

๑.๔.๑ การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพภายในเพื่อนำไปสู่การบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ตามมงคล๓๘ ประการ

๑.๔.๒ พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท

๑.๕ เอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ บุคลิกภาพและการปรับตัวทางพระพุทธศาสนา

นพมาศ ชีรเวคิน ได้กล่าวถึงทฤษฎีบุคลิกภาพในเชิงของศาสนาพุทธ(หน้า๑๕๔-๒๐๓)^๒ พอกกล่าวสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาแบ่งบุคคลออกเป็น ๔ จำพวก^๓ คือ (๑) อุกมภูติฉุญญ (ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน) (๒) วิปจิตฉุญญ(ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ) (๓) เนยยะ(ผู้ที่พอจะแนะนำได้)

^๒ นพมาศ ชีรเวคิน, ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐).

^๓ อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/ ๑๓๓/ ๒๐๒.

(๔) ปทปรมะ(ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทหรือพยัญชนะ) และพระพุทธองค์ทรงเปรียบมนุษย์ทั้ง ๔ จำพวก ในความพร้อมของอุปนิสัยทางศีลธรรมเหมือนดอกบัวสี่เหล่า^๔ ที่พร้อมจะบานในโอกาสต่างกันไป ศักยภาพของมนุษย์มีความไม่เท่าเทียมกันในระดับสติปัญญา ระดับการเรียนรู้ ระดับการอบรมสั่งสอน และพัฒนาการ แต่พระพุทธองค์ให้หลักการว่าคนทุกคนมีโอกาสบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกัน หากได้รับโอกาสการฝึกฝนที่เหมาะสมซึ่งขึ้นอยู่กับบุญ วาสนา บารมี และการสั่งสมอบรมของแต่ละบุคคล จิต คือ แกนกลางของชีวิตเพราะเป็นแหล่งเกิดของสิ่งต่างๆอย่างมากมาย สภาวะทางจิตเกิดจากทั้งตัวแปรทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อม อัดตาคือต้นเหตุของปัญหาทั้งหลายทั้งปวง การละอัดตาได้จะเข้าถึงความว่างเปล่าซึ่งเป็นสภาวะที่น้อยคนจะเข้าใจได้ นอกจากบุคคลที่เข้าถึงแล้วจึงจะเข้าใจได้ พระพุทธศาสนานั้นเรื่องของ กรรม หมายถึง พฤติกรรมนั้นเกิดจากการจงใจหรือการกระตุ้นภายในที่ขับออกมาของสภาวะของจิต ดังนั้นบุคคลที่กระทำความไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว เมื่อทำกรรมใดลงไปจึงต้องรับผิดชอบในผลของกรรมที่ตนเองกระทำ และการอโหสิกรรม คือการให้อภัยต่อผู้รู้ผิดแก้ตัวได้ เป็นการลดกรรมที่มีต่อกัน ทำให้จิตใจอ่อนโยน โอบอ้อมอารี มีคุณธรรม การทำความดี และการอโหสิกรรม เป็นการทำความดีที่ได้รับผลดี ทำให้บุคคลที่กระทำเกิดความภาคภูมิใจ มีกำลังใจ ในการทำความดีตลอดไป

๑.๕.๒ การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ

สิงห์ทน คำขาว อ่างใน ศรีเรือน แก้วกังวาล(หน้า ๓๕๗ – ๔๐๗) ^๕ ได้กล่าวถึงการพัฒนาบุคลิกภาพตามทัศนะแห่งพระพุทธศาสนา พอกล่าวสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าจิตใจมีความสำคัญกว่าร่างกาย อย่างไรก็ตามสำหรับคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพุทธบริษัทผู้มุ่งฝึกเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงสุดคือพระนิพพาน พระองค์ทรงแนะนำให้แสวงหาสัพปาเยทั้งร่างกายและจิตใจ พระพุทธศาสนาสอนว่าชีวิตคือขันธห้า ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ขันธห้าจะรวมตัวกันเป็นชีวิตโดยอาศัยกฎแห่งกรรม หรือเป็นไปตามกฎแห่งวัฏฏะ ซึ่งประกอบด้วย

^๔ ดูเพิ่มเติม ภาคผนวก ก.

^๕ ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๕).

หลัก ๓ ประการ คือ กิเลส กรรม และวิบาก สิ่งที่ควรระวังคือนิ वर्ณ ๕ ได้แก่ พอใจในกามคุณ คิดร้ายต่อผู้อื่น ความง่วงซึมเซา ความฟุ้งซ่าน และความล่งเลสงสัย ซึ่งเป็นสิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้า ในคุณธรรม ไม่ให้บรรลุคุณความดี การฝึกกรรมฐานมี ๒ แบบคือ สมถกรรมฐาน เป็นการฝึกจิต ให้มั่นคง มีสมาธิ เพื่อเป็นฐานให้เกิดปัญญา และวิปัสสนากรรมฐานเป็นการเจริญปัญญาจนเห็นชัด เจนในอริยสัจ๔ การพัฒนาบุคลิกภาพเป็นสิ่งจำเป็น และจำเป็นที่จะต้องรู้พื้นฐานทางจิตใจ คือ จริต ๖ ได้แก่ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต สัทธาจริต พุทธิจริต และวิตะกจริต ซึ่งเป็นลักษณะนิสัย ประจำตัวของแต่ละบุคคล หลักกรรมมงคล ๓๘ ประการ ถือว่าเป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพที่เป็นระบบ เป็นกระบวนการที่สมบูรณ์มีการเรียงลำดับจากการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นพัฒนาตนเอง นำไปสู่การพัฒนาตนเองในลำดับกลางและลำดับสูงสุด คือความดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงในที่สุด บุคคลที่ได้ปฏิบัติและเกิดผลถึงที่สุด จะปรากฏชัดได้จากบทสรรเสริญสังฆคุณที่ว่า สุปฏิปันโน(พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี) จนถึง อนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสาติ(เป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่าดังนี้)

แสงสุรีย์ สำอางค์กุล ได้กล่าวถึงการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา (หน้า ๔๕๐ - ๔๕๕) ^๖ พอกกล่าวสรุปได้ว่า คัมภีร์พระอภิธรรมเป็นตำราทางวิชาการในพระพุทธศาสนาที่สำคัญ โดยแสดงถึงสภาวะธรรม จิต เจตสิก รูป นิพพาน ที่เกี่ยวข้องกับทางร่างกายและจิตใจอย่างละเอียดเป็นสำคัญ และจัดเป็นทฤษฎีบุคลิกภาพทางของทางโลกตะวันออก วิธีการพื้นฐานของพระอภิธรรม ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของจิตที่มีองค์ประกอบหลายด้านนี้ คือการสำรวจตนเองหรือวิธีการพิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นภายในจิตใจตนเองอย่างมีระบบ กระบวนการสำรวจตนเองเข้ามาภายในจิตใจ จะสามารถพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมที่ดีได้ และนอกจากนี้ได้กล่าวถึงองค์ประกอบต่างๆของการมีสุขภาพจิตที่ไม่ดี คือ ความหลงผิดหรือโมหะ และการมีสุขภาพจิตที่ดี เช่น การมีสติสัมปชัญญะ มีหิริและโอตตปปะ และกล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติสมาธิ คือ การทำจิตใจให้สงบนิ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นพื้นฐานเริ่มต้นแห่งการเจริญวิปัสสนา หมายถึง ความเห็นแจ้ง ความรู้แจ้งที่ตรงตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมทั้งปวง การปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา

^๖ แสงสุรีย์ สำอางค์กุล, จิตวิทยาบุคลิกภาพ, (เชียงใหม่ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕).

เป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพ และทำให้บุคคลที่ปฏิบัติได้รับผลแห่งการพัฒนา คือ การเป็นผู้มีสุขภาพทางกายและสุขภาพทางใจที่ดี อยู่ในสังคมปัจจุบันอย่างมีความสุข

ก่องแก้ว เจริญอักษร ได้กล่าวถึงการพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ(หน้า ๓๑ – ๕๕)^๖ พอล่าวสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายในการพัฒนาบุคลิกภาพ หมายถึง จิตใจที่มีอิสระและหลุดพ้นจากโลกธรรม ๘ เป็นอิสระอย่างที่สุด กฎแห่งไตรลักษณ์เป็นสภาวะธรรมที่มีอยู่จริง และมนุษย์ทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาตินี้ การพัฒนาตนเองมีความสำคัญต่อบุคลิกภาพที่แสดงออกมา และบุคลิกภาพที่แสดงออกมานั้นอยู่กับจิตของแต่ละบุคคล ซึ่งเรียกว่า จิต ๖ แนวทางการพัฒนาและแก้ปัญหาให้กับตนเองในการปฏิบัติตนดังกล่าว ควรศึกษาเรื่องอริยสัจ ๔ เพื่อให้รู้ว่าทุกข์คืออะไร สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์คืออะไร ความดับของทุกข์เป็นอย่างไร และการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ควรจะปฏิบัติอย่างไร เมื่อศึกษาและทำความเข้าใจจึงนำมาปฏิบัติ และการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ต้องดำเนินในทางสายกลางคือมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเริ่มที่สัมมาทิฐิหมายถึงความเห็นชอบ จนถึงสัมมาสมาธิหมายถึงความตั้งใจมั่นชอบ เมื่อได้ปฏิบัติตามขั้นตอนนี้แล้ว ผลที่สุดแห่งการปฏิบัติ คือ จิตใจมีความเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ที่สุด

๑.๕.๓ พุทธธรรม

พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชีวิตตามแนวพุทธธรรม (หน้า ๑ – ๑๑)^๗ พอสรุปย่อได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ(กรรมวาทและกิริยาวาท) เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม(วิริยวาท) ซึ่งเน้นการปฏิบัติ การบำเพ็ญเพียร ไม่ใช่เป็นศาสนาแห่งการอ่อนน้อมเพื่อขอพรจากสิ่งที่เหนือการพิสูจน์ อริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมสำคัญที่ควรศึกษา และทำความเข้าใจ หลักการปฏิบัติที่อาศัยความเพียรพยายามด้วยตนเอง ได้แก่การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใดสามารถที่จะประพฤติปฏิบัติตามและเกิดผลกับตนเองได้ การที่จะพัฒนาหรือแก้ปัญหาชีวิตตนเอง ต้องรู้จักปัญหาและสิ่งที่เป็นที่ดั่งแห่งปัญหาในชีวิตตนเองเสียก่อน

^๖ ก่องแก้ว เจริญอักษร, การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^๗ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับขยายความ), (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

เมื่อรู้ปัญหาแล้วจึงสามารถค้นหาสาเหตุของปัญหา เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา และขจัดปัญหาในชีวิตให้หมดสิ้นไป ชีวิตจึงอยู่ในสภาพปัจจุบันที่ไม่มีปัญหา เพราะดับปัญหาต่างๆ ได้ในที่สุด พุทธธรรมแสดงความเป็นไปของชีวิตตั้งแต่เบื้องต้นที่สรุปว่าชีวิตประกอบขึ้นมาด้วยขั้นห้า การดำเนินชีวิตที่อยู่ภายใต้กฎพระไตรลักษณ์และกฎปฏิจจสมุปบาท ชีวิตควรจะมีการพัฒนาจนถึงที่สุดแห่งกองทุกข์ และชีวิตในปัจจุบันควรดำเนินตามทางสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” และผู้ที่ต้องฝึกฝนอบรมตนเอง ผู้ที่รู้เท่าทันในชีวิตของตนเอง โดยมุ่งสู่ผลสำเร็จ คือ ความสงบสุข ความเป็นอิสระของจิตใจจากกิเลสทั้งปวง ที่สามารถรู้เห็นได้ในชีวิตปัจจุบัน

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงพรรณนา โดยศึกษาค้นคว้าทางเอกสารซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๘ พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ของมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ.๒๕๔๑ อรรถกถา(ภาษาไทย)และปกรณ์วิเสส(ภาษาไทย)

๑.๖.๒ รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากหนังสือหรือ เอกสารฉบับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ศึกษาในปัจจุบัน

๑.๖.๓ ศึกษา ค้นคว้า อธิบายความ โดยศึกษาเปรียบเทียบกับจิตวิทยาแผนใหม่ กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

- ๑.๗.๑ ทำให้เข้าใจถึงความหมายของการพัฒนาบุคลิกภาพทางจิตวิทยา
- ๑.๗.๒ ทำให้เข้าใจถึงการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา
- ๑.๗.๓ ทำให้เข้าใจถึงผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา
- ๑.๗.๔ สามารถนำผลจากการวิจัยมาใช้ในการเป็นตัวอย่างปฏิบัติแก่บุคคลทั่วไป ในชีวิตปัจจุบัน

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นักจิตวิทยาตะวันตก ศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับบุคลิกภาพ และการพัฒนาบุคลิกภาพมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งสามารถรวบรวมผลการศึกษาและผลการวิจัยสรุปออกมาในรูปแบบตำราหรือทฤษฎีทางบุคลิกภาพต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ ทฤษฎีบุคลิกภาพของคาร์ล กุสตาฟ จุง เป็นต้น ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของนักจิตวิทยาในปัจจุบัน ในทางซีกโลกตะวันออก บุคลิกภาพและการพัฒนาบุคลิกภาพมีแฝงอยู่ในหลักคำสอนทางศาสนา แต่เป็นคำสอนในเรื่องวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนอย่างเป็นขั้นเป็นระบบ ศาสนาพราหมณ์มีกล่าวถึงแนวการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบได้แก่ “หลักอาศรม ๔”(รายละเอียดหน้า ๒๓-๒๔) หรือหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีกล่าวถึงแนวการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบเหมือนกัน ได้แก่ มงคล ๓๘ ประการ(รายละเอียดในภาคผนวก) มรรคมีองค์ ๘(รายละเอียดในภาคผนวก) ฯลฯ แนวการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบที่เป็นคำสอนในศาสนาทางตะวันออก อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต และเป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักคำสอนในแต่ละศาสนา ผู้วิจัยค้นคว้าและสรุปแนวการศึกษาทางด้านการพัฒนาบุคลิกภาพทางหลักการศาสนา และจิตวิทยามาในหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของบุคลิกภาพ และการพัฒนาบุคลิกภาพ

๒.๑.๑ ทศนะทางพระพุทธศาสนา

๒.๑.๒ ทศนะทางจิตวิทยา

๒.๑.๓ ข้อเปรียบเทียบหลักการบุคลิกภาพในทศนะทางพระพุทธศาสนา และจิตวิทยา

๒.๒ การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลตามแนวคิดทางศาสนาและจิตวิทยา

๒.๒.๑ การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดทางศาสนา

- ศาสนาพราหมณ์
- พระพุทธศาสนา

๒.๒.๒ การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดทางจิตวิทยา

- ซิกมันด์ ฟรอยด์
- อีริก เอช. อีริกสัน

๒.๒.๓ เปรียบเทียบแนวคิดการพัฒนาบุคลิกภาพทางศาสนาและจิตวิทยา

๒.๓ ผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ ผลทางกาย จิต และปัญญา

๒.๓.๒ ตัวอย่างอริยบุคคลที่ได้รับผลจากการพัฒนาบุคลิกภาพสูงสุด

ในพระพุทธศาสนา

๑) พระอริยเมตไตรย

๒) พระปทุมมาโรหิต

๓) ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี

๔) นางวิสาขา มหาอุบาสิกา

๒.๑ ความหมายของบุคลิกภาพ และการพัฒนาบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพเป็นสิ่งที่ปรัชญาทางศาสนานับแต่ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ แม้ในศาสนาอื่นก็เช่นกัน ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีรูปร่างลักษณะ การมีกิริยาท่าทางที่สำรวมเรียบร้อย การมีการแสดงเมตตากรุณาต่อบุคคลอื่นที่ปรากฏในการบรรยายลักษณะของศาสดา อาทิเช่น โสณทัณฑพราหมณ์ได้บรรยายถึงพุทธลักษณะของพระพุทธเจ้าว่า^๙ “ทรงมีพระวาจาไพเราะสุภาพ ประกอบด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน อย่างชาวเมือง นุ่มนวล เข้าใจง่าย ... ทรงมีปกติตรัสเชื่อเชิญ ครัสตุมิตรไมตรีอ่อนหวาน ไม่ทรงสยิวพระพักตร์ ทรงเบิกบาน มักตรัสทักทายแขกก่อน” ผู้วิจัยได้นำทัศนะเกี่ยวกับบุคลิกภาพ และการพัฒนาบุคลิกภาพตามทัศนะทางศาสนาและทางจิตวิทยามานำเสนอ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความสอดคล้องหรือความแตกต่างกันของทัศนะดังกล่าว ดังนี้

๒.๑.๑ ทัศนะทางพระพุทธศาสนา

แม้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวถึงบุคลิกภาพโดยตรง เหมือนทางนักจิตวิทยา แต่การจำแนกบุคคลออกเป็นหลายประเภทตามบุคลิกลักษณะของบุคคลที่ปรากฏออกมา ในคัมภีร์ปุคคลบัญญัติ เป็นการแสดงถึงบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา ได้มีกล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาบุคลิกภาพไว้ก่อนการศึกษาทางจิตวิทยา สำหรับบุคคลที่ต้องการพัฒนาบุคลิกภาพ

^๙ ที.สี.(ไทย) ๕/ ๓๐๖/ ๑๑๖ – ๑๑๗.

ของตนเองให้ดีขึ้นตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา จะต้องศึกษาและมุ่งเน้นการทำความเข้าใจถึงบุคลิกภาพภายในได้แก่การศึกษาถึงลักษณะนิสัย อุปนิสัย ที่ผลักดันให้เกิดพฤติกรรมภายนอก และบุคลิกภาพภายในจิตของตนเองเป็นหลัก เพราะพฤติกรรม และบุคลิกภาพภายในเป็นสิ่งที่ชักจูงหรือจูงใจให้เกิดพฤติกรรมและบุคลิกภาพภายนอก พุทธศาสนาแจกลักษณะอุปนิสัยของบุคคลไว้ว่า สิ่งที่ชักจูงหรือจูงใจนั้นคือ จริต ๖ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พฤติกรรม และบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน

จริต ๖ หมายถึง^{๑๑} ความประพฤติ, พื้นนิสัย หรือพื้นเพแห่งจิตของคนทั้งหลายที่หนักไปด้านใดด้านหนึ่ง แตกต่างกันไป คือ

๑) รากจริต ผู้มีรากะเป็นความประพฤติปกติ หมายถึง จิตของบุคคลที่ท่องเที่ยวไปในอารมณ์ที่รักสวรั้งาม คือพอใจในรูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสนุ่มนวล บุคคลที่มีจริตนี้จะหนักไปทางรักสวรั้งาม ชอบการมีระเบียบ สะอาด มีท่าทางมารยาทนุ่มนวล พุดจาไพเราะอ่อนหวาน การแต่งกายจะสะอาดประณีต สรุปคือ เป็นบุคคลที่มีอารมณ์จิตหนักไปทางรักสวรั้งามเป็นสำคัญ

๒) โทสจริต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติ หมายถึง จิตของบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางมักโกรธ ใจร้อน ขี้หงุดหงิด คนที่มีจริตหนักในทางนี้ จะมีลักษณะค่อนข้างแก่เร็ว พุดเสียงดัง เดินแรง ทำงานหยาบไม่ค่อยละเอียดถี่ถ้วน แต่งตัวไม่ค่อยพิถีพิถัน สรุปคือ เป็นบุคคลที่มีอารมณ์จิตหนักไปทางมักมีโทสะ ใจร้อน และหงุดหงิดง่าย

๓) โมหจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปกติ หมายถึง จิตของบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางมกมาย เชื่องซึม ลุ่มหลงในทรัพย์สมบัติ ชอบสะสมมากกว่าจำหน่ายแจกออกไป ชอบเอารัดเอาเปรียบ เห็นแก่ตัว ไม่ชอบบริจาคทานการกุศลต่างๆ สรุปคือ เป็นบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางชอบเอาแต่ไม่ชอบให้ และเชื่องซึมบ่อยๆ

๔) สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ หมายถึง จิตของบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางความเชื่ออย่างมาก บางครั้งจะเชื่อโดยไม่มีเหตุผล บุคคลผู้มีจริตนี้อยู่มากจะถูกหลอกลวงอยู่เป็นประจำ เพราะมีความเชื่อเป็นพื้นฐานและขาดความไตร่ตรองพิจารณา สรุปคือ เป็นบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางเชื่อในสิ่งต่างๆ โดยขาดการพิจารณา

^{๑๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๘.

๕) พุทธิจริต(ญาณจริต) ผู้มีความรู้ความประพฤติกติ หมายถึง จิตของบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางใช้สติปัญญาเป็นพื้นฐาน เป็นคนเจ้าปัญญาความคิด มีความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบ มีความจำดี สรุปคือ เป็นบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางใช้สติปัญญาเป็นปกติ

๖) วิตกจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติกติ หมายถึง จิตของบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางฟุ้งซ่าน ชอบคิดในเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หรือเพ้อฝัน ตัดสินใจไม่เด็ดขาด มีเรื่องราวต่างเข้ามาแล้ก็ตรองคิดแต่ไม่กล้าตัดสินใจ คนที่มีจริตนี้อยู่มากจะเป็นโรคประสาท ไม่ใคร่สดชื่น หาความสุขสบายอยาก สรุปคือ เป็นบุคคลที่มีอารมณ์หนักไปทางชอบคิดเป็นปกติ แต่ไม่ค่อยกล้าตัดสินใจ

จริต ๖ เป็นสิ่งจูงใจสำคัญที่มีอยู่ภายในจิตใจของทุกคน บุคคลที่มีจริตหนักไปในทางไหน จะมีพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาทางร่างกายจะเป็นไปตามจริตดังกล่าว

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาของไทยที่สำคัญ ได้อธิบายถึงกระบวนการพัฒนาบุคคลในพระพุทธศาสนา ไว้เช่นกัน อาทิ

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) อ่างในก่องแก้ว เจริญอักษร (หน้า๗)^{๑๑} แสดงความเห็นเรื่องบุคลิภาพว่า “การกล่าวถึงบุคลิภาพของแต่ละคน จะต้องพิจารณาถึงภาพรวมขององค์ประกอบที่สั่งสมมาของบุคคลนั้น” กระบวนการที่จะพัฒนาบุคคลนั้นแยกได้เป็น ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นนำสู่ศึกษา ที่ต้องประกอบด้วยปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโมษะ(เสียงจากผู้อื่น, คืออิทธิพลจากภายนอก ถ้า ปรโตโมษะนั้นเป็นบุคคลที่ดีเราเรียกว่า กัลยาณมิตร) และปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ(การทำอุบายไว้ในใจโดยแยบคาย) และขั้นไตรสิกขาเป็นขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาบุคคล โดยใช้หลักไตรสิกขาเต็มระบบอย่างสมบูรณ์^{๑๒}

พุทธทาสภิกขุ^{๑๓} ได้อธิบายถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและการพัฒนาคน โดยให้ความหมายของคำว่าพัฒนา หรือ วาฑฒน ในภาษาบาลี ที่หมายความว่าถึง รก คือรกอย่างหนาแน่น เช่นหนักรก และยังได้กล่าวถึงคำว่าพัฒนาว่า “ถ้าจะให้รกไปด้วยคนดีของดี ก็ต้องพัฒนาทางจิต

^{๑๑} ก่องแก้ว เจริญอักษร, การพัฒนาบุคลิภาพตามแนวพุทธ, หน้า ๗ .

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) , จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร,(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,๒๕๓๕), หน้า ๒๗ – ๓๔.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรม ภาคต้น, (ไชยา : ธรรมมูลนิธิ, ๒๕๒๕) หน้า ๑๗๓ - ๑๘๐.

ซึ่งเป็นผู้นำของกาย” กล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาคนนั้น ต้องพัฒนาทางจิตเป็นหลัก เมื่อจิตได้รับการพัฒนาเป็นจิตที่ดีแล้ว ทางกายทางวัตถุจะดีตามไปด้วย เพราะจิตมีอำนาจเหนือกายหรือเหนือวัตถุ เมื่อจิตถูกพัฒนาเป็นอย่างดีแล้ว จะสามารถลากกายไปในทางที่ถูกที่ควรได้ ถ้าการพัฒนามุ่งเน้นไปทางกายหรือวัตถุอย่างเดียวแล้ว จะทำให้ลุ่มหลงมัวเมาในเนื้อหนัง คือความสุขทางเนื้อห่อหุ้มและครอบงำจิต

จากทัศนะเรื่องบุคลิกภาพ และการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา กล่าวสรุปได้ว่าบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนามี ๒ ประการ คือบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอก ได้แก่ บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้ที่แสดงพฤติกรรมที่เป็นกุศลกรรมบถ๑๐ หรืออกุศลกรรมบถ๑๐ ที่ปรากฏออกมาให้บุคคลอื่นเห็น และบุคลิกภาพภายใน ได้แก่ บุคลิกลักษณะและพฤติกรรมภายในจิตที่ไม่สามารถเห็นได้ จะเห็นได้เมื่อมีแรงจูงใจหรือแรงผลักดันมาจากจิต ๖ ให้แสดงพฤติกรรมปรากฏออกมาทางร่างกาย ตามอำนาจแรงจูงใจหรือแรงผลักดันจากภายในจิต

๒.๑.๒ ทัศนะทางจิตวิทยา

คำว่า “บุคลิกภาพ” ในภาษาอังกฤษ คือ “Personality” มาจากคำในภาษาลาตินว่า “Personna” ซึ่งหมายถึง “Mask” ที่แปลว่า “หน้ากาก” สำหรับตัวละครของกรีกในสมัยโบราณ ที่ใช้สวมใส่หน้า เวลาออกแสดง โดยปกติจะแสดงกลางแจ้ง เพื่อที่จะแสดงบทบาทตามที่ถูกกำหนดตัวละครเมื่อสวมหน้ากาก หรือหัวโขนต่างๆ เป็นรูปแบบใดแล้ว ก็จะต้องแสดงท่าทางประกอบให้เหมือนกับหน้ากาก หรือหัวโขนที่ตนสวมอยู่ เช่น สวมหน้ากากเป็นสัตว์ ก็ต้องแสดงท่าทางประกอบให้เหมือนกับหน้ากากสัตว์ที่สวมอยู่ด้วย จากคำในภาษาลาติน “Personal” จึงหมายถึง “ลักษณะตัวละครในนวนิยาย บทละคร” ดังนั้น คำว่า “Personality” จึงคิดกันว่าจากความหมายเดิมนั้น จึงถูกโยงนำมาสู่ความเข้าใจที่ว่า บุคลิกภาพของคนนั้น ก็เหมือนกับหน้ากากของตัวละคร และลักษณะของตัวละครที่ต้องแสดงออกตามหน้ากากที่สวมอยู่ เพราะในชีวิตประจำวันของแต่ละ

^{๑๑} So Sethaputra, New Model English-Thai Dictionary (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๕๘.

บุคคลจะต้องมีการแสดงออกในพฤติกรรมต่างๆ ในแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป เช่น บางครั้งจะแสดงความคิดใจ ชอบใจ ร่าเริง เมื่อประสบกับสถานการณ์ที่เป็นความสุขของบุคคลนั้น และในบางครั้งจะแสดงอาการเศร้าเสียใจ โกรธ เกลียด เมื่อประสบกับสถานการณ์ที่นำมาซึ่งความทุกข์ของบุคคลนั้น

นักจิตวิทยาให้คำจำกัดความหรือความหมายของคำว่า “บุคลิกภาพ” แตกต่างกันไปตามทัศนะของกลุ่มของตน และความหมายของบุคลิกภาพจึงมีมากมายและแตกต่างกันทางด้านมุมมองในการพิจารณา ในที่นี้จึงขอนำทัศนะเรื่องบุคลิกภาพของนักจิตวิทยาบางท่านมาประกอบดังนี้

จาก Longman Dictionary ให้ความหมายของ “Personality”^{๑๕} ว่า หมายถึง นิสัย ลักษณะ ท่าทาง ของบุคคลบางคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หมายถึงการแสดงออกทางพฤติกรรมของบุคคลนั้นต่อบุคคลอื่น

พจนานุกรม^{๑๖} ให้ความหมายว่า บุคลิกภาพ หมายถึง สภาพนิสัยจำเพาะคน

ฮิลการ์ดและแอตकिनสัน(Hilgard and Atkinson)^{๑๗} กล่าวว่าบุคลิกภาพเป็นรูปแบบต่างๆ ของพฤติกรรมและวิธีคิด ซึ่งกำหนดแนวทางการปรับตัวของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อม

วอเตอร์ มิเชล (Walter Michel)^{๑๘} กล่าวว่าบุคลิกภาพ คือ แบบแผนของพฤติกรรม (รวมทั้งความคิด และอารมณ์ต่างๆ) ที่จะทำให้บุคคลแต่ละคนสามารถปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ ได้

อัลพอร์ท(Allport)^{๑๙} ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับความหมายของบุคลิกภาพ ไว้ในปี ค.ศ.๑๙๓๗ แม้ว่าจะเป็นคำจำกัดความที่เก่าแก่แต่ก็ยังคงเป็นที่แพร่หลาย และเป็นที่ยอมรับว่า

^{๑๕} Longman, Dictionary of Contemporary English, (England : Clays Ltd. 1995), p. ๑๐๕๓.

^{๑๖} อป ไชยวสุ, สะกดให้ถูกตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน,(กรุงเทพมหานคร : เจริญอักษรการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๘๑.

^{๑๗} วิภาพร มาพบสุข, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖๘.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๖๘.

^{๑๙} นิภา นิธยาชน, รศ, การปรับตัวและบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

“บุคลิกภาพเป็นหน่วยรวมที่ทรงพลังของระบบทางกายและจิตภายในตัวบุคคล ซึ่งกำหนดลักษณะการปรับตัวเป็นแบบเฉพาะของบุคคลนั้นต่อสิ่งแวดล้อมของเขา”

รัช(Ruch)^{๒๐} กล่าวว่า บุคลิกภาพของคนประกอบด้วย ลักษณะภายนอก พฤติกรรมที่แสดงออกในสังคมของเขา และความรู้สึกของบุคคลนั้นต่อตนเอง

มอร์แกน(Morgan)^{๒๑} กล่าวว่า บุคลิกภาพ คือ คุณสมบัติและคุณลักษณะเด่นของบุคคลรวมทั้งการปรับตัวของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ

จรรยา สุวรรณทัต และดวงกมล เวชบรรยงรัตน์^{๒๒} กล่าวว่า บุคลิกภาพ หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปเป็นลักษณะรวมของบุคคลนั้น อันประกอบด้วยพฤติกรรมที่แสดงออกและลักษณะเฉพาะภายในของบุคคล ซึ่งทำให้บุคคลนั้นมีความแตกต่างจากบุคคลทั่วไป

ศรีเรือน แก้วกังวาล^{๒๓} ได้นิยามสรุปความหมายของบุคลิกภาพ ไว้ว่า

“บุคลิกภาพ คือ ลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลในด้านต่างๆทั้งส่วนภายนอกและส่วนภายใน บุคลิกภาพของบุคคลมีทั้งส่วนร่วมซึ่งเป็นลักษณะสากลของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา และมีส่วนซึ่งเป็นลักษณะที่เรียกกันว่า เฉพาะตัว ”

Allport ได้นำคำจำกัดความของบุคลิกภาพที่นักจิตวิทยาให้ไว้ต่างๆกันมาจัดรวบรวมเป็นหมวดหมู่ได้ ๔ ประเภท ดังนี้^{๒๔}

๑) คำนิยามที่แสดงถึงชีวภาพทางสังคม (biosocial definition) คำนิยามประเภทนี้ให้ความหมายว่า บุคลิกภาพคือค่านิยมที่เป็นสิ่งเร้าทางสังคมของบุคคล บุคลิกภาพของบุคคลใดก็คือ

^{๒๐} สถิต วงศ์สวรรค์, การพัฒนาบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรพิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓.

^{๒๒} กันขา สุวรรณแสง, บุคลิกภาพ และการปรับตัว, (กรุงเทพ : ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, อักษรพิทยา, ๒๕๓๖), หน้า ๓.

^{๒๓} ศรีเรือน แก้วกังวาล, ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^{๒๔} นวลละออ สุภาพล, ทฤษฎีบุคลิกภาพ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประมวลศิลป์, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

ปฏิกิริยาโต้ตอบของบุคคลนั้นกับผู้อื่น

๒) คำนิยามทางสรีรภาพ (biophysical definition) พิจารณาว่าบุคลิกลักษณะมี ๒ ด้านคือ คุณสมบัติต่างๆทางด้านสรีระ และอีกด้านหนึ่งคือคุณสมบัติที่เกิดจากการรับรู้ของบุคคลอื่น

๓) คำนิยามลักษณะรวมๆโดยทั่วไป (omnibus definition) ให้ความหมายว่าหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับบุคคล ซึ่งโดยทั่วไปนักทฤษฎีบุคลิกลักษณะจะมีแนวคิดพิจารณาเป็นสิ่งที่สำคัญอันดับแรกก่อนรายละเอียดต่างๆของบุคคล

๔) คำนิยามที่ระบุหน้าที่ของบุคลิกลักษณะ (integrative หรือ organization function of personality) คือเป็นหมวดหมู่หรือแบบแผนพฤติกรรมต่างๆของบุคคล นักทฤษฎีอีกหลายคนได้ให้ความหมายโดยเน้นการทำหน้าที่ของบุคลิกลักษณะในเรื่องการปรับตัว

บุคลิกลักษณะมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมของมนุษย์ เพราะเป็นวิธีการในการเข้าใจบุคคลอื่นรวมทั้งตนเอง การที่เราจะรู้ได้ว่าบุคลิกลักษณะของเราเป็นอย่างไรนั้น เป็นเรื่องที่เราได้รับทราบบุคลิกลักษณะของเราผ่านจากบุคคลอื่น การศึกษาเรื่องบุคลิกลักษณะจึงเป็นที่ควรสนใจของบุคคลทั่วไปทุกอาชีพ นักจิตวิทยาศึกษาค้นคว้า และสรุปออกมาเป็นทฤษฎีบุคลิกลักษณะ^{๒๕} ซึ่งผู้วิจัยนำมาประกอบในงานวิจัยนี้มี ๓ ทฤษฎี ได้แก่ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของอีริก เอช. อีริกสัน และทฤษฎีบุคลิกลักษณะของคาร์ล กุสตาฟ จุง

๑ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์^{๒๖} ฟรอยด์ เน้นความสำคัญของประสบการณ์ในวัยเด็ก และแรงจูงใจ ซึ่งอยู่ในจิตไร้สำนึกว่ามีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นแนวคิดทฤษฎีจิตวิเคราะห์ จึงอธิบายบุคลิกลักษณะของบุคคลไปในแนวทางของการอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็ก ที่มีขั้นพัฒนาการของบุคลิกลักษณะแต่ละขั้นแตกต่างกัน ฟรอยด์ให้ความสำคัญพัฒนาการในวัยเด็กมาก เพราะเขาเชื่อว่า บุคลิกลักษณะของผู้ใหญ่ที่เด็กเห็นในตอนวัยทารกและวัยเด็กคือแบบอย่าง que เด็กคนนั้นจะมีหรือเป็นในอนาคต พัฒนาการในวัยผู้ใหญ่เป็นการเสริมต่อจากพัฒนาการในวัย

^{๒๕} วิภากร มาพบสุข, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๓๗๓. ทฤษฎีบุคลิกลักษณะ หมายถึง แนวทางการอธิบายลักษณะโครงสร้าง กระบวนการ เนื้อหาและหลักการพัฒนาบุคลิกลักษณะเพื่อให้เข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล.

^{๒๖} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาบุคลิกลักษณะ, หน้า ๑๘ – ๒๐. (รวมความ).

ทารก และเขายังเชื่ออีกว่าบุคลิกภาพของมนุษย์ถ่ายทอดมาโดยทางกรรมพันธุ์ فروยด์ได้แบ่งขั้นตอนพัฒนาการออกเป็น ๕ ตอน คือ

๑.๑) ขั้นแสวงหาความสุขจากปาก (Oral stage) ช่วงนี้จะอยู่ระหว่างตั้งแต่คลอดออกมาจนถึง ๑๘ เดือน ทารกจะมีความสุขในวัยนี้โดยการทำกิจกรรมต่างๆโดยทางปากเป็นส่วนมากคือการรับประทาน เช่น การดูด การเคี้ยว การกัด เป็นต้น ผู้ที่มีพัฒนาการในช่วงวัยนี้ที่ไม่สมบูรณ์ เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะมีบุคลิกภาพจากวัยทารกนี้ติดตามอยู่ เช่น กินจุบจิบ ชอบพูดคุย ชอบนินทา ชอบเคี้ยวหมากฝรั่ง ชอบสูบบุหรี่ เป็นต้น

๑.๒) ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะทวารหนัก (Anal stage) ช่วงนี้จะอยู่ระหว่าง ๑๘ เดือนจนถึงประมาณ ๓ ขวบ ทารกในวัยนี้ จะมีความสุขโดยทำกิจกรรมที่ใช้ทวารหนักคือการขับถ่าย และสิ่งสำคัญที่เด็กต้องเรียนรู้คือการรอคอย และหากช่วงเวลานี้พัฒนาการไม่สมบูรณ์ เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะมีบุคลิกภาพเป็นคนจู้จุกจิก โหดเหี้ยม เจ้าอารมณ์ ไม่มีระเบียบ แต่ถ้าพัฒนาการในช่วงนี้สมบูรณ์ เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะมีบุคลิกภาพเป็นคนเจ้าระเบียบ รักความสะอาด เป็นต้น

๑.๓) ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะสืบพันธุ์ขั้นแรก (Phallic stage) ช่วงนี้จะอยู่ระหว่าง ๓ ขวบ ถึง ๖ ปี เด็กจะมีความสุขในการทำกิจกรรมที่เนื่องด้วยอวัยวะเพศ เช่น เล่นกับอวัยวะเพศของตน กิจกรรมนี้อาจทำให้พ่อแม่ตกใจ และควรทำความเข้าใจในพัฒนาการของเด็กวัยนี้ และเมื่อเลขวัยนี้ไป เด็กก็จะเลิกเล่น การเล่นอวัยวะเพศของตนของเด็กในวัยนี้มีผลต่อพัฒนาการด้านอื่นของเด็กด้วย เช่นการเริ่มรู้จักเพศของตนเองว่าเป็นเพศชายหรือหญิงต่อไปก็เริ่มเลียนแบบบาททางเพศโดยในขณะนี้เด็กจะเลียนแบบผู้ใหญ่ที่เป็นเพศเดียวกับตนเอง ซึ่งความรู้สึกรักใกล้ชิดสนิทสนม อนึ่งในระบายนี้อาจเกิดปมขึ้นอย่างหนึ่งในจิตใจของเด็กชายและเด็กหญิง คือถ้าตัวแบบนั้นเป็นพ่อแม่ของเด็กเอง ถ้าเป็นเด็กชายจะเกิดปมที่เรียกว่า “Oedipus Complex” คือ จะติดและหวงแหนแม่อย่างมาก และในทางกลับกัน ถ้าเป็นเด็กหญิงจะเกิดปมที่เรียกว่า “Electra Complex” คือจะติดและหวงแหนพ่ออย่างมาก ซึ่งในช่วงนี้ فروยด์เชื่อว่าเป็นช่วงวิกฤต(Critical period) สำหรับเลียนแบบบาททางเพศที่ให้คล้อยตามเพศของตนเอง เด็กชายและเด็กหญิงที่ได้รับตัวอย่างการได้แบบที่เลียนแบบผิดในช่วงเวลานี้ เช่น การวางตนของพ่อ-แม่ ในทางที่ไม่เหมาะสมกับความ เป็นเพศ เมื่อเจริญเติบโตขึ้นจะนิยมบาททางเพศตรงข้ามกับเพศจริงทางกายของตนเอง

๑.๔) ขั้นแสวงหาความสุขจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว (Latency stage) ช่วงนี้อยู่ระหว่าง ๖ ถึง ๑๑ ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พัฒนาการส่วนต่างๆของร่างกายเป็นไปอย่างเชื่องช้าเมื่อเทียบกับช่วงเวลาที่ผ่านมา ระเบียบนี้เด็กเริ่มพัฒนาชีวิตสังคมภายนอกครอบครัว แสวงหาความพอใจ

โดยการติดต่อกับบุคคลภายนอกครอบครัว หรือเพื่อนร่วมวัย เช่น ทำกิจกรรมการเล่น หรือเรียนร่วมกัน เป็นต้น

๑.๕) ขั้นแสวงหาความสุขจากแรงกระตุ้นทางเพศ (Genital stage) ช่วงนี้อยู่ระหว่าง ๑๒ ถึง ๒๐ ปี เริ่มย่างเข้าสู่วัยรุ่น และเริ่มเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในช่วงนี้พัฒนาการทางร่างกายสมบูรณ์และทำงานอย่างเต็มที่ เช่น เด็กหญิงมีประจำเดือน เด็กชายถึงวัยมีน้ำอสุจิ ในระยะนี้จะมีคามพอใจในเพศตรงข้าม คือเปลี่ยนจากรักตัวเองมารักผู้อื่น เช่น การมีครอบครัว และในระยะปลายนี้คนจะเปลี่ยนจากการรักสนุกมาเป็นคนจริงจังกับชีวิตเพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ ฟรอยด์ ยังได้แบ่งกระบวนการทำงานตามธรรมชาติของจิตมนุษย์ไว้เป็น ๓ ระดับ^{๒๗} คือ

๑) จิตสำนึก (Conscious Mind) คือ สภาพที่มีสติรู้ตัวว่ากำลังทำอะไรอยู่ หรือกำลังจะทำอะไร พฤติกรรมที่แสดงออกไปตามหลักเหตุผล สอดคล้องกับหลักแห่งความเป็นจริง

๒) จิตใต้สำนึก (Subconscious Mind) คือ จิตที่รู้สำนึก เป็นสภาพไม่รู้ตัวบางขณะ ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการเรียนรู้ของประสบการณ์ที่บุคคลเก็บไว้ภายใน แต่อาจลืมไปเนื่องจากกาลเวลาที่ผ่านไปและมีเหตุการณ์อื่นๆผ่านเข้ามา การเรียนรู้ที่เก็บไว้ในจิตใต้สำนึกจะมีผลที่อาจแสดงออกได้ทางกิริยาอาการของบุคคลนั้น เช่น เราอาจพบคนบางคนมีอารมณ์ดีในการแก้ปัญหาอาจมักชอบยิ้มอยู่เสมอ การแสดงกิริยาท่าทางผิวปาก กระดิกเท้าโดยไม่รู้ตัวยิ้มคนเดียว บางคนอาจเก็บความทุกข์ในใจไว้และเมื่อเจอปัญหาจะแสดงพฤติกรรมออกมา

๓) จิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) คือ ส่วนของพฤติกรรมภายในที่ไม่รู้สึกละเลย อาจเนื่องจากเจ้าตัวพยายามเก็บกดไว้ หรือพยายามจะลืม สิ่งที่เก็บไว้มักเป็นเรื่องที่ตนคิดว่าน่าอับอายหรือเป็นความผิดที่ต้องซ่อนเร้น ในที่สุดก็ลืมๆไปและดูเหมือนจะลืมไปได้หมด แต่ที่จริงแล้ว สิ่งเหล่านี้ไม่ได้หายไปไหน ยังอยู่ในรูปจิตไร้สำนึก และมีการแสดงออกมาในรูปของความฝัน การละเมอ การเปลือยพูดออกมา

^{๒๗} ผ่องพรรณ ปิ่นทรานนท์, ประพัฒน์ โพธิ์กลางคอน, จิตวิทยาและพุทธศาสตร์, (เชียงใหม่ : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่), หน้า ๘. (รวมความ).

ฟรอยด์ ได้อธิบายถึงพฤติกรรมของบุคคลว่าจะมีการแสดงออกมาในด้านใด หรือ ลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับโครงสร้างบุคลิกภาพภายในจิต ๓ ประเภท คือ^{๒๔}

๑) Id เป็นความอยาก หรือค้นหา ความอยากได้ปัจจัยต่างๆ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย ความปรารถนาทางเพศ ซึ่งเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด

๒) Ego หรือ Self คือ ตัวตน เป็นตัวกระตุ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของความอยาก เพื่อให้สมปรารถนา และพยายามประนีประนอมระหว่าง Id ซึ่งเป็นอำนาจฝ่ายต่ำ กับ Super – Ego ซึ่งเป็นอำนาจฝ่ายสูง ให้มีการแสดงตัวออกมาอย่างเหมาะสม

๓) Super –Ego เป็นอำนาจฝ่ายสูงหรือมโนธรรม เกิดจากการอบรมขัดเกลา เป็นผลจากการเรียนรู้และสะสมรวมกันเข้าเป็นอุดมคติ สามารถควบคุมตนเองได้ เป็นพลังส่วนที่ควบคุมหรือบัญชาให้บุคคลแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ทำให้ปรับตัวได้เหมาะสม

๒ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของอีริก เอช. อีริกสัน^{๒๕} ได้อธิบายพัฒนาการทางบุคลิกภาพ คล้ายกับฟรอยด์ ในเรื่องของการแบ่งเป็นขั้นตอน แต่เขาได้แบ่งพัฒนาการออกเป็น ๘ ขั้นตอน โดยอธิบายเน้นถึงสภาพความสัมพันธ์ทางร่างกาย และสิ่งแวดล้อมทางสังคม และเขาย้ำให้เห็นถึงอิทธิพลของสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่สามารถจะสร้างคุณลักษณะที่ดี หรือที่ไม่ดีต่อคนเราได้ ในแต่ละช่วงเวลาแห่งพัฒนาการ พัฒนาการทั้ง ๘ ขั้นตอนของอีริกสัน คือ

ช่วงที่หนึ่ง ความไว้วางใจกับความไม่ไว้วางใจ (Trust VS. Mistrust) คือ ช่วงทารกวัยตอนต้นตั้งแต่แรกเกิดขึ้นไปจนประมาณ ๑ ขวบ (เทียบได้กับขั้น Oral Stage ของฟรอยด์) เขาเชื่อว่าในช่วงนี้ถ้ามารดารักใคร่อุ้มชูและตอบสนองความต้องการของเด็กอย่างดี ย่อมสร้างความรู้สึกไว้วางใจในโลกและสิ่งแวดล้อมขึ้นในใจของเด็กได้ แต่ตรงกันข้าม ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูอย่างปล่อยปละละเลยทอดทิ้ง และขาดความรัก ยามหิวก็ร้องให้ทุรนทุรายเป็นเวลานานๆ กว่าที่จะได้รับการตอบสนอง ไม่มีผู้หยอกเล่นหัวและอุ้มชูรักใคร่ หรือการที่เด็กต้องถูกบังคับให้หย่านมเร็วเกินไป หรือด้วยวิธีหักโหมรุนแรงเหล่านี้ ย่อมทำให้เด็กรู้สึกไม่ไว้วางใจในโลก

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๒๕} นิภา นิธยาชน. การปรับตัวและบุคลิกภาพ, หน้า ๔๗-๔๘. (รวมความ).

ที่ตนอยู่รวมทั้งผู้คนรอบตัวด้วย ความคิดที่บุคคลได้เรียนรู้ จึงติดอยู่กับประสบการณ์จากการเลี้ยงดู ในวัยเด็กว่าสร้างให้ได้รับความไว้วางใจ หรือความไม่ไว้วางใจ

ช่วงที่สอง ความเป็นตัวของตัวเองกับความละอายและความไม่แน่ใจ (Autonomy VS. Shame and Doubt) คือ ช่วงวัยทารกตอนปลายระหว่างอายุ ๑-๓ ขวบ (เทียบได้กับขั้น Anal Stage ของ فروยด์) ในช่วงนี้เด็กเริ่มรู้สึกความเป็นตัวของตัวเองแยกจากบิดามารดา แต่ก็ยังพึ่งบิดามารดาอยู่ เด็กที่ได้รับการดูแลสนับสนุนให้ช่วยตนเองพอสมควร สร้างนิสัยความเชื่อมั่นเป็นตนเอง แต่เด็กบางคนตรงกันข้ามอาจรู้สึกไม่มั่นใจ ขลาดอายและสงสัยตนเอง การเรียนรู้ทักษะเบื้องต้น เช่น การเดิน การพูด ได้ช้าทำให้หมดความเชื่อมั่น ขาดความเป็นตนเองและรู้สึกละอายใจและต้องซ่อนจุดอ่อนเหล่านี้

ช่วงที่สาม ความคิดริเริ่มกับความสำนึกผิด (Initiative VS. Guilt) คือ ช่วงวัยเด็กตอนต้นระหว่างอายุประมาณ ๔-๕ ขวบ (เทียบได้กับขั้น Genital Stage ของ فروยด์) ในช่วงนี้เด็กจะมีจินตนาการกว้างขวาง เรียนรู้และเข้าใจสภาพความจริงมากขึ้น ชอบเลียนแบบผู้ใหญ่ และเริ่มเรียนรู้บทบาทหน้าที่ ในทางตรงกันข้ามเด็กบางคนอาจขาดความริเริ่ม และมีความรู้สึกอิจฉาพ่อตามลักษณะปม Oedipus ในทฤษฎีของ فروยด์ จึงเกิดความกลัวที่เรียกว่า “Castration Anxiety” คือ การกลัวถูกตัดอวัยวะเพศ อีกทั้งมีความรู้สึกหวาดระแวงและรู้สึกผิดในใจ ชอบหลีกเลี่ยงสถานการณ์และไม่ยอมรับรู้บทบาทของตน

ช่วงที่สี่ การขยันทำงานกับการมีปมด้อย (Industry VS. Inferiority) คือ ช่วงวัยเด็กตอนกลางระหว่างอายุประมาณ ๖-๑๑ ปี ก่อนเข้าสู่วัยรุ่น (เทียบได้กับขั้น Latency Period ของ فروยด์) คุณลักษณะทางสังคมในช่วงนี้ คือ การเป็นผู้รู้จักหน้าที่รับผิดชอบและความพยายามเพื่อแสวงหาความสำเร็จ การพัฒนาความสามารถทางการเรียนและการสังคม การรู้จักทำงานหนักอย่างจริงจัง และการเรียนรู้หน้าที่การงานต่างๆ ช่วงนี้เป็นการเตรียมตัวเพื่อรับบทบาททางสังคมของช่วงถัดไป คุณลักษณะที่ตรงกันข้ามคือ การมีปมด้อยสืบเนื่องจากนิสัยการทำงานที่ไม่ดี เช่น ความเกียจคร้าน หรือชอบหนีการแข่งขันที่ต้องอาศัยความสามารถ ฉะนั้นจึงทำให้เด็กไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และเกิดความรู้สึกหดหู่และท้อแท้ใจเพราะความหย่อนสมรรถภาพของตนเอง

ช่วงที่ห้า ความมีเอกลักษณ์ของตนกับความสับสนในบทบาทของตน (Ego Identity VS. Role Confusion) คือ ช่วงวัยที่ผ่านเข้าสู่วัยรุ่นและเติบโตเป็นเด็กหนุ่มเด็กสาว ระหว่างอายุประมาณ ๑๒-๒๐ ปี ในช่วงนี้ปม Oedipus ได้ไพล่ขึ้นมาอีกและเป็นช่วงที่พัฒนาการทางเพศถึงความเจริญสูงสุด ฉะนั้นวัยนี้เด็กหนุ่มสาวจึงพยายามสร้างลักษณะประจำตัว เช่น การมีทัศนคติต่อโลกและชีวิตในแง่ลึกซึ้งและเข้าใจมากขึ้น การประกอบการทำงานตามหน้าที่และบทบาทของตน การรู้จักเป็นผู้นำและผู้ตาม การสร้างอุดมการณ์ประจำใจ การมีความมั่นคงแน่นอนและการรู้

จักคบเพื่อนต่างเพศ คุณลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ ความรู้สึกว่าวุ่นและสับสนเกี่ยวกับตัวเองแทบทุกด้าน เช่น ในด้านการงาน ด้านบทบาททางเพศของตน ด้านระเบียบกฎเกณฑ์และค่านิยมต่างๆ เป็นต้น

ช่วงที่หก ความสนิทสนมกับการแยกตัวไปอยู่คนเดียว (Intimacy VS. Isolation) คือ ช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ซึ่งคุณลักษณะที่ควรสร้างขึ้น ได้แก่ การรู้จักผูกพันกับผู้อื่น การมีความรักและการครองชีวิตคู่ในที่สุด คุณลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ การขาดเพื่อนและหลีกเลี่ยงจากการมีความรักผูกพันกับผู้อื่น เป็นผู้มีปัญหาในด้านลักษณะนิสัย มีพฤติกรรมที่สับสน ไม่ชอบคบผู้คน ชอบแยกตัวตามลำพัง

ช่วงที่เจ็ด ความเป็นผู้ให้กับความพะวงตนเอง (Generativity VS. Stagnation) คือ ช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง ซึ่งเป็นวัยที่สร้างครอบครัวโดยมีบุตรสืบสกุล มีความภูมิใจและความสุขในฐานะเป็นบิดามารดา ความเป็นผู้ใหญ่เต็มตัวและรู้จักใช้ชีวิตและมีความสามารถในการอบรมแนะนำแนวทางบุตรหลานได้ คุณลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ ความเหนียวแน่นต่อชีวิต รู้สึกได้ว่าไร้ค่า ถือตนเองเป็นใหญ่ ไม่สร้างครอบครัว รักและสนใจตนเองมากเกินไป รู้สึกตัวดำด้อยและทำอะไรตามตัวเองเสมอ

ช่วงที่แปด ความมั่นคงทางใจกับความสิ้นหวัง (Integrity VS. Despair) คือ ช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนปลาย ซึ่งคุณลักษณะที่ดีของคนในวัยนี้ควรเป็นดังนี้ คือ การมีบุรณภาพแห่งชีวิตพอใจกับชีวิตของตนทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ยอมรับวัฏจักรแห่งชีวิตและแบบแผนชีวิตของตน และพร้อมที่จะรับสภาพสุดท้ายแห่งชีวิต คือความตายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ผู้ใหญ่วัยนี้บางคนมีความรู้สึกตรงข้าม กล่าวคือ เริ่มรู้สึกว่าช่วงเวลาที่เหลือของชีวิตสั้นเกินไป เพราะตนเองยังไม่รู้เลยว่า การดำเนินชีวิตเท่าที่ผ่านมาอันมีความหมายแก่ตน รู้สึกหมดศรัทธาทั้งในตนเองและผู้อื่น ทำให้อยากมีโอกาสอีกครั้งในการดำเนินชีวิตในสภาพแวดล้อมที่ดีกว่าที่เป็นอยู่และรู้สึกกลัวความตายที่จะมาถึง

๓ ทฤษฎีบุคลิกภาพของคาร์ล กุสตาฟ จุง^{๓๐} จุงได้อธิบายถึงชาติกำเนิดเป็นจุดเริ่มต้นของบุคลิกภาพ และพัฒนาการของบุคลิกภาพ เริ่มจากการปฏิสนธิไปตลอดชีวิต สำหรับความรู้สึก

^{๓๐} ลักษณะ สรวิวัฒน์, สุขวิทยาจิตและการปรับตัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑ - ๕๒.

ทางเพศจะมีบทบาทสำคัญกันอายุ ๕ ขวบ และจะมีบทบาทสำคัญสูงสุดในช่วงวัยรุ่น บุคลิกภาพในช่วงวัยรุ่นจะพัฒนาไปในด้านความกระตือรือร้น ความรัก มีชีวิตจิตใจ สุขสดชื่น ส่วนวัยผู้ใหญ่ บุคลิกภาพจะพัฒนาไปในแบบต่างๆที่แตกต่างกันออกไป และจูงยังได้แบ่งลักษณะของบุคคลเป็น ๒ ประเภท คือ

๓.๑) ลักษณะของบุคลิกภาพแบบเก็บตัว (Introvert) เป็นลักษณะไม่สนใจในสิ่งแวดลอมรอบตนเอง สนใจแต่ตนเอง ชอบทำงานต่างๆด้วยตนเอง ไม่ชอบในการเข้าสังคม หากบุคคลมีลักษณะดังกล่าวจะมีโอกาสเกิดความผิดปกติทางสภาพทางอารมณ์ สภาพทางจิตใจ และมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพอย่างมาก

๓.๒.) ลักษณะบุคลิกภาพแบบเปิดเผย (Extrovert) เป็นลักษณะตรงกันข้ามกับพวกเก็บตัว สนใจต่อสิ่งแวดลอมรอบตนเอง ชอบการคบค้าสมาคมเข้าสังคม ชอบการมีเพื่อนมาก ไม่ค่อยเก็บเรื่องราวใดๆไว้ในใจ สนใจเหตุการณ์บ้านเมืองหรือสนใจโลกภายนอกมากกว่าสนใจตนเอง

จูง ได้อธิบายว่า ลักษณะบุคลิกภาพทั้ง ๒ แบบ ที่กล่าวมานั้น ไม่สามารถจะแยกกันได้เลยทีเดียว เพราะคนส่วนมากมีลักษณะบุคลิกภาพแบบกลางๆ คือทั้งเป็นแบบเก็บตัว และแบบเปิดเผย ตามสถานการณ์ เรียกว่า แบบกลาง (Ambivert) ซึ่งเป็นบุคลิกภาพที่พอเหมาะสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี และจูงเน้นว่า การพัฒนาบุคลิกภาพมีเป้าหมายสูงสุด คือ ใ้บุคคลเข้าใจตนเอง เพื่อจะพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

จากทัศนะของนักจิตวิทยาหลายท่านที่ให้คำจำกัดความ และความหมาย ของคำว่า บุคลิกภาพ สรุปได้ว่า บุคลิกภาพมี ๒ ประการ คือบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอก ได้แก่ สภาพนิสัยจำเพาะ หรือ ลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลหนึ่ง ที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรมทางกาย วาจา ต่อบุคคลอื่น หรือต่อสภาพแวดลอมโดยทั่วไปของบุคคลนั้น และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายใน ได้แก่ สภาพลักษณะนิสัย การพัฒนาบุคลิกภาพ หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอก และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะภายใน ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสม

๒.๑.๓ ข้อเปรียบเทียบหลักการบุคลิกภาพในทัศนะทางพระพุทธศาสนาและจิตวิทยา
หลักการบุคลิกภาพในทัศนะทางพระพุทธศาสนาและจิตวิทยา ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในเบื้องต้น สรุปเป็นข้อเปรียบเทียบหลักการบุคลิกภาพในทัศนะทางพระพุทธศาสนาและหลักการบุคลิกภาพทางจิตวิทยา ดังนี้

ข้อเปรียบเทียบหลักการบุคลิกลักษณะในทัศนะทางพระพุทธศาสนาและจิตวิทยา

หลักการบุคลิกลักษณะในทัศนะทางพระพุทธศาสนา	หลักการบุคลิกลักษณะในทัศนะทางจิตวิทยา
หลักการที่สอดคล้องกัน	
-บุคลิกลักษณะของบุคคลประกอบด้วย บุคลิกลักษณะทางกาย วาจา และใจ -บุคลิกลักษณะ บุคลิกลักษณะ ที่เป็นพฤติกรรมทางกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต หรือกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต -การพัฒนาบุคลิกลักษณะจะต้องพัฒนาบุคลิกลักษณะภายใน เพื่อเสริมสร้างบุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะปรากฏทางภายนอก -เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาบุคลิกลักษณะคือการฝึกฝนอบรมตนเองให้พร้อมแก่การงานในระดับต่างๆ	-บุคลิกลักษณะของบุคคลมี ๒ องค์ประกอบ คือ บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะที่ปรากฏทางภายนอก และ บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะภายใน -บุคลิกลักษณะ บุคลิกลักษณะ ที่เป็นพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ -การพัฒนาบุคลิกลักษณะจะต้องพัฒนาบุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะปรากฏทางภายนอก -เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาบุคลิกลักษณะ ได้แก่ การปรับปรุงบุคลิกลักษณะของบุคคลให้ปรับเปลี่ยนไปในทิศทางที่ยอมรับในสังคม
หลักการที่แตกต่างกัน	
-คนทุกคนมีโอกาสในการได้รับการพัฒนาจนถึงจุดสูงสุด ขึ้นอยู่กับ วาสนา บารมี และความพร้อมของอินทรีย์ -ให้ความสำคัญเรื่องบุคลิกลักษณะภายในมากกว่าบุคลิกลักษณะที่ปรากฏลักษณะทางภายนอก -การพัฒนา มุ่งเน้นที่พัฒนาจิตเป็นสำคัญ -ให้ความสำคัญเรื่องพื้นฐานของจิต ได้แก่ จริต ๖ ที่เป็นสิ่งจูงใจให้เกิดบุคลิกลักษณะต่างกัน -การมีปร โทโมฆะและการมีโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ	-ให้โอกาสคนทุกคนในการได้รับการพัฒนาโดยเน้นไปที่ระดับสติปัญญา -ให้ความสำคัญบุคลิกลักษณะที่ปรากฏทางภายนอก มากกว่าบุคลิกลักษณะภายใน -การพัฒนา มุ่งเน้นที่บุคลิกลักษณะบุคลิกลักษณะพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาทางกายเป็นสำคัญ -ไม่ได้เน้นถึงพื้นฐานของจิต และการกำจัดกิเลสเหมือนทางศาสนา -ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง คือ สภาพแวดล้อมที่เร้าการกระทำทั่วไปทางภายนอก

๒.๒ การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลตามแนวคิดทางศาสนาและจิตวิทยา

๒.๒.๑ การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดทางศาสนา

ศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนาน เป็นศาสนาที่เก่าแก่ศาสนาหนึ่งในโลก วิชาชีวิต และขั้นตอนการดำเนินชีวิตในสังคมของผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ มนุธรรมศาสตร์ซึ่งถูกแต่งขึ้นมาในยุคสมัยฮวดาร^{๑๑} เรียกว่าหลัก อาศรม ๔ คำว่า “อาศรม” หมายถึง^{๑๒} ขั้นตอนในการดำเนินชีวิตของผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ ในวัยต่างๆ ข้อปฏิบัติตามขั้นตอน ในการดำเนินชีวิตดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พราหมณ์และคัมภีร์อรันยกะ พราหมณาจารย์ กำหนดหลักนี้ขึ้นโดยตั้งเกณฑ์อายุเฉลี่ยของคนไว้ ๑๐๐ ปี แล้วแบ่งช่วงของการใช้ชีวิตไว้ ๔ ตอน ตอนละ ๒๕ ปี ช่วงชีวิตแต่ละตอนเรียกว่า “อาศรม” ดังนั้นอาศรม ๔ จึงหมายถึง ลำดับแห่งการ ดำเนินชีวิต ๔ ขั้นตอนของผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ ได้แก่^{๑๓}

๑) พรหมจารี(พรหมจริยะ) คือการประพฤติพรหมจรรย์ ช่วงนี้อยู่ระหว่างช่วงแรกของ ชีวิตจนถึงอายุ ๒๕ ปี เป็นช่วงศึกษาเล่าเรียน เช่น ศึกษาเกี่ยวกับพระเวทย์ต่างๆ โดยในวัยนี้เป็นวัย แห่งนักเรียนหรือการเรียนรู้นักเรียนจำเป็นต้องแสวงหาความรู้จากที่ต่างๆเพื่อเตรียมตัวไปสู่ในการ สร้างหลักฐานแห่งการมีครอบครัวที่สมบูรณ์ จะต้องไปศึกษาหาความรู้จากครูบาอาจารย์ที่ทรง ความรู้ในสมัยนั้น

๒) ลฤหัสถ์ ช่วงนี้อยู่ระหว่างช่วงอายุ ๒๕-๕๐ ปี เป็นช่วงที่สำเร็จการศึกษา ในวัยนี้ถือ ว่าเป็นวัยจ่ายหนี้กลับคืน คือหนี้ที่จะต้องจ่ายคืนแก่บิดามารดา จ่ายคืนด้วยการมีบุตร โดยเฉพาะ ผู้ชายจะต้องจ่ายหนี้ในเรื่องนี้ด้วยการสืบวงศ์สกุลต่อไป หนี้ต่อมาคือจ่ายคืนให้กับครูบาอาจารย์ โดยการถ่ายทอดความรู้ที่ได้ให้กับคนรุ่นหลังต่อไป และหนี้สุดท้ายคือ ต้องชำระให้กับพระเจ้า ซึ่ง จะจ่ายคืนโดยการประกอบพิธีพลีกรรม ดังนั้นเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว จึงต้องกลับมาช่วยเหลือ

^{๑๑} มนต์ ทองซัซ, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘-๒๙.

^{๑๓} รวมความ.

ครอบครัวประกอบอาชีพ หรือสร้างตนเองโดยมีครอบครัว มีทายาทสืบสกุล ถ่ายทอดความรู้ที่ได้มาให้กับคนรุ่นหลัง และประกอบพิธีพิธีกรรมต่างๆ

๓) วานปรสฺถ(วนปรสฺถ) ช่วงนี้อยู่ระหว่างอายุ ๕๐-๗๕ ปี เป็นวัยที่เริ่มเข้าสู่วัยชรา ควรหลีกเลี่ยงการะทางการครองเรือนไปสู่การใช้ชีวิตที่มุ่งประพฤติปฏิบัติธรรม และบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

๔) สันยาสิ(สันนยาสิ) ช่วงนี้อยู่ระหว่างช่วงสุดท้ายของชีวิต คือ ๗๕ ปี ขึ้นไป เป็นช่วงที่ใกล้สิ้นชีวิตจากโลกนี้ ดังนั้นจึงควรเจริญภาวนา เพื่อรู้ความจริงของชีวิต และเตรียมบุญกุศล เพื่อคิดตนเองไปในภพหน้าต่อไป

ขั้นตอนในการดำเนินชีวิตของศาสนิกชนที่ถูกกำหนดขึ้น เป้าหมายที่สำคัญ คือการดำเนินชีวิตในสังคมของศาสนิกชนในวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์ และวรรณะแพศย์ เท่านั้น ส่วนวรรณะศูทร จัดเป็นวรรณะชั้นต่ำ และจัณฑาลที่เป็นคนนอกวรรณะ ไม่มีกำหนดไว้ เพราะถือว่าเป็นพวกที่ต้องคอยรับใช้ ๗วรรณะแรก และจัณฑาลเป็นที่รังเกียจของคนในสังคม อาศรมที่ ๑ และอาศรมที่ ๒ เป็นข้อบังคับที่ศาสนิกชนต้องปฏิบัติตาม แต่ในอาศรมที่ ๓ และอาศรมที่ ๔ เป็นเพียงข้อเสนอแนะและเสนอให้ปฏิบัติเท่านั้น จะปฏิบัติหรือไม่ไม่มีการบังคับ

พระพุทธศาสนา

คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นคัมภีร์เล่มหนึ่งในพระพุทธศาสนา รงนาโดยพระคันถรจนางาจารย์ พระพุทธโฆษาจารย์ พระมหาเถรชาอินเดียที่รจนาในประเทศศรีลังกา เมื่อประมาณ ๑๐๐๐ปีมาแล้ว ได้กำหนดจำแนกพัฒนาการของชีวิตและอายุของมนุษย์ในโลกนี้ไว้ เป็น ๑๐ ระยะ อายุ ๑๐๐ปี คือ ^{๓๔}

ระยะที่ ๑ เรียกว่า มันททสกะ ช่วง ๑๐ปีของเด็กวัยอ่อน คือวัยนับตั้งแต่เป็นทารกแรกเกิด จนถึงอายุได้ ๑๐ปี เป็นช่วงอายุที่เพิ่งหัดเรียนรู้ในเรื่อง การคลาน การนั่ง การนอน การยืน การเดิน มีการเล่นไปตามประสาเด็ก

^{๓๔} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/ ๒๐/ ๒๕๖ - ๒๕๗.

คำอธิบายเพิ่มเติม, พระศรีวิสุทธิกวี(พระพิจิตร ฐิตวณฺโณ), จิตวิทยาในพระอภิธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), บทที่ ๑๐ หน้า ๗๔ - ๗๕.

ระยะที่ ๒ เรียกว่า จิตตทสกะ ช่วง ๑๐ปีของการเล่น คือวัยที่ตั้งแต่ช่วงอายุ ๑๑ – ๒๐ ปี เป็นระยะวัยรุ่น วัยรักสนุก มีความร่าเริงสนุกสนาน ไม่ค่อยทุกข์ร้อน เป็นวัยที่กำลังกิน กำลังนอน และกำลังเล่น

ระยะที่ ๓ เรียกว่า วัฒนทสกะ ช่วง ๑๐ปีของผิวพรรณ คือวัยตั้งแต่อายุ ๒๑ – ๓๐ปี เป็นวัยที่ผิวพรรณงามเปล่งปลั่ง รักสวยรักงาม วัยในระยะรุ่นหนุ่มรุ่นสาว เป็นวัยที่ร่างกายผิวพรรณเจริญเต็มที่

ระยะที่ ๔ เรียกว่า พลทสกะ ช่วง ๑๐ปีของกำลัง คือวัยตั้งแต่อายุ ๓๑ – ๔๐ปี เป็นช่วงที่ชีวิตมีพลังกำลังร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ เพราะอวัยวะทุกส่วนแข็งแรงเต็มที่ มีความขยันขันแข็งในการทำงาน สร้างหลักฐานให้แก่ชีวิตตนเอง คิดถึงแต่งาน มากกว่าความสนุกเพลิดเพลิน

ระยะที่ ๕ เรียกว่า ปัญญาทสกะ ช่วง ๑๐ปีของปัญญา คือวัยมีสติปัญญาเจริญเต็มที่ ตั้งแต่อายุ ๔๑ – ๕๐ปี เป็นช่วงที่สติปัญญารอบคอบ มีกำลังทางสติปัญญารอบคอบ มีกำลังทางสติปัญญาเฉียบแหลม รู้จักบาป-บุญ-คุณ-โทษ คนจึงมักสร้างผลงานได้ดีเด่นในวัยนี้

ระยะที่ ๖ เรียกว่า หานิทสกะ ช่วง ๑๐ปีของความเสื่อม คือวัยที่กำลังกายและกำลังสติปัญญา เริ่มเสื่อมถอยลง ได้แก่วัยตั้งแต่อายุ ๕๑ – ๖๐ปี แม้การยินดีในการเล่นสนุกก็ถอยลงด้วย แม้ความจำก็เริ่มเสื่อมลง

ระยะที่ ๗ เรียกว่า ปิพการะทสกะ ช่วง ๑๐ปีของความโศก คือวัยตั้งแต่อายุ ๖๑ – ๗๐ปี เป็นวัยชรา อยู่ในวัยที่ร่างกายมีความทรุดโทรม ร่วงโรย อย่างเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ หลังเริ่มโงง ตาฝ้าฟาง หูตึง ความจำเสื่อมไปมาก

ระยะที่ ๘ เรียกว่า วังกทสกะ ช่วง ๑๐ปีของความงอ คือวัยหลังโงงเป็นช่วงๆ อายุตั้งแต่ ๗๑ – ๘๐ปี ไม่ค่อยมีเรี่ยวแรงในการพุงกายไปไหนมาไหน ความคล่องแคล่วลดลง ทั้งทางด้านกำลังกายและสติปัญญา ลดลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นช่วงที่ความแก่เฒ่าปรากฏอย่างเห็นได้ชัดมาก

ระยะที่ ๙ เรียกว่า โมฆุททสกะ ช่วง ๑๐ปีของความหลงลืม คือวัยตั้งแต่อายุ ๘๑ – ๙๐ปี เป็นวัยที่กำลังกายหมดไปอย่างเห็นได้ชัด และเป็นวัยที่ความทรงจำเลอะๆเถื่อนๆ เหมือนกำลังย่างเข้าสู่วัยทารกอีกครั้งหนึ่ง

ระยะที่ ๑๐ เรียกว่า สยันทสกะ ช่วง ๑๐ปีของการนอน คือวัยตั้งแต่อายุ ๙๑ – ๑๐๐ปี เป็นวัยที่ต้องนอนอยู่กับที่เป็นส่วนมาก จะลงเดินไปไหนก็ไปไม่ไหวแล้ว ส่วนใหญ่จะนอนคอยรอความตายอยู่ อวัยวะทุกส่วนเสื่อมลงไปหมดสิ้น บางคนถึงกับตาบอดและหูหนวกไปเลย ทั้งสติปัญญาและความทรงจำ ก็เลอะเถื่อนมากขึ้น ต้องนอนอยู่กับที่ เหมือนทารกแบบเบาะอีกครั้งหนึ่ง

การพัฒนามนุษย์ภาพของบุคคลตามช่วงวัย ตามนัยแห่งพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีปัจจัยเบื้องต้นที่สำคัญ ๒ ประการ คือ ปัจจัยภายนอกได้แก่ ปร โศ โฆชะ หมายถึงการมีกัลยาณมิตรให้การ

สนับสนุน คอยชี้้นำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่ถูกต้องสมควร และปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การรู้จักคิด การพิจารณาไตร่ตรองทำความเข้าใจอย่างแยกกายภายในจิต ในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องและสมควร การพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าในชีวิตต้องได้รับการสนับสนุนจากภายนอกคือปรโตโมษะ กัลยาณมิตรจะคอยชักเตือนไม่ให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิดและไม่สมควร มิตรที่ไม่ดีจะพาให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่ผิด การมีโยนิโสมนสิการจะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่ดีและก้าวหน้า และการพัฒนาตามช่วงวัยนี้ยังสามารถนำหลักคำสอนมาเป็นแนวทางในการพัฒนาในแต่ละวัยได้ตามความเหมาะสม เช่น มรรคมืองค์ ๘ หลักไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา) และมงคล ๓๘ ประการ ฯลฯ ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยนำหลักมงคลมาเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลิกภาพ และการพัฒนาตามช่วงวัย

๒.๒.๒ การพัฒนาตามแนวคิดทางจิตวิทยา

นักจิตวิทยาหลายคนมีแนวคิดการพัฒนาบุคลิกภาพที่มุ่งให้ความสำคัญถึง การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัย ผู้วิจัยนำแนวคิดการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของนักจิตวิทยา ๒ คน คือ จิกมันด์ ฟรอยด์ และอีริก เอช อีริกสัน มานำเสนอในการวิจัย เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาและ ทัศนทางจิตวิทยา ดังนี้

จิกมันด์ ฟรอยด์

ฟรอยด์เป็นนักจิตวิทยาที่ให้ความสำคัญถึง การพัฒนาบุคลิกภาพในวัยทารกและวัยเด็กเป็นอย่างมาก ฟรอยด์แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพในวัยทารกและวัยเด็กออกเป็น ๕ ขั้นตอน^๕ คือ ขั้นแสวงหาความสุขจากปาก ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะทวารหนัก ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะสืบพันธุ์ ขั้นแสวงหาความสุขจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว และขั้นแสวงหาความสุขจากแรงกระตุ้นทางเพศ บุคลิกภาพในวัยทารกและวัยเด็กที่ได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ จะส่งผลให้เป็นบุคลิกภาพที่ดีในวัยผู้ใหญ่ต่อไป เช่น เด็กที่ได้รับการอบรมให้มีความอดทน ไม่แสดงอาการกิริยาที่ไม่ดีออกมาเมื่อไม่ได้ตามความพอใจของตน หรือเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนในทางที่ถูกต้องอย่างใกล้ชิด เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะมีบุคลิกภาพที่สุขุมเยือกเย็น มีความอดทนสูง

^๕ อ้างในงานวิจัยแล้ว, รายละเอียดหน้า ๑๕ - ๑๗.

และบุคลิกภาพในวัยทารกหรือวัยเด็กที่ได้รับการพัฒนาที่ไม่สมบูรณ์ จะส่งผลเป็นบุคลิกภาพที่ไม่ดีในวัยผู้ใหญ่ต่อไป เช่น เด็กที่ไม่มีความอดทน มีอารมณ์ไม่ดี มีการแสดงอาการกิริยาเรียกร้องความสนใจจากการคาบิตาตามอารมณ์ของตน หรือได้รับการเลี้ยงดูในทางที่ผิด เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะกลายเป็นคนใจร้อน เจ้าอารมณ์ โมโหง่าย และจุกจิก การพัฒนาบุคลิกภาพทั้ง ๕ ขั้นตอนในวัยทารกและวัยเด็กที่ฟรอยด์ได้จัดแบ่งไว้ ชี้ให้เห็นว่าฟรอยด์ให้ความสำคัญของการพัฒนาบุคลิกภาพในวัยนี้เป็นอย่างมาก

อีริก เอช. อีริกสัน

นอกจากฟรอยด์ที่แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพออกเป็น ๕ ขั้นตอนตามช่วงวัยของมนุษย์แล้ว ยังมีนักจิตวิทยาอีกหลายคนให้ความสนใจ และแบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของมนุษย์ออกเป็นหลายขั้นตอน อีริก เอช. อีริกสัน เป็นนักจิตวิทยาคนหนึ่งที่แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของมนุษย์ออกเป็น ๘ ขั้นตอน^{๑๖} โดยเขาได้แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพ ๔ ขั้นตอนแรกให้เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพในช่วงวัยที่ยังเป็นทารก เป็นเด็ก และเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น ขั้นตอนที่ ๕ เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพในช่วงวัยรุ่นหรือวัยหนุ่มสาว และขั้นตอนที่ ๖ ถึง ๘ เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย อีริกสันชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของสภาพความสัมพันธ์ทางร่างกาย และสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ และให้ความสำคัญการพัฒนาบุคลิกภาพเน้นที่ขั้นตอนที่ ๕ คือช่วงวัยรุ่น เพราะช่วงวัยนี้เป็นวัยที่อยู่ในระยะรอยต่อระหว่างความเป็นเด็กกับความเป็นผู้ใหญ่ เป็นวัยที่จะถูกชักจูงไปในทางที่ผิดง่าย การพัฒนาบุคลิกภาพในวัยรุ่นจึงมีความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง เพราะจะส่งผลไปถึงการมีบุคลิกภาพที่ดีหรือไม่ดีในวัยผู้ใหญ่ต่อไป

๒.๒.๓ เปรียบเทียบแนวคิดการพัฒนาบุคลิกภาพทางศาสนาและจิตวิทยา

จากแนวคิดการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลตามช่วงวัยทางศาสนา และทางจิตวิทยา ที่ได้นำเสนอในงานวิจัยนี้ ช่วงวัยของมนุษย์มีส่วนสนับสนุนให้การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลมี

^{๑๖} อ้างในงานวิจัยแล้ว, หน้า ๑๘ - ๒๐.

ความต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ การพัฒนาบุคลิกภาพในแต่ละช่วงวัยจะประสบความสำเร็จได้นั้นจะต้องขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น ตัวบุคคลที่จะพัฒนา สภาพแวดล้อมทั่วไป และกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำหลักมงคล มาเป็นกรอบในการพัฒนาบุคลิกภาพในแต่ละช่วงวัย หลักมงคลยังสามารถปรับให้ลื่นไหลใช้เป็นกรอบการพัฒนาได้ในทุกช่วงวัย การปรับมงคลให้ลื่นไหลเข้ากับระยะช่วงวัยนั้น มุ่งเน้นถึงการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลเป็นสำคัญ เพราะคำสอนของพระพุทธองค์เรื่องเปรียบมนุษย์ดั่งบัวสี่เหล่า เป็นการเน้นถึงศักยภาพของมนุษย์ที่มีความไม่เท่าเทียมกันในการที่จะได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพไปจนถึงจุดหมายสูงสุด คือความดับทุกข์ ขึ้นอยู่กับศักยภาพของบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น โอกาส วาสนา บารมี และการฝึกฝนอบรมในปัจจุบัน การพัฒนาจึงจะสำเร็จประโยชน์

จุดมุ่งหมายของการพัฒนาบุคลิกภาพแต่ละช่วงวัยมีความแตกต่างกัน การนำหลักมงคลมาจัดแยกเข้ากับการพัฒนาในแต่ละช่วงวัย เพื่อต้องการเน้นถึงความสอดคล้องของการพัฒนาในแต่ละช่วงวัย และเพื่อชี้ให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัย ดังที่ถูกแบ่งไว้ทั้งในทางศาสนาและทางจิตวิทยา โดยมีการวิเคราะห์และ เปรียบเทียบได้ ดังนี้

๑) เปรียบเทียบการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของศาสนาพราหมณ์ กับหลักมงคล

ผู้วิจัย จัดมงคลข้อที่สอดคล้องและสมควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของศาสนาพราหมณ์ ดังนี้

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนาในช่วงปฐมวัย (พหรมจารี)	การพัฒนาตามอาศรมแรก พหรมจารี อายุ ๑ ถึง ๒๕ ปี
จุดเน้น การได้รับการอบรมสั่งสอน การศึกษาเล่าเรียน การได้สร้างบุญไว้ปางก่อน การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต การเว้นจากการดื่มน้ำเมา ความกตัญญู ความเคารพ ความถ่อมตน ความอดทน ความเป็นคนว่าง่าย การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม	เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพในช่วงเริ่มต้นของชีวิต จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในระยะวัยนี้ คือการเรียนรู้ การศึกษาเล่าเรียน เพราะการศึกษาเล่าเรียน เป็นการพัฒนาสติปัญญาของบุคคลให้มีวิสัยทัศน์ที่ดีและ กว้างไกล เป็นประโยชน์ เป็นพื้นฐานการพัฒนาบุคลิกภาพในขั้นต่อไป

การพัฒนาบุคลิกภาพในอาศรมแรก จุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือการเรียนรู้ และการศึกษาเล่าเรียน เพราะการศึกษาเล่าเรียนเป็นการพัฒนาสติปัญญาของบุคคลให้มีวิสัยทัศน์ที่ดีและกว้างไกล เป็นประโยชน์ เป็นพื้นฐานการพัฒนาบุคลิกภาพในขั้นต่อไป กลุ่มมงคลที่มีความสอดคล้องและประยุกต์เข้าได้กับการพัฒนาบุคลิกภาพในอาศรมแรก จึงเน้นจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาเล่าเรียนและการเรียนรู้ ได้แก่ การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน เป็นผลของกรรมดีที่ให้ผลในชาตินี้ ให้ได้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การเว้นจากการดื่ม น้ำเมา ความกตัญญู ความเคารพ ความถ่อมตน ความอดทน ความเป็นคนว่าง่าย เป็นกลุ่มมงคล ลักษณะเหตุให้การศึกษาเล่าเรียนมีความเจริญก้าวหน้า ไม่หลงไปในทางที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ และกลุ่มมงคล ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต เป็นกลุ่มมงคลที่เป็นลักษณะผลที่ได้รับจากการได้รับการอบรม การศึกษาเล่าเรียน เป็นสัมมาทิฎฐิ และมงคลข้อ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม มีส่วนสนับสนุนให้การศึกษาเล่าเรียนประสบผลสำเร็จ

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนาในช่วงมัชฌิมวัย(คฤหัสถ์)	การพัฒนาตามอาศรมที่สอง คฤหัสถ์ อายุ ๒๖ ถึง ๕๐ ปี
จุดเน้น การทำงาน การดำเนินชีวิตระบบครอบครัว และการช่วยเหลือสังคมส่วนรวม การตั้งตนไว้ชอบ การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การงานที่ไม่อากูล การให้ทาน การสงเคราะห์ญาติ การงานไม่มีโทษ	เป็นช่วงวัยที่ต้องนำวิชาความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียน มาช่วยเหลือครอบครัวประกอบอาชีพ หรือสร้างตนเองโดยมีครอบครัว มีทายาทสืบสกุล ถ่ายทอดความรู้ที่ได้มาให้กับคนรุ่นหลัง และประกอบพิธีพิธีกรรมต่างๆ

การพัฒนาบุคลิกภาพในอาศรมที่สอง เป็นช่วงวัยที่นำวิชาความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียน มาช่วยเหลือครอบครัวประกอบอาชีพ หรือสร้างตนเองโดยมีครอบครัว มีทายาทสืบสกุล ถ่ายทอดความรู้ที่ได้มาให้กับคนรุ่นหลัง และประกอบพิธีพิธีกรรมต่างๆ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในช่วงวัยนี้คือการทำงาน การดำเนินชีวิตระบบครอบครัว และการช่วยเหลือสังคมส่วนรวม กลุ่มมงคลที่มีความสอดคล้องและประยุกต์เข้าได้กับการพัฒนาบุคลิกภาพในอาศรมที่สองจึงเน้นจุดมุ่งหมายเพื่อ การทำงาน การดำเนินชีวิตระบบครอบครัว และการช่วยเหลือสังคมส่วนรวม ได้แก่ การตั้งตนไว้ชอบ การงานที่ไม่อากูล การงานไม่มีโทษ ซึ่งเป็นเหตุให้มีรายได้ ความเป็นอยู่

ที่ดีจากการทำงาน และทำให้เกิดการถือฤกษ์ให้ทาน การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การสงเคราะห์ญาติ เป็นผลมาจากการทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยความขยัน และสุจริต

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนาในช่วงปัจฉิมวัย(วนปรสตร์และสันยาสี)	การพัฒนาตามอาศรมที่สาม (วนปรสตร์) อายุ ๕๑ ถึง ๗๕ ปี
จุดเน้น การพัฒนาบุคลิกภาพภายใน และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม การให้ทาน การประพฤดิธรรม ความไม่ประมาทในธรรม ความสันโดษ การฟังธรรมตามกาล การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การเผผลลาภูปาป การงดเว้นจากบาป การประพฤดิพรหมจรรย์	เป็นวัยที่เริ่มเข้าสู่วัชรา ควรหลีกเลี่ยงการะทางการครองเรือน ไปสู่การใช้ชีวิตที่มุ่งประพฤดิปฏิบัติธรรม และบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม
	การพัฒนาตามอาศรมที่สี่ สันยาสี อายุ ๗๕ ปี ขึ้นไป
	เป็นช่วงที่ใกล้สิ้นชีวิตจากโลกนี้ ดังนั้นจึงควรเจริญภาวนา เพื่อรู้ความจริงของชีวิต และเตรียมบุญกุศลเพื่อติดตนเองไปในภพหน้า

การพัฒนาบุคลิกภาพในอาศรมที่สาม เป็นวัยที่เริ่มเข้าสู่วัชรา ควรหลีกเลี่ยงการะทางการครองเรือน ไปสู่การใช้ชีวิตที่มุ่งประพฤดิปฏิบัติธรรม และบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม และอาศรมสี่ เป็นช่วงที่ใกล้สิ้นชีวิตจากโลกนี้ ดังนั้นจึงควรเจริญภาวนา เพื่อรู้ความจริงของชีวิต และเตรียมบุญกุศลเพื่อติดตนเองไปในภพหน้า จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในระยะวัยนี้คือการพัฒนาบุคลิกภาพภายใน และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม กลุ่มมงคลที่มีความสอดคล้องและประยุกต์เข้าได้กับการพัฒนาบุคลิกภาพในอาศรมที่สามและสี่ จึงเน้นจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาบุคลิกภาพภายใน และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ได้แก่ การฟังธรรมตามกาล การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การเผผลลาภูปาป การงดเว้นจากบาปเป็นเหตุให้มีการพัฒนาบุคลิกภาพภายใน การให้ทาน การประพฤดิธรรม ความไม่ประมาทในธรรม ความสันโดษ การประพฤดิพรหมจรรย์ เป็นผลมาจากการได้รับความรู้ทางธรรม นำมาประพฤดิปฏิบัติเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และต่อส่วนรวม และเป็นเหตุปัจจัยต่อไปในภพหน้าหลังจากที่ได้ละโลกนี้ไปแล้ว

ผลสำเร็จจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ เกิดปัญญา(ญาณ)ภายในจิต	
การเห็นอริยสัจ	การทำนิพพานให้แจ้ง
ผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ	
จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรม กระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม	

การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของหลักอาศรมในศาสนาพราหมณ์ มีความสอดคล้องกับหลักมงคล ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยได้ กล่าวคือมงคลข้อ ๑ ถึงมงคลข้อ ๓๒ เป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพจากเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด มงคลข้อ ๓๓ ถึงมงคลข้อ ๓๔ เป็นผลสำเร็จที่ต่อมาจากการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างต่อเนื่อง และทำให้เกิดปัญญา(ญาณ)ภายในจิต ทำลายความโลภ ความโกรธ ความหลง หมดสิ้น และมงคลข้อ ๓๕ ถึงมงคลข้อ ๓๘ เป็นผลที่ได้รับต่อมาจากการเกิดปัญญาภายในจิต เป็นจิตที่ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมที่มากระทบ จิตที่ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นจิตที่บรรลุถึงความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิงคือพระนิพพาน

๒) เปรียบเทียบการพัฒนาบุคลิกภาพตามวิสุทธิมรรคกับหลักมงคล

ผู้วิจัย จัดมงคลข้อที่สอดคล้องและสมควรมานำมาเป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยตามนัยแห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังนี้

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนาในช่วงปฐมวัย(ระยะที่ ๑ ถึง ระยะที่ ๓)	การพัฒนาตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ๓ ระยะ
จุดเน้น การศึกษาเล่าเรียน การแสวงหาความรู้ การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต การงดเว้นจากการคิมน้ำเมา ความเคารพ ความถ่อมตน ความเป็นคนว่าง่าย	ระยะที่ ๑ ช่วง ๑๐ปี ของเด็กวัยอ่อน วัยตั้งแต่เป็นทารกแรกเกิด จนถึงอายุได้ ๑๐ปี เป็นช่วงอายุที่เพิ่งหัดเรียนรู้ในเรื่อง การคลาน การนั่ง การนอน การยืน การเดิน มีการเล่นไปตามประสาเด็ก
	ระยะที่ ๒ ช่วง ๑๐ปี ของการเล่น วัยที่ตั้งแต่ช่วงอายุ ๑๑ ถึง ๒๐ ปี เป็นระยะวัยรุ่น วัยรักสนุก มีความร่าเริงสนุกสนาน

	ไม่ค่อยทุกข์ร้อน เป็นวัยที่กำลังกินกำลังนอน และกำลังเล่น
	ระยะที่ ๓ ช่วง ๑๐ปี ของฉิวพรรณ วัยตั้งแต่อายุ ๒๑ - ๓๐ปี เป็นวัยที่ฉิวพรรณงามเปล่งปลั่ง รักสวยรักงาม วัยในระยะหนุ่มสาว เป็นวัยที่ร่างกายฉิวพรรณเจริญเต็มที่ ยังเป็นวัยที่รักความสนุกสนาน ยังไม่ได้คิดที่จะสร้างครอบครัวเป็นหลักเป็นฐาน

การพัฒนามุคสิกภาพตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคใน ๓ ระยะ คือ ระยะ ๑ เป็นระยะวัยทารก และเด็ก ที่เพิ่งหัดเรียนรู้ในเรื่อง การคลาน การนั่ง การนอน การยืน การเดิน มีการเล่นไปตามประสาเด็ก ระยะ ๒ เป็นระยะวัยรุ่น วัยรักสนุก มีความร่าเริงสนุกสนาน ไม่ค่อยทุกข์ร้อน เป็นวัยที่กำลังกินกำลังนอน และกำลังเล่น ระยะ ๓ เป็นวัยที่ฉิวพรรณงามเปล่งปลั่ง รักสวยรักงาม วัยในระยะหนุ่มสาว เป็นวัยที่ร่างกายฉิวพรรณเจริญเต็มที่ ยังเป็นวัยที่รักความสนุกสนาน ยังไม่ได้คิดที่จะสร้างครอบครัวเป็นหลักเป็นฐาน จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในระยะวัยนี้ คือการได้รับการอบรมสั่งสอน การศึกษาเล่าเรียน และการแสวงหาความรู้ กลุ่มมงคลที่มีความสอดคล้องและประยุกต์เข้ากับการพัฒนามุคสิกภาพตามวิสุทธิมรรค สมควรเป็นมงคลที่เน้นจุดมุ่งหมายเพื่อการอบรมสั่งสอน การศึกษาเล่าเรียน และการแสวงหาความรู้ ได้แก่

การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน เป็นอดีตที่ส่งผลกระทบดีที่เคยได้ทำไว้ให้เกิดมาเป็นมนุษย์ และได้มีโอกาสพัฒนาตนเองในปัจจุบัน และการอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม มีส่วนสนับสนุนให้การพัฒนามุคสิกภาพในช่วงวัยนี้มีการดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การงดเว้นจากการค้ำน้ำเมา เป็นเหตุให้มีการพัฒนามุคสิกภาพตามจุดเน้นในช่วงวัยนี้

ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต ความเคารพ ความอ่อนตน ความเป็นคนว่าง่าย เป็นผลที่ได้รับจากการพัฒนาตามจุดเน้นในช่วงวัยนี้ ทำให้เป็นผู้มีสติปัญญา เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้มีมานอบน้อมอ่อนตน

มณฑลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนาในช่วงมัธยมวัย(ระยะที่ ๔ และ ๕)	การพัฒนาตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ๒ ระยะ
จุดเน้น การทำงาน การมีครอบครัว การรับใช้สังคมส่วนรวม การตั้งตนไว้ชอบ การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การทำงานไม่อาภูล การให้ทาน การสงเคราะห์ญาติ การงานที่ไม่มีโทษ ความกตัญญู ความอดทน	ระยะที่ ๔ ช่วง ๑๐ปี ของกำลังวัยตั้งแต่อายุ ๓๑ – ๔๐ปี เป็นช่วงที่ชีวิตมีพลังกำลังร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ เพราะอวัยวะทุกส่วนแข็งแรงเต็มที่ มีความขยันขันแข็งในการงาน สร้างหลักฐานให้แก่ชีวิตตนเอง คิดถึงแต่การงาน มากกว่าความสนุกเพลิดเพลิน
	ระยะที่ ๕ ช่วง ๑๐ปี ของปัญญาวัยมีสติปัญญาเจริญเต็มที่ ตั้งแต่อายุ ๔๑ – ๕๐ปี เป็นช่วงที่สติปัญญารอบคอบ มีกำลังทางสติปัญญารอบคอบ มีกำลังทางสติปัญญาเฉียบแหลม รู้จักบาป-บุญ-คุณ-โทษ คนจึงมักสร้างผลงานได้ดีเด่นในวัยนี้

การพัฒนาบุคลิกภาพตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคในช่วงวัยนี้ เป็นช่วงที่ชีวิตมีพลังกำลังร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ เพราะอวัยวะทุกส่วนแข็งแรงเต็มที่ มีความขยันขันแข็งในการงาน สร้างหลักฐานให้แก่ชีวิตตนเอง คิดถึงแต่การงาน มากกว่าความสนุกเพลิดเพลิน เป็นช่วงที่มีกำลังทางสติปัญญารอบคอบ มีกำลังทางสติปัญญาเฉียบแหลม รู้จักบาป-บุญ-คุณ-โทษ คนจึงมักสร้างผลงานได้ดีเด่นในวัยนี้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในระยะวัยนี้ คือ การทำงาน การมีครอบครัว และการรับใช้สังคมส่วนรวม กลุ่มมณฑลที่มีความสอดคล้องและประยุกต์เข้ากับการพัฒนาบุคลิกภาพตามวิสุทธิมรรค สมควรเป็นมณฑลที่เน้นจุดมุ่งหมายเพื่อการทำงาน การมีครอบครัว และการรับใช้สังคมส่วนรวม ได้แก่ การตั้งตนไว้ชอบ การทำงานไม่อาภูล การงานที่ไม่มีโทษ ความกตัญญู ความอดทน เป็นกลุ่มมณฑลที่มีลักษณะเป็นเหตุและจุดเน้นในการพัฒนาให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในหน้าที่การงาน เมื่อมีฐานะความเป็นอยู่ดี จึงเริ่มดำเนินชีวิตในครอบครัวและให้การช่วยเหลือสังคมด้วยการบริจาคทานตามสมควรแก่ฐานะของตน มณฑลกลุ่มนี้คือ การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การให้ทาน การสงเคราะห์ญาติ เป็นกลุ่มมณฑลลักษณะเป็นผลที่ได้รับจากการพัฒนาตนเองตามมณฑลกลุ่มดังที่กล่าวไว้

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนา ในช่วงปัจฉิมวัย(ระยะที่๖ถึงระยะที่๑๐)	การพัฒนาตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ระยะที่ ๖ ถึงระยะที่ ๑๐
จุดเน้น การพัฒนาบุคลิกภาพภายใน การ ประพฤติปฏิบัติธรรม การให้ทาน การประพฤติธรรม การงดเว้นจากบาป ความไม่ประมาทในธรรม ความสันโดษ การฟังธรรมตามกาล การพบสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การเผลาญบาป การประพฤติพรหมจรรย์	ระยะที่ ๖ ช่วง ๑๐ปี ของความเสื่อม วัยที่กำลังกายและกำลังสติปัญญา เริ่ม เสื่อมถอยลง ได้แก่วัยตั้งแต่อายุ ๕๑ – ๖๐ปี แม้ การยินดีในการเล่นสนุกก็ถอยลงด้วย แม้ความ จำก็เริ่มเสื่อมลง
	ระยะที่ ๗ ช่วง ๑๐ปีของความโค้ง วัยตั้งแต่อายุ ๖๑ – ๗๐ปี เป็นวัยชรา อยู่ ในวัยที่ร่างกายมีความทรุดโทรม ร่วงโรย อย่าง เห็นได้ชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ หลังเริ่มโก่ง ตาฝ้า ฟาง หูตึง ความจำเสื่อมไปมาก
	ระยะที่ ๘ ช่วง ๑๐ปี ของความงอ วัยหลังโก่งเป็นช่วงๆ อายุตั้งแต่ ๗๑ – ๘๐ปี ไม่ค่อยมีเรี่ยวแรงในการพุงกายไปไหน มาไหน ความคล่องแคล่วลดลง ทั้งทางด้าน กำลังกายและสติปัญญา ลดลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นช่วงที่ความแก่เฒ่า ปรากฏอย่างเห็นได้ชัด มาก
	ระยะที่ ๙ ช่วง ๑๐ปี ของความหลังล้ม วัยตั้งแต่อายุ ๘๑ – ๙๐ปี เป็นวัยที่กำลัง กายหมดไปอย่างเห็นได้ชัด และเป็นวัยที่ความ ทรงจำเลอะๆเลือนๆ เหมือนกำลังย่างเข้าสู่วัย ทารกอีกครั้งหนึ่ง
	ระยะที่ ๑๐ ช่วง ๑๐ปี ของการนอน วัยตั้งแต่อายุ ๙๑ – ๑๐๐ปี เป็นวัยที่ต้อง นอนอยู่กับที่เป็นส่วนมาก จะลงเดินไปไหนก็ ไปไม่ไหวแล้ว ส่วนใหญ่จะนอนคอยรอความ ตายอยู่ อวัยวะทุกส่วนเสื่อมลงไปหมดสิ้น บาง

	จนถึงกับตาบอดและหูหนวกไปเลย ทั้งสติปัญญาและความทรงจำ ก็เลอะเลือนมากขึ้น ต้องนอนอยู่กับที่ เหมือนทารกแบเบาะอีกครั้งหนึ่ง
--	---

การพัฒนาบุคลิกภาพตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคในระยะที่ ๖ ถึง ๑๐ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในระยะวัยนี้ คือ การพัฒนาบุคลิกภาพภายในและการประพฤติปฏิบัติธรรม เพราะเป็นระยะที่กำลังทางกายและกำลังทางสติปัญญาเริ่มเสื่อมลง เป็นวัยที่ควรพักผ่อนหาความสุขให้กับตนเองด้วยการมุ่งปฏิบัติธรรม สร้างบุญกุศล เพื่อเป็นบุญกุศลต่อไปในภายภาคหน้า กลุ่มมงคลที่นำมาประยุกต์ใช้ในช่วงวัยนี้จึงต้องมีจุดมุ่งหมายเน้นการพัฒนาบุคลิกภาพภายใน และเน้นการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อให้ยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่จะต้องดับสิ้นไปอีกไม่นาน ได้แก่ การประพฤติธรรม การฟังธรรมตามกาล การพบสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การประพฤติพรหมจรรย์ กลุ่มมงคลนี้มีลักษณะเป็นเหตุให้สติปัญญาได้รับการพัฒนาไปในทางศาสนา เห็นตามความเป็นจริงของชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กฎพระไตรลักษณ์ และยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะมาถึง และส่งผลให้เกิดความไม่ประมาทในธรรม มีการงดเว้นจากการทำบาป มีการให้ทาน ต้องการอยู่อย่างความสันโดษ และเผผลาญบาปให้หมดไปจากภายในจิต

ผลสำเร็จจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ เกิดปัญญา(ญาณ)ภายในจิต	
การเห็นอริยสัจ	การทำนิพพานให้แจ้ง
ผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ	
จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรม กระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม	

การพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคลจบสิ้นกระบวนการพัฒนาที่มงคลข้อที่ ๓๒ และมงคลข้อ ๓๓ ถึง ๓๔ เป็นผลสำเร็จและทำให้เกิดปัญญา(ญาณ)ภายในจิต(มรรคญาณ) บรรลุถึงจุดมุ่งหมายในพระพุทธศาสนา และมงคลข้อ ๓๕ ถึง ๓๘ เป็นผล(ผลญาณ)ที่ได้รับต่อมาจากการเกิดปัญญาภายในจิต เป็นจิตที่ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมที่มากะทบ จิตที่ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นจิตที่บรรลุถึงความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง คือพระนิพพาน

๓) การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยทางจิตวิทยา(อีริก เอช อีริกสัน) กับการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบการพัฒนาในปฐมวัย(๕ ช่วงแรก)	การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยทางจิตวิทยา(อีริก เอช อีริกสัน) ในระยะ ๕ ช่วงแรก
จุดเน้น การได้รับการอบรมสั่งสอน การศึกษาเล่าเรียน	ช่วงที่หนึ่ง ตั้งแต่แรกเกิด - ๑ ขวบ ความไว้วางใจกับความไม่ไว้วางใจ ในช่วงนี้ถ้ามารดารักใคร่อุ้มชู และตอบสนองความต้องการของเด็กอย่างดี ย่อมสร้างความรู้สึกรู้สึกไว้วางใจในโลกและสิ่งแวดล้อมขึ้นในใจของเด็กได้ แต่ตรงกันข้าม ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูอย่างปล่อยปละละเลยทอดทิ้ง และขาดความรัก หรือการที่เด็กต้องถูกบังคับให้หย่านมเร็วเกินไปหรือด้วยวิธีหักโหมรุนแรงเหล่านี้ ย่อมทำให้เด็กรู้สึกไม่ไว้วางใจในโลกที่ตนอยู่รวมทั้งผู้คนรอบตัว
การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศิลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ความเคารพ ความถ่อมตน ความกตัญญู ความเป็นคนว่าง่าย การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน	ช่วงที่สอง ช่วงระหว่างอายุ ๑-๓ ขวบ ความเป็นตัวของตัวเองกับความละอายและความไม่แน่ใจ ในช่วงนี้เด็กเริ่มรู้สึกความเป็นตัวของตัวเอง แยกจากบิดามารดา แต่เด็กบางคนอาจรู้สึกไม่มั่นใจ ขลาดอาย และสงสัยตนเอง การเรียนรู้ทักษะเบื้องต้น เช่น การเดิน การพูด ได้เข้าทำให้หมดความเชื่อมั่นขาดความเป็นตนเอง และรู้สึกละอายใจและต้องซ่อนจุดอ่อนเหล่านี้
	ช่วงที่สาม ช่วงระหว่างอายุ ๔-๕ ขวบ ความคิคริเริ่มกับความสำนึกผิด ช่วงวัยเด็กตอนต้น ในช่วงนี้เด็กจะมีจินตนาการกว้างขวาง เรียนรู้และเข้าใจสภาพความจริงมากขึ้น ชอบเลียนแบบผู้ใหญ่ และเริ่มเรียนรู้บทบาทหน้าที่ ในทางตรงกันข้ามเด็กบางคนอาจขาดความริเริ่ม และมีความรู้สึกอิจฉาพ่อตามลักษณะปม Oedipus ในทฤษฎีของฟรอยด์

	จึงเกิดความกลัวที่เรียกว่า “Castration Anxiety” คือการกลัวถูกตัดอวัยวะเพศ อีกทั้งมีความรู้สึกลัวความแหว่งและรู้สึกผิดในใจ ชอบหลีกเลี่ยงหนีสถานการณ์และไม่ยอมรับรูปแบบบทบาทของตน
	ช่วงที่สี่ ช่วงระหว่างอายุ ๖-๑๑ ปี การขยันทำงานกับการมีปมด้อย ช่วงวัยเด็กตอนกลาง ก่อนเข้าสู่วัยรุ่น คุณลักษณะทางสังคมในช่วงนี้ คือ การเป็นผู้รู้จักหน้าที่รับผิดชอบ และมีความพยายามเพื่อแสวงหาความสำเร็จ การพัฒนาความสามารถทางการเรียนและการสังคม คุณลักษณะที่ตรงกันข้ามคือ การมีปมด้อยสืบเนื่องจากนิสัยการทำงานที่ไม่ดี เช่น ความเกียจคร้าน หรือชอบหนีการแข่งขันที่ต้องอาศัยความสามารถ
	ช่วงที่ห้า ช่วงระหว่างอายุ ๑๒-๒๐ ปี ความมีเอกลักษณ์ของตนกับความสับสนในบทบาทตน ช่วงวัยที่ผ่านเข้าสู่วัยรุ่น และเติบโตเป็นเด็กหนุ่ม เด็กสาว ในช่วงนี้ปม Oedipus ได้โผล่ขึ้นมาอีกและเป็นช่วงที่พัฒนาการทางเพศถึงความเจริญสูงสุด วัยนี้เด็กหนุ่มสาวจึงพยายามสร้างลักษณะประจำตัว เช่น การมีทัศนคติต่อโลกและชีวิตในแง่ลึกซึ้งและเข้าใจมากขึ้น การประกอบการทำงานตามหน้าที่และบทบาทของตน การรู้จักเป็นผู้นำและผู้ตาม การสร้างอุดมการณ์ประจำใจ การมีความมั่นคงแน่นอนและการรู้จักคบเพื่อนต่างเพศ คุณลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ ความรู้สึกว้าวุ่นและสับสนเกี่ยวกับตัวเองแทบทุกด้าน เช่น ในด้านการงาน ด้านบทบาททางเพศของตน ด้านระเบียบกฎเกณฑ์และค่านิยมต่างๆ เป็นต้น

การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยทั้ง ๕ ช่วงวัย ของ อีริก เอช อีริกสัน ซึ่งเป็นช่วงปฐมวัยที่กำลังเริ่มต้นการเรียนรู้จากตนเอง กำลังอยู่ในวัยสนุกสนานร่าเริง เป็นวัยที่หลงเชื่อคนง่าย และอาจตกไปในทางที่เป็นอบายมุข และเป็นปัญหาทางสังคม ช่วงวัยนี้จึงต้องให้การอบรมสั่งสอน ให้การศึกษาเล่าเรียน และให้รู้จักการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองให้มาก จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในช่วงปฐมวัย คือการพัฒนาบุคลิกภาพภายในเน้นเรื่องการพัฒนาทางปัญญา กลุ่มมงคลที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคลิกภาพของอีริก เอช อีริกสันในช่วงปฐมวัยนี้ สมควรเป็นกลุ่มมงคลที่เน้นจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาทางปัญญา ได้แก่ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต เป็นเหตุให้ได้รับการอบรมสั่งสอน แนะนำในทางที่ถูกต้อง ให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ไม่ให้หลงไปในทางที่ผิดคิดอบายมุข และควรบูชาบุคคลที่ให้ความรู้ แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ในทางที่ถูกต้อง ช่วงวัยนี้ถ้าได้รับการอบรมแนะนำจากบัณฑิตและอยู่ห่างไกลจากคนพาล ผลที่ได้รับจากการคบบัณฑิต จะดำเนินการพัฒนาต่อไปเป็นไปในทางที่ดียิ่งขึ้น เช่น ความเป็นพหูสูตร ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุกษยิต เป็นต้น และการได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมเป็นเหตุสนับสนุนให้การพัฒนาดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่ถ้าคบคนพาล จะทำให้หลงผิด หลงมัวเมาในอบายมุข จะเป็นปัญหาทางสังคม ช่วงวัยนี้การได้รับการอบรมสั่งสอน การได้รับการศึกษาเล่าเรียน จึงเป็นก้าวสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นและต่อเนื่อง

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบ การพัฒนาในช่วงมัชฌิมวัย (ช่วงที่ ๖ และ ๗)	พัฒนาการบุคลิกภาพตามช่วงวัยทางจิตวิทยา (อีริก เอช อีริกสัน) (ช่วงที่ ๖ และ ๗)
จุดเน้น การทำงาน การมีครอบครัว การใช้สังคัมส่วนรวม การตั้งตนไว้ชอบ การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การทำงานไม่อาภูล การให้ทาน การสงเคราะห์ญาติ	ช่วงที่หก ช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ความสนิทสนมกับการแยกตัวไปอยู่คนเดียว ซึ่งคุณลักษณะที่ควรสร้างขึ้น ได้แก่ การรู้จักผูกพันกับผู้อื่น การมีความรักและการครองชีวิตคู่ในที่สุด คุณลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ การขาดเพื่อน และหลีกเลี่ยงจากการมีความรักผูกพันกับผู้อื่น เป็นผู้มีปัญหาในด้านลักษณะนิสัย มีพฤติกรรมที่สับสน ไม่ชอบคบผู้คน ชอบแยกตัวตามลำพัง

การงานที่ไม่มีโทษ ความอดทน	ช่วงที่เจ็ด ช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง ความเป็นผู้ให้กับความพะวงตนเอง ซึ่งเป็นวัยที่สร้างครอบครัวโดยมีบุตรสืบสกุล มีความภูมิใจและความสุขในฐานะเป็นบิดามารดา ความเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว และรู้จักใช้ชีวิตและมีความสามารถในการอบรมแนะแนวทางบุตรหลานได้ คุณลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ ความเหนียวแน่นต่อชีวิต รู้สึกตัวว่าไร้ค่า ถือตนเองเป็นใหญ่ ไม่สร้างครอบครัว รักและสนใจตนเองมากเกินไป รู้สึกตัวต่ำด้อยและทำอะไรตามตัวเองเสมอ
--	---

การพัฒนาศักยภาพตามช่วงมัชฌิมวัยหรือช่วงที่ ๖ และ ๗ ของ อีริก เอช อีริกสัน ซึ่งเป็นช่วงวัยที่ผ่านวัยรุ่นหรือวัยหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญมาแล้ว และในช่วงวัยนี้ เป็นวัยที่เริ่มตั้งต้นชีวิตของตนเองและเริ่มชีวิตในระบบครอบครัว ตลอดถึงการใช้เวลาว่างบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เพื่อเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในช่วงวัยนี้ คือนั่นที่การเริ่มต้นหาเลี้ยงชีวิตด้วยการเริ่มต้นทำงาน การเริ่มต้นการมีครอบครัว กลุ่มมงคลที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพของอีริก เอช อีริกสันในช่วงวัยนี้ สมควรเป็นมงคลที่เน้นจุดมุ่งหมายที่การทำงานหาเลี้ยงชีพ การมีครอบครัว การร่วมบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะ ได้แก่ การตั้งตนไว้ชอบ การทำงานไม่อาภูล การงานที่ไม่มีโทษ และความอดทน มงคลกลุ่มนี้เป็นเหตุให้การทำงานหาเลี้ยงชีวิตเป็นไปโดยสุจริต ทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น และนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนในปฐมวัยมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและใช้ชีวิตในระบบครอบครัว ให้ความเกื้อหนุนคนในครอบครัวตลอดถึงร่วมบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือสาธารณะทั่วไป ผลที่ได้จากการมีชีวิตที่ดีขึ้น คือ ได้บำรงมารดาบิดาเป็นการตอบแทนพระคุณท่านที่ได้อบรมเลี้ยงเรามา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การให้ทาน และการสงเคราะห์ญาติ ช่วงวัยนี้จึงเป็นช่วงวัยที่มีกำลังในการทำงานหาเลี้ยงชีพ จึงสมควรมีการพัฒนาศักยภาพไปในทางการดำเนินชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

มงคลข้อที่ควรนำมาเป็นกรอบ การพัฒนาช่วงปัจฉิมวัย	พัฒนาการบุคลิกภาพตามช่วงวัยทางจิตวิทยา (อีริก เอช อีริกสัน) ช่วงที่ ๘
จุดเน้น การพัฒนาภายใน การบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อส่วนรวม การประพฤติ ธรรม การให้ทาน การประพฤติธรรม การงดเว้นจากบาป ความไม่ประมาทในธรรม ความสันโดษ การฟังธรรมตามกาล การพบสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การเผผลาญบาป การประพฤติพรหมจรรย์	ช่วงที่แปด ช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนปลาย ความมั่นคงทางใจกับความสิ้นหวัง ซึ่งคุณลักษณะที่ดีของคนในวัยนี้ควรเป็นดังนี้ คือ การมีบุรณภาพแห่งชีวิตพอใจกับชีวิตของตน ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ยอมรับวัฏจักรแห่งชีวิตและแบบแผน ชีวิตของตน และพร้อมที่จะรับสภาพสุดท้ายแห่งชีวิต คือความตายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ผู้ใหญ่วัยนี้บางคนมี ความรู้สึกตรงข้าม กล่าวคือ เริ่มรู้สึกว้า ช่วงเวลาที่เหลือ ของชีวิตสั้นเกินไป เพราะตนเองยังไม่รู้เลยว่า การดำเนิน ชีวิตเท่าที่ผ่านมาอันมีความหมายแก่ตน รู้สึกหมดศรัทธา ทั้งในตนเองและผู้อื่น ทำให้อยากมีโอกาสดีกครั้ง ใน การดำเนินชีวิตในสภาพแวดล้อมที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ และ รู้สึกกลัวความตายที่จะมาถึง

การพัฒนามุคตภาพตามช่วงปัจฉิมวัยของ อีริก เอช อีริกสัน ซึ่งเป็นช่วงวัยที่พอใจกับชีวิตของตน ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ยอมรับวัฏจักรแห่งชีวิตและแบบแผนชีวิตของตน และพร้อมที่จะรับสภาพสุดท้ายแห่งชีวิต คือความตายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการพัฒนาในระยะวัยนี้ คือนั่นที่การพัฒนาภายใน การบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม การประพฤติธรรม กลุ่มมงคลที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามุคตภาพของอีริก เอช อีริกสันในช่วงวัยนี้ สมควรเป็นมงคลที่เน้นจุดมุ่งหมายเน้นที่การพัฒนาภายใน การบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม การประพฤติธรรม ได้แก่ การประพฤติธรรม การฟังธรรมตามกาล การพบสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล และการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นมงคลที่เป็นเหตุแห่งการพัฒนามุคตภาพภายใน เป็นการเพิ่มพูนความรู้ในทางธรรม เพราะวัยนี้เป็นวัยไม้ใกล้ฝั่งที่จะลาโลกไปในวันใดวันหนึ่ง จึงสมควรที่จะแสวงหาความรู้ทางธรรม ยอมรับความจริงของชีวิต ไม่ปล่อยวันเวลาที่เหลืออยู่ให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์ กลุ่มมงคลนี้ คือ การให้ทาน การงดเว้นจากบาป ความไม่ประมาทในธรรม ความสันโดษ การเผผลาญบาป เป็นผลจากที่ได้รับพัฒนาภายใน และไม่ประมาทในชีวิตจึง

ชวนชวายนบุญกุศลติดตัวเพื่อเป็นบุญกุศลต่อไปในภายภาคหน้า ช่วงวัยนี้จึงเป็นช่วงวัยที่เน้นการพัฒนาบุคลิกภาพภายในเป็นหลัก เพื่อความไม่ประมาทในชีวิตภายภาคหน้า

ผลสำเร็จจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ เกิดปัญญา(ญาณ)ภายในจิต	
การเห็นอริยสัจ	การทำนิพพานให้แจ้ง
ผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ	
จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรม กระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม	

การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของอีริก เอช อีริกสัน มี ๘ ขั้นตอน จากวัยทารกจนถึงวัยผู้ใหญ่ตอนปลาย เป็นการให้ความสำคัญของการพัฒนาที่ต่อเนื่องไปโดยตลอด ซึ่งมีความสอดคล้องกับการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลิกภาพในทุกช่วงวัยของมนุษย์ ตามตารางที่ได้จำแนกไว้ และเมื่อได้รับการพัฒนาตามหลักมงคลจนสิ้นสุดกระบวนการพัฒนา จะเกิดผลสำเร็จคือเกิดปัญญาที่รู้แจ้งตามความเป็นจริง บรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน และผลที่ได้รับคือจิตใจมีความเป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ ความหลง

ตารางเปรียบเทียบที่นำเสนอไว้ในงานวิจัยนี้ ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล มีความสอดคล้องและนำไปประยุกต์ใช้เข้ากับพัฒนาการบุคลิกภาพตามช่วงวัยทางศาสนา และทางจิตวิทยาได้เป็นอย่างดี และจากการวิจัยนี้ยังพบว่า หลักมงคล สามารถที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาบุคลิกภาพได้ในทุกช่วงวัยของชีวิต แต่การจำแนกมงคลให้เข้ากับในแต่ละช่วงวัยเพื่อนำถึงการพัฒนาบุคลิกภาพในช่วงวัยนั้นให้ได้รับผลสำเร็จ ตรงตามจุดมุ่งหมายในแต่ละช่วงวัย ตารางด้านล่างจะแสดงให้เห็นถึงหลักมงคลที่นำมาประยุกต์ใช้ ดังนี้

ตารางการจำแนกมงคล ๓๘ ประการ ที่ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตามระยะช่วงวัย

มงคลที่นำไปใช้ได้ทุกช่วงวัย	มงคลที่นำไปใช้ไม่ได้ทุกช่วงวัย	มงคลที่เป็นผลสำเร็จ และผลที่ได้รับจากการพัฒนา
การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การได้สร้างบุญไว้แต่ปางก่อน การตั้งตนไว้ชอบ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต การบำรุงมารดาบิดา การทำงานไม่อาภูล การให้ทาน การประพฤดิธรรม การสงเคราะห์ญาติ การทำงานที่ไม่มีโทษ การงดเว้นจากบาป การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ความไม่ประมาทในธรรม ความเคารพ ความถ่อมตน ความสันโดษ ความกตัญญู การฟังธรรมตามกาล ความอดทน ความเป็นคนว่าง่าย การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การเผาผลาญบาป การประพฤดิพรหมจรรย์	การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา ใช้ได้เฉพาะช่วงวัยของผู้ที่มีครอบครัวเท่านั้น	การเห็นอริยสัจ การทำนิพพานให้แจ้ง ทั้ง ๒ มงคลนี้ เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากการพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการมาโดยลำดับอย่างต่อเนื่อง โดยมีปัญญา(ญาณ)เกิดขึ้นภายในจิตใจ
		จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม มงคลทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นผลที่ได้รับต่อจากมงคลข้อ ๓๓ และ ๓๔ หลังจากกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาบุคลิกภาพ สำเร็จตามจุดมุ่งหมาย

ในตารางแสดงมงคลที่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกะระยะช่วงวัยนั้น ในครั้งพุทธกาลมี สามเณรอายุ ๗ ขวบ ได้ประพฤติธรรมในสำนักของพระพุทธองค์และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ หลายรูป เช่น สามเณรราหุล สามเณรสังกิจ สามเณรบัณฑิต เป็นต้น สรุปได้ว่า หลักมงคล ๓๘ ประการ สามารถใช้เป็นกรอบแนวทางการพัฒนาบุคลิกภาพได้ในทุกะระยะช่วงวัยของมนุษย์ และยังสามารถแยกมงคลแต่ละข้อนำไปใช้ในการพัฒนาในระยะช่วงวัย ที่ต้องการเน้นการพัฒนาในระยะ นั้น

มงคล ๓๘ ประการ นอกจากที่ประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาบุคลิกภาพตามระยะช่วงวัยของมนุษย์ทางศาสนาและทางจิตวิทยาแล้ว ยังสามารถ สงเคราะห์เข้ากับมรรคมีองค์ ๘ และหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักคำสอนที่สำคัญในการนำไปเป็น กรอบแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาอีกกรอบแนวทาง หนึ่ง ได้ดังนี้

การพัฒนาตามมงคล ๓๘	การพัฒนาตามมรรคมีองค์ ๘	การพัฒนาตามหลักไตรสิกขา
การไม่คบคนพาล	สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ	ปัญญา
การคบบัณฑิต		
ความเป็นพหูสูต		
การฟังธรรมตามกาล		
การพบเห็นสมณะ		
การสนทนาธรรมตามกาล		
การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม		
การได้สร้างบุญไว้ปางก่อน		
การบูชาบุคคลที่ควรบูชา	สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันตะ ทำางานชอบ	ศีล
การตั้งตนไว้ชอบ		
วินัยที่ศึกษามาดี		
วาจาสุภาษิต		
การบำรุงมารดาบิดา		
การสงเคราะห์บุตร		
การสงเคราะห์ภรรยา		

การงานที่ไม่อาภูล	สัมมาอาชีพะ เลี้ยงชีพชอบ	
การให้ทาน		
การสงเคราะห์ญาติ		
การงานไม่มีโทษ		
การงดเว้นจากบาป		
การเว้นจากการค้ำน้ำเมา		
ความเคารพ		
ความถ่อมตน		
ความสันโดษ		
ความกตัญญู		
ความเป็นคนว่าง่าย		
ความอดทน	สัมมาวายามะ (เพียรชอบ)	สมาธิ
ความไม่ประมาทในธรรม	สัมมาสติ (ระลึกรชอบ)	
การประพฤดิธรรม	สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)	
การเผาผลาญบาป		
การประพฤดิพรหมจรรย์		
การเห็นอริยสัจ	สัมมาญาณะ รู้ชอบ	
การทำนิพพานให้แจ้ง	ได้แก่ ผลญาณ มาจากมรรคญาณ	
จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรม กระทบแล้วไม่หวั่นไหว	สัมมาวิมุตติ พ้นชอบ	
จิตไม่เศร้าโศก	ได้แก่อรหัตตผล	
จิตปราศจากธุลี		
จิตเกษม		

๒.๓ ผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

หลักมงคล ๓๘ ประการ ที่นำมาเป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา ในงานวิจัยนี้ จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาบุคลิกภาพจะเริ่มต้นตั้งแต่มงคลข้อที่ ๑ และดำเนินการไปตามกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพ จนไปถึงสิ้นสุดกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพที่มงคลข้อที่ ๓๒ เพราะในมงคลข้อที่ ๓๓ และ ๓๔ ซึ่งเป็นมงคลข้อที่บ่งชี้ถึงการพัฒนาบุคลิกภาพภายในจิตใจที่ได้เกิดปัญญา(ญาณ)รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงคือรู้เรื่องอริยสัจ ทำพระนิพพานให้แจ้งด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการยืนยันว่าการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ๓๘ ประการได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุด และมงคลข้อที่ ๓๕ จนถึงมงคลข้อที่ ๓๘ ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้แสดงถึงผลรับที่ได้จากการพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการมาโดยลำดับ และการนำมงคล ๓๘ ประการมาเป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพ ตลอดถึงดำเนินการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวมาโดยลำดับอย่างต่อเนื่อง จนได้ผลสำเร็จในที่สุด และสรุปได้ว่าผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ๓๘ ประการ มีอยู่ ๓ ประการ คือ ผลที่ได้รับทางกาย จิต และปัญญา

ผลที่ได้รับทางกาย

บุคลิกภาพทางกายที่ได้รับการปรับปรุงให้มีพฤติกรรมเป็นในกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือเป็นผู้มีศีลธรรม มีศีลคอยกำกับไม่ให้มีพฤติกรรมในอกุศลกรรมบถ ๑๐ มีมงคลหลายข้อที่มีกรอบแนวคิดในการพัฒนานั้นถึงการพัฒน บุคลิกภาพและพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาทางกาย เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งได้แก่มงคลข้อที่ ๓) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา, ๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม, ๖) การตั้งตนไว้ชอบ, ๘) วินัยที่ศึกษามาดี, ๑๐) วาจาสุภาษิต, ๑๑) การบำรุงมารดาบิดา, ๑๒) การสงเคราะห์บุตร, ๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา, ๑๔) การทำงานไม่อาภูล, ๑๗) การสงเคราะห์ญาติ, ๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ, ๒๐) การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา, ๒๒) ความเคารพ, ๒๓) ความถ่อมตน, ๒๔) ความสันโดษ, ๒๕) ความกตัญญู, ๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย และ๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ มงคลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีจุดมุ่งหมายการพัฒนาเน้นถึงการพัฒนากายนอก และพัฒนาพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาเป็นสำคัญ ผลที่ได้รับจากการพัฒนาตามมงคลกลุ่มนี้ คือ จิตที่เป็นมโนทุจริตทำให้มีพฤติกรรมที่เป็นกายทุจริต วจีทุจริต ได้รับการพัฒนาเปลี่ยนมาเป็นจิตที่เป็นมโนสุจริตทำให้มีพฤติกรรมที่เป็นกายสุจริต วจีสุจริต

ปุณฺชนทั่วไปที่ยังไม่ได้มีการพัฒนาบุคลิกภาพ จะมีบุคลิกลักษณะ พฤติกรรมที่ปรากฏเป็นกายทุจริต(การทำชีวิตสัตว์ให้ตกถ่วงไป, การลักขโมย และการประพฤติผิดในกาม) วจีทุจริต (พูดเท็จ, พูดคำหยาบ, พูดส่อเสียด, พูดเพ้อเจ้อ) และมโนทุจริต(โลภ, พยาบาท, มิจฉาทิฏฐิ) สลับกับ

กายสุจริต(เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป, เว้นจากการลักขโมย, เว้นจากการประพฤติดนิน
 กาม) วจีสุจริต(พูดแต่ความจริง, พูดคำสุภาพ, ไม่พูดต่อเสียด, พูดแต่เรื่องที่เป็นสาระ) และมโน
 สุจริต(ความไม่โลภ ความไม่พยาบาท สัมมาทิฐิ) ขึ้นอยู่กับความโลภ ความโกรธ ความหลงใน
 ขณะนั้นว่ามีมากหรือน้อย และ บุคคลที่เป็นผู้มีศีลธรรมหรือที่ได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างต่อเนื่องจะมีบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมทางกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตมากกว่า เพราะการได้รับ
 การอบรมและพัฒนาบุคลิกภาพ พระอรหันต์ทุกประเภท ท่านเป็นผู้พ้นแล้วจากกายทุจริต วจี
 ทุจริต มโนทุจริต บุคลิกลักษณะ พฤติกรรมจึงเป็นในกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต

สรุป การพัฒนาบุคลิกภาพทางกาย ผลที่ได้รับ คือเป็นผู้มีศีลกำกับ พฤติกรรมการแสดง
 ออกทางกายทุจริต วจีทุจริต ที่มาจากมโนทุจริต ปรับเปลี่ยนแปลงเป็นมโนสุจริตและทำให้เกิดพฤติ
 กรรมที่ดีทางกายสุจริต วจีสุจริต โดยเริ่มต้นจากบุคคลที่ยังไม่มีการพัฒนา และบุคคลที่มีการพัฒนา
 ภายในขั้นพื้นฐานที่มีพฤติกรรมทางจิตที่เป็นมโนทุจริต ทางกายทุจริต วจีทุจริต สลับกับพฤติกรรม
 ทางจิตที่เป็นมโนสุจริต ทางกายสุจริต วจีสุจริต ที่ยังคงอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ
 ความหลง เมื่อได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพจะลดพฤติกรรมภายในที่เป็นมโนทุจริต ทางกายทุจริต
 วจีทุจริตลงไป และปรับเปลี่ยนเป็นมโนสุจริต ประพฤติกายสุจริต วจีสุจริตเพิ่มขึ้นตามการพัฒนา
 และพัฒนาต่อไปจนถึงระดับสูงคือเป็นพระอรหันต์ พฤติกรรมทางมโนทุจริต ทางกายทุจริต วจี
 ทุจริตจะหมดสิ้นลง จะมีแต่พฤติกรรมทางมโนสุจริต ทางกายสุจริต วจีสุจริต เพราะความโลภ
 ความโกรธ ความหลงไม่มีในจิตใจ พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงเป็นพฤติกรรมที่อิสระจากความ
 โลภ ความโกรธ ความหลง

ผลที่ได้รับทางจิต

หลักมงคล มีหลายข้อที่มีกรอบแนวคิดในการพัฒนานั้นถึงการพัฒนาบุคลิกภาพภายในจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งได้แก่มงคลข้อที่ ๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน, ๑๕) การให้ทาน, ๑๖) การประพฤดิธรรม, ๑๘) การงดเว้นจากบาป, ๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม, ๒๓) ความอดทน และ๓๑) การเผผลาญบาป มงคลกลุ่มนี้มีจุดมุ่งหมายการพัฒนานั้นถึงการพัฒนาภายในเป็นสำคัญ ผลที่ได้รับจากการพัฒนาตามมงคลกลุ่มนี้ คือ ได้รับความสุข ๓ ระดับ คือ ๑) สามิสสุข (สุขอาศัยอามิส), ๒) นีรามิสสุข (สุขไม่อาศัยอามิส), ๓) นีรามิสตรสุข (สุขยิ่งกว่า

นิรามิสสุข หรือเหนือกว่านิรามิสสุข)^{๓๖}

ความปราณา น่ายินดี น่าพอใจ ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่นที่ได้สูดดม รสที่ได้สัมผัส เป็นความสุขที่เรียกว่าสามิสสุข ซึ่งมีในปุถุชนทั่วไปที่ไม่ได้มีการพัฒนาบุคลิกภาพภายใน และที่เริ่มต้นการพัฒนาในขั้นพื้นฐาน จึงต้องตกอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่มีที่สิ้นสุด

ความสัจจากกามและอกุศลกรรมทั้งหลาย และการได้พัฒนาบุคลิกภาพภายใน จนได้ฌาน ๑ จนถึง ฌาน ๓ เป็นความสุขที่เรียกว่านิรามิสสุข ซึ่งมีในปุถุชนที่เป็นผู้มีศีลธรรมที่ได้มีการพัฒนาบุคลิกภาพภายใน และได้รับการอบรมจิตภาวนา สามารถระงับความโลภ ความโกรธ ความหลงได้เป็นครั้งคราวตามฌานที่ได้

สุขโสมนัสที่เกิดขึ้นแก่พระชีนาสพผู้พิจารณาจิตที่หลุดพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นความสุขที่เรียกว่า นิรามิสตรสุข ซึ่งพระชีนาสพทั้งหลายได้รับผลทางจิตใจตามมงคล ตั้งแต่ ๓๕ ถึง ๓๘

สรุป ผลที่ได้รับทางจิตใจจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา คือ ได้รับความสุขใน ๓ ระดับตามการพัฒนาที่มีอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากบุคคลที่ยังไม่มีการพัฒนาและบุคคลที่มีการพัฒนาภายในขั้นพื้นฐานที่ได้รับความสุขแบบสามิสสุข ที่ยังคงตกอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อได้พัฒนาจิตใจขึ้นมาในระดับกลาง เป็นจิตตภาวนา(การอบรมจิต) ได้ความสัจและระงับอกุศลธรรมได้เป็นบางครั้งคราว ได้รับความสุขแบบนิรามิสสุข และพัฒนาต่อไปจนถึงระดับสูง คือจิตที่หลุดพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้รับผลความสุขแบบนิรามิสตรสุข คือจิตที่ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมทั้งปวง จิตที่ไม่เศร้าโศก จิตที่ปราศจากธุลี และจิตที่เกษม

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๖๕.

ดูเพิ่มเติม ส.สพ. (ไทย) ๑๘/ ๒๗๕/ ๓๑๐ - ๓๑๑.

ผลที่ได้รับทางปัญญา

หลักมงคล มีหลายข้อที่มีกรอบแนวคิดในการพัฒนาเน้นถึงการพัฒนาทางปัญญาเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งได้แก่มงคลข้อที่ ๑) การไม่คบคนพาล ๒) การคบบัณฑิต ๓) ความเป็นพหูสูตร ๔) ความเป็นผู้มีศีลปะ ๒๖) การพึงธรรมตามกาล ๒๕) การพบเห็นสมณะ และ ๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล มงคลกลุ่มนี้มีจุดมุ่งหมายการพัฒนาเน้นที่การพัฒนาทางปัญญา ผลที่ได้ทางปัญญาคือโลกีย์ปัญญาที่อยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่สามารถเห็นแจ้งถึงความจริงของชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กฎพระไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม ยังมีความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาอยู่มาก โลกีย์ปัญญาไม่สามารถทำลายล้างความโลภ ความโกรธ ความหลงออกไปจากจิตได้ เมื่อได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างต่อเนื่องจนเห็นแจ้งในอริยสัจและพระนิพพาน โลกีย์ปัญญาจึงได้ปรับเปลี่ยนเป็นโลกุตตรปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาที่อยู่เหนือโลกธรรมทั้งปวง โลกุตตรปัญญาสามารถเห็นแจ้งถึงความจริงของชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กฎพระไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม ความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาจางหายไปจนหมดสิ้น โลกุตตรปัญญาสามารถทำลายล้างความโลภ ความโกรธ ความหลงออกไปจากจิตได้อย่างหมดสิ้น

สรุป ผลที่ได้รับทางปัญญาจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา คือ ปัญญาได้รับการพัฒนาเป็นไปโดยลำดับจากโลกีย์ปัญญาที่ยังตกอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลงอยู่มาก พัฒนามาเป็นปัญญาระดับกลางที่มีความคิดพิจารณาไตร่ตรองเห็นโทษของความโลภ ความโกรธ ความหลง และพัฒนาเป็นโลกุตตรปัญญาที่เห็นความจริงของชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ รู้ตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่ตกอยู่ภายใต้กฎพระไตรลักษณ์ และการทำให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง เบาบางลง จนถึงหมดสิ้น บรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

๒.๓.๒ ตัวอย่างบุคคลที่ได้รับผลจากการพัฒนาบุคลิกภาพสูงสุดในพระพุทธศาสนา

จากการนำหลักมงคล ๓๘ ประการมาเป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงจบกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ คือได้รับผลตามจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามีบุคคลมากมายหลายท่านที่ได้พัฒนาบุคลิกภาพจนได้รับผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย และในงานวิจัยนี้ขอยกประวัติการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ๔ ท่านที่ได้ประสบผลสำเร็จ บุคคลที่นำมาเป็นตัวอย่าง ได้แก่ ๑) พระองค์สิริมาเถระ ๒) พระปฏาจาราเถรี ๓) ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ๔) นางวิสาขา มหาอุบาสิกา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

พระองค์ฤทธิมาเถร

ประวัติย่อของพระองค์ฤทธิมาเถร^{๓๘} คือ “เป็นบุตรของคัคคพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล มารดาชื่อมณฑานีพราหมณ์ เดิมชื่อ อหิสกะ(แปลว่า ผู้ไม่เบียดเบียน) เมื่อเจริญวัยไปศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักอาจารย์ทิสปาโมกข์ เมืองตักกสิลา มีความรู้และความประพฤติดี เพื่อนศิษย์ด้วยกันริษยา ขูอาจารย์ให้กำจัดเสีย อาจารย์จึงลงด้วยอุบายให้ไปฆ่าคนให้ครบหนึ่งพัน แล้วจะมอบวิชาพิเศษอย่างหนึ่งให้ จึงกลายไปเป็นมหาโจรผู้โหดเหี้ยมทารุณ ตัดนิ้วมือคนที่ตนฆ่า แล้วร้อยเป็นพวงมาลัย จึงชื่อว่า องค์ฤทธิมา แปลว่าผู้มีนิ้วมือ”^{๓๙}

ก่อนที่องค์ฤทธิมาจะบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา การเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและความประพฤติดี เป็นการแสดงให้เห็นว่าองค์ฤทธิมาเป็นผู้มีพื้นฐานทางปัญญาที่ดี มีพื้นฐานทางจิตใจที่ดี และมีบุคลิกภาพ และบุคลิกลักษณะที่ปรากฏออกมาในทางที่ดี แต่เนื่องจากท่านได้พบอาจารย์ที่หลงเชื่อตามแรงยุของศิษย์อื่นให้หาทางกำจัดท่าน ซึ่งไม่สอดคล้องกับการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ๓๘ ประการ เริ่มต้นที่มงคลข้อที่ ๑ คือการไม่คบคนพาล เพราะคนพาลเป็นคนที่ คิดชั่ว พูดยั่ว ทำชั่ว^{๔๐} จึงส่งผลให้องค์ฤทธิมาเกิดมีมิจฉาทิฎฐิ(ความหลงผิด) และกระทำปาณาติบาต(การฆ่าคนเพื่อให้ครบตามจำนวนที่อาจารย์ต้องการ) การมีมิจฉาทิฎฐิ และการฆ่าคนเป็นพฤติกรรมในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งส่งผลให้องค์ฤทธิมาได้รับผลที่เป็นความทุกข์ในปัจจุบันเพราะเป็นมหาโจรที่เหี้ยมโหดจึงต้องคอยหลบซ่อนตัวไม่ให้ถูกฝ่ายปกครองจับได้ และถ้าสิ้นชีวิตในขณะนี้ วิบากกรรมฝ่ายอกุศลส่งผลให้องค์ฤทธิมาต้องไปเกิดรับผลกรรมในอบายภูมิตามคติในพระพุทธศาสนา

การที่องค์ฤทธิมาได้พบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก จัดเป็นการเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพของพระองค์ฤทธิมาเถร และได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนจบสิ้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ๓๘ ประการ ดังมีรายละเอียดดังนี้

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/ บทนำ/๘๑.

^{๓๙} ดูประวัติเพิ่มเติมใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/ ๓๔๓ - ๓๕๒/ ๔๒๑ - ๔๓๓.

^{๔๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๕๑.

การพัฒนาศักยภาพของพระองค์ภูมิบาลเถร	การพัฒนาศักยภาพตามมงคล ๓๘ ประการ
พบพระพุทธเจ้าครั้งแรก	การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน การพบสมณะ
สนทนาธรรม กับพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก	การสนทนาธรรมตามกาล ฟังธรรมตามกาล
พระพุทธดำรัสที่เตือนสติให้หยุดการกระทำ บาป และการฟังพระธรรมเทศนา	การงดเว้นจากบาป การฟังธรรมตามกาล
มีความเคารพในพระพุทธเจ้าและขอบวชเป็น พระภิกษุในพระพุทธศาสนา	การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การตั้งตนไว้ชอบ ความเคารพ ความถ่อมตน ความกตัญญู การประพฤติพรหมจรรย์
การได้ประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักของ พระพุทธเจ้า	การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
การดำเนินชีวิตในเพศภิกษุ และการปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งสี่	ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต การทำงานไม่อาภูล การให้ทาน การประพฤติธรรม การงานที่ไม่มีโทษ ความไม่ประมาทในธรรม ความสันโดษ การฟังธรรมตามกาล ความอดทน ความเป็นคนว่าง่าย การสนทนาธรรมตามกาล การเผผลาญบาป
เข้าถึงธรรมอันประเสริฐสุด(พระนิพพาน) ^{๔๐}	การเห็นอริยสัจ การทำนิพพานให้แจ้ง
จิตที่ไม่หวั่นไหวตามโลกธรรม ความโลก ความ โกรธ ความหลงหมดสิ้น	จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/ ๓๕๒/ ๔๓๓.

พระองค์คุณิมาเถร เป็นบุคคลผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แต่เพราะความหลงผิด และเชื่อในครูอาจารย์ในทางที่ผิด ความโลภอยากได้ในวิชาที่เลิศ จึงชักนำให้ท่านไปเป็นมหาโจร ชีวิตในช่วงวัยนี้ของท่านองค์คุณิมาเถร ได้ชี้ให้เห็นถึงกฎแห่งกรรม ท่านได้สร้างบุญไว้ในปางก่อนจึงได้เกิดมาเป็นมนุษย์ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แต่เพราะอกุศลกรรมที่เคยกระทำไว้ในอดีตชาติ เป็นวิบากส่งผลมาในชาตินี้ ผลคือความโลภอยากได้วิชาซึ่งถูกปิดบังด้วยมิจฉาทิฐิ จึงส่งผลให้ท่านไปฆ่าคนและกลายเป็นมหาโจร และการที่ท่านเคยได้สร้างบุญกุศลแต่ในปางก่อน ส่งผลให้ได้พบพระพุทธเจ้า และได้ฟังพระธรรมคำสอน จนเปลี่ยนมาเป็นสัมมาทิฐิ และได้บวชในสำนักของพระพุทธองค์ ได้ประพฤติปฏิบัติธรรม จนท้ายที่สุดท่านได้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๔๒}

พระปฎาจารย์เถรี

ประวัติย่อของพระปฎาจารย์เถรี คือ เป็นบุตรของเศรษฐีตระกูลหนึ่งที่กรุงสาวัตถี เมื่อเป็นสาวได้พบบุรุษชาวชนบทผู้หนึ่งแล้วได้ตามไปอยู่กับบุรุษผู้นี้ อยู่ด้วยกันจนคลอดลูกคนแรก และเมื่อตั้งครรภ์บุตรคนที่ ๒ นางปฎาจารย์มีความประสงค์จะกลับไปเยี่ยมมารดาบิดา แต่ในระหว่างทางนางได้สูญเสียลูกทั้ง ๒ และสามีนาง และเมื่อเดินทางไปถึงกรุงสาวัตถี ได้ทราบข่าวว่าครอบครัวของนางได้ตายหมดสิ้น ความทุกข์ที่ประดังเข้ามาทับถมจิตใจของนางอย่างมากจนไม่สามารถจะควบคุมสติไว้ได้ จึงกลายเป็นหญิงวิกลจริตไป แต่ด้วยวาสนาบารมีที่นางปฎาจารย์ได้เคยบำเพ็ญมาแต่ในปางก่อน จึงมีโอกาสพบพระพุทธเจ้า และได้ฟังธรรมจนสติกลับคืนมา และได้บวชเป็นพระภิกษุณีปฏิบัติธรรมเรื่อยมาจนบรรลุเป็นพระอรหันต์^{๔๓}

การที่พระปฎาจารย์เถรีได้พบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก จัดเป็นการเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพของพระปฎาจารย์เถรี และได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนจบสิ้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ๓๘ ประการ ดังมีรายละเอียดดังนี้

^{๔๒} ดูเพิ่มเติมใน ขุ.เถร.(ไทย) ๒๖/ ๘๖๖ - ๘๕๑/ ๔๘๒ - ๔๘๖.

^{๔๓} ดูประวัติเพิ่มเติมใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/ ๔๘๘ - ๕๑๑/ ๔๕๒ - ๔๕๕.

การพัฒนานุคลิกภาพของพระปฎาจารย์	การพัฒนานุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ
พบพระพุทธเจ้าครั้งแรก	การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน การพบสมณะ
ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก	การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล
ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และได้บรรลุ โสดาปัตติผล ^{๔๔} หลังจากฟังพระคำรัสเตือน ให้สติกลับมาอีกครั้ง	การเห็นอริยสัจ การทำนิพพานให้แจ้ง
มีความเคารพในพระพุทธเจ้าและชอบวช เป็นพระภิกษุณีในพระพุทธศาสนา	การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การตั้งตนไว้ชอบ ความเคารพ ความถ่อมตน ความกตัญญู การประพฤติพรหมจรรย์
การได้ประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักของ พระพุทธเจ้า	การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
การดำเนินชีวิตในเพศภิกษุณี และการปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งสิ้น	ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต การทำงานไม่อาภูล การให้ทาน การประพฤติธรรม การงานที่ไม่มีมีโทษ ความไม่ประมาทในธรรม ความสันโดษ การฟังธรรมตามกาล ความอดทน ความเป็นคนว่าง่าย การสนทนาธรรมตามกาล การเผผลาญบาป
บวชแล้วไม่นานได้บรรลุอรหัตตผล ^{๔๕}	การเห็นอริยสัจ การทำนิพพานให้แจ้ง
มีคุณวิเศษเหล่านี้ ^{๔๖} คือ วิชชา ๓ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖	จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม

^{๔๔} อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๔.

^{๔๕} อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๔.

^{๔๖} อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๕.

ได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะ (พระสาวกที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง) ทางผู้ทรงวินัย^{๔๗}

พระปฎาจารย์เป็นผู้มีบุญกุศลที่ได้เคยทำมาแต่ปางก่อน จึงส่งผลให้ในปัจจุบันชาติ ท่านเกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง แต่เพราะอกุศลวิบากกรรมที่ท่านเคยกระทำไว้ จึงส่งผลให้ท่านได้ประสบกับความทุกข์จากการสูญเสียทุกสิ่งในชีวิต เป็นการรับผลของกรรมฝ่ายอกุศลที่ท่านเคยทำบาปไว้แต่ปางก่อน ซึ่งมีวิบากส่งผลมาถึงในชาติสุดท้ายนี้ และด้วยบุญกุศลที่เคยกระทำไว้ในปางก่อนจึงส่งผลให้ได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมคำสอนของพระองค์ ได้บวชเป็นพระภิกษุณี ในสำนักของพระองค์ จนที่สุดท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ บรรลุถึงจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน^{๔๘} เป็นการชี้ให้เห็นถึงกรรมฝ่ายกุศลที่ท่านเคยทำมาในปางก่อน มีวิบากส่งผลให้ท่านได้รับผลของกรรมฝ่ายกุศล และเป็นการยืนยันถึงเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ในช่วงระยะเวลา ๔๕ พรรษา ที่พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระศาสนาอยู่นั้นเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล เป็นเมืองที่พระพุทธองค์ทรงประทับจำพรรษานานที่สุด คือนานถึง ๒๕ พรรษา คำสอนหรือหลักธรรมสำคัญๆ บังเกิดขึ้น ณ ที่เมืองนี้เป็นส่วนมาก เช่น มงคลสูตร ธรรมนิยามสูตร กาลามสูตร เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะเมืองสาวัตถีมีพุทธบริษัท โดยเฉพาะอุบาสกและอุบาสิกา ที่เป็นกำลังสำคัญให้ความสนับสนุนงานเผยแผ่พระศาสนาอยู่เป็นจำนวนมาก ที่เด่นที่สุด คือ พระเจ้าปเสนทิโกศลมหาราช ผู้ครองแคว้นโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก และนางวิสาขาภิคารมารดาอุบาสิกา

ประวัติย่อของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก คือ ท่านเป็นชาวเมืองสาวัตถีโดยกำเนิด เกิดในตระกูลที่มีทรัพย์มหาศาล เดิมท่านชื่อ สุทัตตะ เพราะเหตุที่ท่านมีเมตตาช่วยเหลือ

^{๔๗} อังเอกก. (ไทย) ๒๐/ ๒๓๘/ ๓๐.

^{๔๘} ดูเพิ่มเติมใน ขุ.เอว. (ไทย) ๒๖/ ๑๑๒ – ๑๑๖ / ๕๖๔

คนยากไร้อยู่เป็นประจำ จึงถูกเรียกว่า อนาคตบัณฑิตะ(ผู้มีก้อนข้าวสำหรับคนยากจน) ท่านเศรษฐีได้สร้างโรงทานเพื่อแจกจ่ายทานให้กับคนยากจนทั่วไป ท่านได้มีโอกาสดพบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก เมื่อท่านไปเยี่ยมญาติของท่านที่เป็นชาวกรุงราชคฤห์ และท่านได้มีโอกาสดฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงอนุปฺพฬิกถา หลังจากที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ และได้บรรลุพระโสดาบัน ท่านได้ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ มีอจลสรัทธา(สรัทธาที่มั่นคงไม่คลอนแคลน)ในพระพุทธศาสนา ท่านบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ได้สร้างวัดถวายพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระพุทธองค์ และพระภิกษุสงฆ์ คือวัดเชตวัน โดยปกติท่านเศรษฐีจะไปวัดฟังธรรม และสนทนาธรรมกับพระพุทธองค์หรือพระสงฆ์รูปอื่นๆ ทุกครั้งที่ท่านไปวัดไม่เคยที่จะไปมือเปล่า แต่จะต้องมีของขบเคี้ยวควรฉันไม่ผิดพระวินัยสงฆ์ ติดมือไปด้วยทุกครั้ง และยังได้นิมนต์พระสงฆ์เป็นจำนวนมากมารับบิณฑบาตที่บ้านเป็นประจำทุกเช้า มีบางช่วงที่เศรษฐกิจของแคว้นโกศลตกต่ำลง รายได้ของท่านเศรษฐีลดน้อยลงไปตามลำดับ แต่เศรษฐีไม่เคยละเว้นการบำรุงพระพุทธศาสนา เคยทำอะไรก็ทำเหมือนเดิม แต่คุณภาพอาจลดลงไปบ้าง จนรายได้ของท่านดีขึ้นในช่วงระยะหลัง และเศรษฐกิจดีขึ้นโดยลำดับท่านได้ท่านบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย และเป็นแบบอย่างที่ดีของเหล่าพุทธบริษัททั่วไปในสมัยนั้น^{๔๔}

การที่ท่านอนาคตบัณฑิตเศรษฐีมหาอุบาสกได้พบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก จัดเป็นการเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพของท่านอนาคตบัณฑิตเศรษฐีมหาอุบาสก และได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนจบสิ้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ๓๘ ประการ ดังมีรายละเอียดดังนี้

^{๔๔} ดูประวัติเพิ่มเติมใน วิ.ญ. (ไทย) ๗/ ๓๐๔ - ๓๐๗/ ๑๑๑ - ๑๑๕.

การพัฒนาบุคลิกภาพของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี	การพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ
พบพระพุทธเจ้าครั้งแรก	การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน การพบสมณะ
ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า เรื่องอนุปพพิกขา ^{๕๐} (เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอริยาสัย ของสัตว์ให้หมดจนเป็นชั้นๆจากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟัง อริยสัจ)	การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล
ได้บรรลุโสดาปัตติผล ^{๕๑}	การเห็นอริยสัจ การทำนิพพานให้แจ้ง
ได้รับผลจากการพัฒนาบุคลิกภาพ เป็นพระโสดาบันอริยบุคคล	จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม
การพัฒนาบุคลิกภาพในเพศฤๅษีหลัง ต่อ จากเป็นพระโสดาบัน - ได้รับการยกย่องเป็นเอกทัคคะในการถวายน ^{๕๒} - ชักนำคนในครอบครัวมานับถือ พระพุทธศาสนา - ส่งเสริมบุตรให้มีโอกาสฟังธรรมและได้รับผล เป็นพระโสดาบัน ^{๕๓} - เป็นผู้ใคร่ในการแสวงหาความรู้ในทางธรรม เช่น การนิมนต์พระสารีบุตร, พระอานนท์ มาแสดงธรรมที่บ้าน ^{๕๔}	การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การตั้งตนไว้ชอบ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาสิต การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การงานไม่อาภูล การให้ทาน การประพฤดิธรรม การสงเคราะห์ญาติ การงานไม่มีโทษ การงดเว้นบาป การงดเว้นจากการค้ำน้ำเมา ความไม่ประมาทในธรรม ความเคารพ ความถ่อมตน ความสันโดษ ความกตัญญู การฟังธรรมตามกาล ความอดทน

^{๕๐} พระธรรมปิฎก(ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๑.

^{๕๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/ ๓๐๕/ ๑๑๕.

^{๕๒} อ.อ.ก. (ไทย) ๒๐/ ๒๔๕/ ๓๑.

^{๕๓} จ.ร.อ. (ไทย) ๖/ ๑๔๗/ ๕๓.

- เป็นตัวอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน คือมีคุณสมบัติของอุบาสก ๕ ประการ คือ มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย, มีศีลบริสุทธิ์, เชื่อในกรรมและผลของกรรมไม่ถ่อมมงคลตื่นข่าว, ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา, บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา - ชีวิตประจำวันในเมืองสาวัตถี ช่วยเหลือกิจของพระศาสนาเป็นปกติ^{๕๕} - ไม่ประมาทในชีวิต แม้ยามเจ็บไข้ มีความประสงค์ในการฟังธรรม^{๕๖}	ความเป็นคนว่าง่าย การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การเผผลาญบาป การประพฤติพรหมจรรย์
--	--

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก เป็นบุคคลที่ได้เคยสร้างบุญกุศลแต่ปางก่อนไว้มาก จึงส่งผลให้ท่านได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ได้ฟังพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันซึ่งจะไม่มีความตกต่ำอีก จะมีแต่คุณธรรมที่สูงขึ้นไปจนถึงหมดความทุกข์ทั้งสิ้น ท่านได้ถวายทานไว้ในพระพุทธศาสนาอย่างมาก จนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นุชนรุ่นหลังต่อมา และท่านยังเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้กับพระพุทธศาสนาไว้มาก สมกับที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะทางการถวายทาน และเป็นมหาอุบาสกที่พุทธศาสนิกชนควรจะจดจำไว้เป็นตัวอย่าง

นางวิสาขามหาอุบาสิกา

นอกจากท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก ที่เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนาของพระพุทธเจ้าแล้ว ในเมืองสาวัตถียังมีทั้งอุบาสกและอุบาสิกาอีกหลายท่านที่เป็น

^{๕๕} ส.ม. (ไทย) ๑๕/ ๑๐๒๒ - ๑๐๒๓/ ๕๓๖ - ๕๔๓.

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/ ๔๗๒/ ๓๖๖ - ๓๖๗.

^{๕๖} อ้างแล้ว.

กำลังสำคัญอย่างมากในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และที่เด่นที่สุดในฝ่ายอุบาสิกา คือ นางวิสาขา มิคการมารดาหาอุบาสิกา

ประวัติย่อของนางวิสาขา มิคการมารดาหาอุบาสิกา คือ เป็นธิดาของธนนชัยเศรษฐี และนางสุนนาเทวี ชาวเมืองกัททียนคร แคว้นอังคะ อยู่มาวันหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแผ่ข่ายพระญาณเพื่อจะโปรดเวไนยสัตว์ที่มีอุปนิสัยจะสามารถบรรลุธรรมในชั้นใดชั้นหนึ่งได้ ในจำนวนนั้นมีนางวิสาขารวมอยู่ด้วย พระองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์จึงเสด็จไปเมืองกัททียนคร เมื่อเมณฑกเศรษฐี(ปู่ของนางวิสาขา) ได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า จึงได้ให้นางวิสาขาที่ขณะนั้นยังอายุเพียง ๗ ขวบเท่านั้น พร้อมทั้งบริวารจำนวนมากไปต้อนรับพระพุทธองค์และเหล่าพระสงฆ์ทั้งปวง นางวิสาขาได้พบพระพุทธองค์และได้กราบนมัสการ แล้วหลีกออกไปในฐานะที่เป็นเด็กเล็กอยู่ พระพุทธเจ้าได้ทรงโปรดแสดงธรรมให้เกื้อกูลกับอุปนิสัยของนางวิสาขา และเหล่าหญิงบริวารที่นางพามา เมื่อจบพระธรรมเทศนาในครั้งนี้ นางวิสาขาและเหล่าหญิงบริวารได้บรรลุพระโสดาบัน และทางท่านเมณฑกเศรษฐีได้มีโอกาสดำเฝ้าและฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้วท่านเศรษฐีก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันอีกท่านหนึ่ง จากนั้นได้กราบอาราธนาบิณฑิ พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ทั้งหมดเสด็จฉันภัตตาหารที่บ้านของตนเป็นเวลา ๑๕ วัน พระพุทธองค์ทรงรับและได้พักอยู่ที่เมืองนี้ต่ออีกระยะหนึ่งเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ และเสด็จต่อไปเมืองอื่น ต่อมาตระกูลของท่านเศรษฐีธัญชัยได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ชานเมืองสาวัตถี และได้ตั้งเมืองขึ้นมาชื่อว่า เมืองสาเกต ในกาลต่อมาเมื่อนางวิสาขาได้เจริญเติบโตจนสมควรที่จะแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ได้แต่งงานกับ ปุณณวัณณกุมาร บุตรชายของมิคารเศรษฐี ที่อยู่ในเมืองสาวัตถี

ตลอดชีวิตของนางวิสาขา มิคการมารดาหาอุบาสิกา ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เหมือนกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสกอย่างต่อเนื่อง ได้สร้างวัดบุพพารามถวายไว้ในบรรพพระพุทธศาสนา ในเมืองสาวัตถีจนตลอดถึงในแคว้นโกศลนั้น ไม่มีอุบาสิกาท่านใดได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมากมายเหมือนดังนางวิสาขา และนางยังมีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีการถวายผ้าอาบน้ำฝนก่อนเข้าพรรษา ดังนั้นนางวิสาขาจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นมหาอุบาสิกาคู่กับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก ในพระพุทธศาสนาโดยตลอด ^{๕๖}

^{๕๖} ดูประวัติเพิ่มเติมใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/ ๔๐/ ๗๑ - ๑๑๕.

การที่นางวิสาขามิคารมารดาหาอุบาสิกาได้พบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก จัดเป็นการเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพของนางวิสาขา และได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนจบสิ้นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักมงคล ๓๘ ประการ ดังมีรายละเอียดดังนี้

การพัฒนาบุคลิกภาพของนางวิสาขามหาอุบาสิกา	การพัฒนาบุคลิกภาพตามมงคล ๓๘ ประการ
พบพระพุทธเจ้าครั้งแรก เมื่อตอนอายุ ๗ ขวบ	การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน การพบสมณะ
ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า เมื่อตอนอายุ ๗ ขวบ	การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล
ได้บรรลุนิพพาน ^{๕๔}	การเห็นอริยสัจ การทำนิพพานให้แจ้ง
ได้รับผลจากการพัฒนาบุคลิกภาพเป็นพระโสดาบันอริยบุคคล	จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี จิตเกษม
การพัฒนาบุคลิกภาพในเพศฤๅษีหลังต่อจากเป็นพระโสดาบันเมื่ออายุ ๗ ขวบ - ได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะในการถวายทาน ^{๕๕} - เป็นผู้ใคร่ในการแสวงหาความรู้ในทางธรรม มั่นใจไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์ ^{๕๖} - เป็นตัวอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน คือมีคุณสมบัติของอุบาสก(อุบาสิกา) ๕ ประการ คือ มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย, มีศีลบริสุทธิ์, เชื่อในกรรมและผลของกรรม	การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การตั้งตนไว้ชอบ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มีศีลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา(สามี) การงานไม่อาภูล การให้ทาน การประพฤติธรรม การสงเคราะห์ญาติ การงานไม่มีโทษ การงดเว้นบาป การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ความไม่ประมาทในธรรม ความเคารพ ความถ่อมตน ความสันโดษ ความกตัญญู

^{๕๔} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๓/ ๔๐/ ๗๒.

^{๕๕} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/ ๒๕๕/ ๓๒.

^{๕๖} อญ.อญฐก. (ไทย) ๒๓/ ๔๓,๔๗/ ๓๐๕, ๓๒๒.

(ยกเป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่านางวิสาขเป็นผู้ ใคร่แสวงหาความรู้ในทางธรรม).

ไม่ถือมงคลตื่นข่าว, ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา, บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา - ชีวิตประจำวันในเมืองสาวัตถี ช่วยเหลือกิจของพระศาสนาเป็นปกติ^{๖๐} - ชักนำให้คนในครอบครัวทางฝ่ายสามีหันมานับถือพระพุทธศาสนา เช่น มิคารเศรษฐี - ชักนำให้เพื่อนเลิกอบายมุข - ชักชวนให้บุคคลอื่นหมั่นให้ทาน	การฟังธรรมตามกาล ความอดทน ความเป็นคนว่าง่าย การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การเผผลาญบาป การประพฤติพรมจรรย์
---	---

นางวิสาขา มหาอุบาสิกา เป็นบุคคลที่ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตการถวายผ้าอาบนำฝนแก่พระสงฆ์ เป็นอุบาสิกาที่ช่วยสอดส่องดูแลความเป็นอยู่และคอยให้การอุปฐากแก่คณะสงฆ์ ฯลฯ การได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมคำสอนและบรรลุเป็นพระโสดาบัน บุคคลตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ ซึ่งจะไม่มีความตกต่ำอีก จะมีแต่คุณธรรมที่สูงขึ้นไปจนถึงหมดความทุกข์ทั้งสิ้น เป็นการแสดงถึงท่านเป็นผู้ที่เคยสร้างบุญกุศลไว้แต่ปางก่อนมาก จึงส่งผลให้ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุยังน้อย และยังเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้กับพระพุทธศาสนาไว้อย่างมากคู่กับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก สมกับที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะทางการถวายทาน และเป็นมหาอุบาสิกาที่พุทธศาสนิกชนควรจะจดจำไว้เป็นตัวอย่าง

จากตัวอย่างการพัฒนาศักยภาพของบุคคลทั้ง ๔ ท่าน ในครั้งพุทธกาล กล่าวได้ว่ามีความสอดคล้องกับกรอบการพัฒนาศักยภาพตามมงคล ๓๘ ประการ ที่นำมาเป็นกรอบการพัฒนาศักยภาพในพระพุทธศาสนาในงานวิจัยนี้ และการพัฒนาศักยภาพในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะใช้กรอบแนวคิดมงคล ๓๘ ประการ หรือหลักธรรมอื่นๆนำมาเป็นกรอบการพัฒนาศักยภาพ แต่สรุปแล้ว จะต้องเข้าสู่หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และการพัฒนาศักยภาพในพระพุทธศาสนามีจุดจบสิ้นกระบวนการพัฒนา คือ การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ คือ พระนิพพาน

^{๖๐} วิ.มท.(ไทย) ๑/ ๔๔๓/ ๔๗๓ - ๔๗๔.

วิ.ม.(ไทย) ๕/ ๔๗๒/ ๓๖๖ - ๓๖๗.

วิ.จ. (ไทย) ๗/ ๒๖๕/ ๕๓ - ๕๔.

(ยกเป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่านางวิสาขาเป็นผู้ชวนชวนช่วยเหลือกิจของพระศาสนาเป็นปกติ)

บทที่ ๓

วิเคราะห์ และสรุปผลที่ได้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยมาโดยลำดับ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้กล่าวไว้ในบทแรก และผู้วิจัย ได้วิเคราะห์ถึงงานวิจัยที่ได้ดำเนินการมาโดยลำดับ และสรุปเป็นผลที่ได้รับจากการวิจัย ดังนี้

๓.๑ วิเคราะห์

การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำหลักมงคล ๓๘ ประการ มาเป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพ และจากการดำเนินการวิจัยตามกรอบดังกล่าว ผู้วิจัยวิเคราะห์และสรุปการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

๑) บุคลิกภาพภายใน คือ บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้มีมโนสุจริต และมโนทุจริต และการแสดงพฤติกรรมให้ปรากฏออกมาจะขึ้นอยู่กับจริต วาสนา บารมีที่มีมาในอดีต และนิสัย อุปนิสัย ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมในปัจจุบัน

๒) การพัฒนาบุคลิกภาพภายใน คือ การปรับปรุงบุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้มีมโนทุจริต ให้เปลี่ยนเป็นบุคลิกลักษณะที่เป็นมโนสุจริต

๓) บุคลิกภาพภายนอก คือ บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้ที่มีกายสุจริต วาจสุจริต หรือกายสุจริต วาจสุจริต ที่แสดงออกมาให้บุคคลอื่นรับรู้

๔) การพัฒนาบุคลิกภาพภายนอก คือ การปรับปรุงบุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลทงมโนทุจริตที่แสดงออกมาทางกายสุจริต วาจสุจริต ให้เปลี่ยนมาเป็นมโนสุจริต และแสดงออกทางกายสุจริต วาจสุจริต

๕) เปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคนได้มีการพัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง ดูได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบมนุษย์เหมือนดอกบัวสี่เหล่าที่พร้อมจะบานในวันใดวันหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายอมรับศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาตนเอง แต่การพัฒนาตนเองจะได้รับผลมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับศักยภาพและความพร้อมทางเหตุปัจจัยหลายๆด้าน เช่น วาสนา บารมี บุญกุศลที่เคยสั่งสมมาในอดีตชาติ และการสร้างสมในปัจจุบัน เช่น การมีปรีติโมหะ การมีโยนิโสมนสิการ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การได้รับการอบรมสั่งสอน

๖) เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพทั้ง ๒ ส่วน คือ การพัฒนาบุคลิกภาพภายในและภายนอก แต่มุ่งเน้นที่การพัฒนาบุคลิกภาพภายในเป็นหลัก เพราะบุคลิกภาพภายในได้รับการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น การแสดงพฤติกรรมทางกายและวาจาจะมีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นตามไปด้วย

๗) เป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายให้มีการแสดงออกในทางที่เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ การพัฒนาทางจิตให้มีความสงบเย็น มั่นคง ดับเสียซึ่งความโลภ ความโกรธ ความหลง และการพัฒนาทางปัญญาให้เป็นปัญญาที่เห็นแจ้งตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น สามารถทำลายล้างความโลภ ความโกรธ ความหลงลงได้หมดสิ้น

๘) เป็นการสร้างเสริมและพัฒนาจิตให้มีคุณธรรมสูงขึ้น จากจิตของปุถุชนที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ปรับเปลี่ยนเป็นจิตของพระอริยบุคคลที่ทำให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงเบาบางลงจนถึงหมดสิ้นลง

๙) การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาจะทำให้เกิดประโยชน์ ๓ ประการ คือ

๙.๑) ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ที่สามารถรู้และมองเห็นในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปราถนา เช่น การมีทรัพย์ มีเกียรติ การมียศ ประโยชน์ในปัจจุบันจะสำเร็จได้ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ๑) อุฏฐานสัมปทา(ถึงพร้อมด้วยความหมั่น) ๒) อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความการรักษา) ๓) กัลยาณมิตตตา(ความมีเพื่อนเป็นคนดี) ๔) สมชีวิตา (การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้)^{๖๒}

๙.๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ภายนอก ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภายภาคหน้า ประโยชน์ภายนอกจะสำเร็จได้ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ๑) ศัทธาสัมปทา(ถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ๒) สีลสัมปทา(ถึงพร้อมด้วยศีล) ๓) จาคสัมปทา(ถึงพร้อมด้วยการบริจาค) ๔) ปัญญาสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยปัญญา)^{๖๓}

๙.๓) ปรมัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง หมายถึงพระนิพพาน^{๖๔} การที่จิตใจได้รับการพัฒนาจนถึงพระนิพพานจัดเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๕.

^{๖๓} อ้างแล้ว, หน้า ๓๒๘.

^{๖๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๕.

๑๐) กรอบการพัฒนาบุคลิกภาพมีหลายประการ แต่ทุกกรอบที่นำมาใช้ในการพัฒนา จะมุ่งที่การปรับปรุงให้ดีขึ้น จนนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด คือพระนิพพาน

๑๑) จุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ซึ่งเป็นการจบสิ้นการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา และบุคคลที่ได้พัฒนาตนเองมาถึงพระนิพพานเรียกว่า พระอรหันต์(ผู้สำเร็จธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา)

การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและบุคลิกภาพของมนุษย์ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นจนถึงประโยชน์สูงสุด คือพระนิพพาน

การพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยา

จากการวิจัยนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์และสรุปการพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยา ดังนี้

๑) บุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยามี ๒ ประการ เหมือนกับบุคลิกภาพในทางพระพุทธศาสนา คือ บุคลิกภาพภายนอก คือ บุคลิกลักษณะที่แสดงออกมาให้สามารถรับรู้ทางผัสสะสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และบุคลิกภาพภายใน คือ บุคลิกลักษณะที่มีอยู่ภายในจิต

๒) การพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยา มีความหมายใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนา หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพและบุคลิกลักษณะที่ปรากฏภายนอก และปรับปรุงบุคลิกภาพและบุคลิกลักษณะภายใน ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นที่ยอมรับ

๓) เน้นที่การพัฒนาบุคลิกภาพภายนอกที่แสดงออกมาทางกายเป็นหลัก ไม่ได้เน้นการพัฒนาบุคลิกภาพภายในที่มุ่งกำจัดกิเลสให้หมดสิ้น

๔) เน้นที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ตามที่คนทั่วไปมีความต้องการทางด้านการยอมรับจากสังคม เช่น การมีเกียรติ การมียศ การมีทรัพย์

๕) การพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยา วางเป็นกรอบไว้มุ่งไปสู่การปรับปรุงบุคลิกลักษณะที่แสดงออกมาให้เปลี่ยนแปลงไปในทางเพื่อการยอมรับในสังคม

การพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะทางจิตวิทยา เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและบุคลิกภาพของบุคคลหนึ่งให้เปลี่ยนไปในทางการเป็นที่ยอมรับ และเพื่อเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

ผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

จากการวิจัย ผู้วิจัยวิเคราะห์และสรุปผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา ได้เป็น ๓ ประการ คือ ผลทางกาย จิต และปัญญา ดังนี้

๑) ผลที่ได้รับทางกาย บุคคลผู้ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาจะมีมโนทุจริตและแสดงพฤติกรรมที่เป็นไปในกายทุจริต วจีทุจริต สลับกับมีมโนสุจริตและแสดงพฤติกรรมที่เป็นไปในกายสุจริต วจีสุจริต ซึ่งอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลงมาก บุคคลผู้ซึ่งได้รับการพัฒนาจะมีเริ่มมีสติปัญญาควบคุมมโนทุจริตและพฤติกรรมที่เคยมีทางกายทุจริต วจีทุจริต ลดลงไป การได้รับการพัฒนาจะทำให้มีปัญญาเห็นสภาพตามความเป็นจริงของธรรมชาติและชีวิต จึงทำให้มีสติสัมปชัญญะควบคุมจิตให้เป็นมโนสุจริตและมีพฤติกรรมทางกายสุจริต วจีสุจริต ที่ไม่เป็นไปตามอำนาจจากความโลภ ความโกรธ ความหลง บุคคลผู้ซึ่งที่ได้รับการพัฒนาจนเป็นพระอริยบุคคล(ระดับพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี) มีพฤติกรรมในกุศลกรรมบถ ๑๐ เพราะความโลภ ความโกรธ ความหลงเบาบางลง และบุคคลผู้ซึ่งได้รับการพัฒนาจนถึงที่สุดคือเป็นพระอริยบุคคลระดับพระอรหันต์ มีพฤติกรรมในกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นเพียงกิริยา เพราะพระอรหันต์เป็นผู้ไม่มีวิบากของกรรมที่จะส่งผลให้ท่านไปเกิดในภพภูมิใดได้แล้ว และพฤติกรรมจึงเป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ ความหลงโดยสิ้นเชิง

๒) ผลที่ได้รับทางจิต การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาบุคลิกภาพภายในเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญ จิตที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาจะมีการแปรปรวน การเอนเอียง ไม่แน่นอน ไม่มั่นคงไปตามอำนาจแรงใจที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นสิ่งที่ชักนำ จิตของบุคคลที่ได้รับการพัฒนาจะเป็นจิตที่มีความสงบเย็น มีความมั่นคง และไม่แปรปรวน เอนเอียงไปตามความโลภ ความโกรธ ความหลง และจิตของพระอรหันต์เป็นจิตที่ได้รับการพัฒนาจนถึงที่สุดจะไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ไม่เศร้าโศก มั่นคงที่สุด เป็นจิตเกษม เป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ ความหลงอย่างสิ้นเชิง

๓) ผลที่ได้รับทางปัญญา ปุถุชนที่ยังตกอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลงอยู่มาก ปัญญาที่จะรู้แจ้งตามความเป็นจริงของธรรมชาติและชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้พระไตรลักษณ์ จะยังไม่มี จึงทำให้หลงยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตนอยู่มาก การได้รับการพัฒนาในขั้นพื้นฐานจะทำให้เกิดปัญญาในทางธรรม เข้าใจถึงธรรมชาติทั้งหลายที่ตกอยู่ตามกฎพระไตรลักษณ์ การยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตน แต่ยังไม่สามารถทำลายได้ ปัญญาในระดับนี้จึงเป็นโลกียปัญญา คือปัญญาที่ไม่สามารถประหารหรือทำลายกิเลสได้ การได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงขั้นสูงทำให้เกิดปัญญาระดับสูง ที่เรียกว่าวิปัสสนาปัญญา(ปัญญาที่พิจารณาเข้าใจถึงสังขารตามความเป็นจริง) และเกิดมรรคญาณ(ญาณในอริยมรรค ความหยั่งรู้ที่ให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลในแต่ละขั้น)ที่สามารถประหาร

กิเลสได้ ปัญญาในระดับนี้จึงเป็นโลกุตตรปัญญา ที่เห็นความจริงของชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ รู้ตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่ตกอยู่ภายใต้กฎพระไตรลักษณ์ และการทำให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง เบาบางลง จนถึงหมดสิ้น บรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

๓.๒ สรุปผลที่ได้รับจากการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยมาโดยลำดับ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้กล่าวไว้ในบทแรก และผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา พบว่ามีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว พอสรุปได้ดังนี้

๑) การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา เป็นการประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพภายในจิตที่เป็นมโนทุจริตปรับเปลี่ยนมาเป็นมโนสุจริต เมื่อบุคลิกภาพภายในได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น จะส่งผลให้บุคลิกภาพภายนอกได้รับการปรับปรุงตามไป คือเปลี่ยนแปลงจากกายทุจริต วจีทุจริต มาเป็นกายสุจริต วจีสุจริต ตามบุคลิกภาพภายในที่ได้รับการปรับปรุง

๒) การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาคน ๓ ประการ คือ

๒.๑) การพัฒนาทางกาย หรือกายภาวนา การอบรมทางกาย หมายถึงการปรับปรุงพฤติกรรมทางกายที่เคยเป็นพฤติกรรมในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ให้เปลี่ยนเป็นพฤติกรรมในกุศลกรรมบถ ๑๐ การพัฒนาทางกายจะทำให้ผู้ที่แสดงพฤติกรรมออกมามีความสำรวมระมัดระวังไม่แสดงพฤติกรรมที่ไม่ดี และแสดงแต่พฤติกรรมที่ดี เพราะความสำรวมระมัดระวังทำให้เกิดศีลอันเป็นเครื่องคอยควบคุมพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาทางกาย การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย ให้สามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ด้วยดี ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลายล้างกัน และมีความเอื้อเฟื้อ มีน้ำใจต่อกัน และเป็นพื้นฐานการพัฒนาทางจิตต่อไป

๒.๒) การพัฒนาทางจิต หรือจิตตภาวนา การอบรมทางจิต หมายถึง การปรับปรุงพฤติกรรมภายในที่เคยเป็นมโนทุจริต ให้ปรับเปลี่ยนเป็นมโนสุจริต การพัฒนาทางจิตเป็นการพัฒนาให้สมาธิเกิด จิตมีความสงบ มีความเยือกเย็น มีความมั่นคงอยู่ภายใน เป็นจิตที่มีสมาธิ และจิตที่มีสมาธิทำให้กาย วาจา สงบระงับตามไป การควบคุมจิตไม่ให้เป็นมโนทุจริต และปรับเปลี่ยนเป็นมโนสุจริต เป็นการควบคุมพฤติกรรมทางกายไม่ให้ปรากฏเป็นกายทุจริต วจีทุจริต มีแต่พฤติกรรมที่เป็นกายสุจริต วจีสุจริต การพัฒนาทางจิตให้มีความเข้มแข็ง มีความมั่นคง เป็นสมาธิสูง เป็นฐานแห่งการพัฒนาทางปัญญาต่อไป

๒.๓) การพัฒนาทางปัญญา หรือปัญญาภาวนา การอบรมทางปัญญา หมายถึง การเจริญปัญญาจากขั้นพื้นฐานไปสู่ปัญญาขั้นสูง ซึ่งเป็นปัญญาที่เกิดความรู้แจ้งเห็นตามความเป็น

จริงตามธรรมชาติ เห็นแจ้งในอริยสัจ จนถึงเห็นแจ้งในพระนิพพาน จนสามารถทำให้จิตเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลงได้อย่างหมดสิ้น

๓) กรอบการพัฒนามุคตสิกขาตามมงคล ๓๘ ประการ สามารถนำไปเป็นกรอบการพัฒนาได้ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ เพราะหลักมงคลเป็นกระบวนการพัฒนามุคตสิกขาอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ หลักมงคลมีทั้งที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนามุคตสิกขาของบรรพชิต และเหมาะสมสำหรับคฤหัสถ์ การนำหลักมงคลไปใช้เป็นกรอบการพัฒนาขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของช่วงวัย และตัวบุคคลที่ได้รับการพัฒนา

๔) การพัฒนามุคตสิกขาตามมงคล ๓๘ ประการ เป็นการพัฒนาตามหลักการที่สำคัญในพระพุทธศาสนา คือหลักไตรสิกขา ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา เพราะมงคลที่นำมาใช้ในการพัฒนาจำแนกได้เป็นการพัฒนาทางกาย หรือกายภาวนา(การอบรมทางศีล) การพัฒนาทางจิตหรือจิตตภาวนา(การอบรมทางสมาธิ) และการพัฒนาทางปัญญา หรือปัญญาภาวนา(การอบรมทางปัญญา) และสามารถจัดสังเคราะห์เข้ากับหลักไตรสิกขาได้อย่างสอดคล้องกัน บุคคลผู้ที่พัฒนามุคตสิกขาตามหลักมงคล คือบุคคลผู้ที่พัฒนาตามหลักไตรสิกขา

๕) สภาพสังคมไทยในปัจจุบันกำลังมีปัญหาในหลายเรื่อง เช่น ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในวัยเด็กและวัยรุ่น ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควรของวัยรุ่น ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวเหล่านี้จะต้องแก้ไขที่จิตใจของคนในสังคม ให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมความละอาย ความเกรงกลัวต่อบาปที่กระทำ เมื่อจิตใจได้รับการแก้ไข พฤติกรรมทางกายจะค่อยๆปรับเปลี่ยนไปจากพฤติกรรมในอกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ เพราะคุณธรรมความละอายและเกรงกลัวต่อบาปที่กระทำ ก็จะได้รับผลในปัจจุบันคือต้องโทษตามกฎหมายบ้านเมือง และกลัวการกระทำที่ไม่ดีจะเป็นวิบากส่งผลให้รับผลกระทบที่ไม่ดีที่ได้กระทำ หลักมงคลที่นำมาเป็นกรอบในการวิจัยสามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเหล่านี้ได้ และการที่จะแก้ไขปัญหาให้ได้ผลจะต้องมีการพัฒนาควบคู่กันไป หลักมงคลเป็นกรอบการพัฒนาที่เป็นทั้งเหตุและผลควบคู่กัน การแก้ไขปัญหาทางสังคมต้องการเน้นที่จุดไหนหรือต้องการให้มีการพัฒนาที่จุดไหน สามารถนำมงคลที่มีจุดเน้นใกล้เคียงกับปัญหาในแต่ละข้อไปดำเนินการแก้ไขและพัฒนาได้เป็นอย่างดี

๖) การพัฒนามุคตสิกขาตามช่วงวัยในพระพุทธศาสนา สิ่งสำคัญคือความพร้อมของแต่ละบุคคล ช่วงวัยเป็นเพียงแสดงให้เห็นว่าการพัฒนามุคตสิกขาควรจะให้สอดคล้องกับช่วงวัย เพราะจะมีผลต่อการเรียนรู้ พระพุทธศาสนายอมรับว่าทุกช่วงวัยมีโอกาสเรียนรู้ได้หมด ในพุทธประวัติมีสามเณรธาตุบรรลุนิพพานในช่วงปฐมวัย มีพระอรหันต์หลายรูปบรรลุนิพพานในช่วงมัชฌิม

วัย และหลายรูปบรรลุนิพพานในช่วงปัจฉิมวัย ซึ่งต่างกับหลักอวสรมของศาสนาพราหมณ์ที่ต้องเข้าสู่ช่วงปัจฉิมวัยจึงจะไปแสวงหาความหลุดพ้น

๗) การพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยในทัศนะทางจิตวิทยา สิ่งสำคัญคือมีวุฒิภาวะที่สมควรกับการได้รับการพัฒนาสมกับวัย การเรียนรู้ที่ต้องฝึกฝนตนเองให้สมกับวัย และบริบทที่ดีในแต่ละช่วงวัย เช่น การได้รับการอบรมสั่งสอนจากมารดาบิดาในทางที่ดี การได้รับการศึกษาเล่าเรียนในทางที่ดี การพัฒนาในระยะช่วงวัยนั้นจะมีการพัฒนาที่เป็นไปในทางที่ดี

๘) บุคคลที่ได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา จะได้รับผลการพัฒนาเป็นโลกียะและโลกุตระ บุคคลที่ได้รับผลการพัฒนาในระดับโลกียะ หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งยังมีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันที่ยังไม่สามารถพัฒนาไปจนอยู่เหนือโลกธรรมได้ แต่ผลแห่งการพัฒนาจะทำให้บุคคลผู้นั้นเริ่มเห็นความจริงในโลกธรรม และจะไม่ตกอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลงมากเหมือนเมื่อก่อนจะได้รับการพัฒนา บุคคลที่ได้รับผลการพัฒนาในระดับโลกุตระ หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งมีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างปกติที่สามารถพัฒนาไปจนอยู่เหนือโลกธรรม และจิตใจไม่หวั่นไหวไปกับโลกธรรม เป็นพระอริยบุคคล และความโลภ ความโกรธ ความหลงหมดสิ้นไปจากจิตใจตามระดับขั้นของความเป็นพระอริยบุคคล จนถึงพระอรหันต์ และบุคคลในครั้งพุทธกาลมีมากมายหลายท่านทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ ที่พัฒนาบุคลิกภาพไปจนถึงความดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง แม้บางท่านจะยังมีการพัฒนาไม่ถึงระดับดับทุกข์ได้หมด แต่ท่านเหล่านั้นได้รับผลแห่งการพัฒนา คือมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างอิสระไม่ต้องตกเป็นทาสของความโลภ ความโกรธ ความหลง

๙) การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา จะส่งผลที่เป็นประโยชน์ให้กับบุคคลผู้ที่ได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพ ใน ๓ ประการ คือ ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์(ประโยชน์ในปัจจุบัน) , สัมปราชยิกัตถประโยชน์(ประโยชน์ในกายภาคหน้า) และปรมัตถประโยชน์(ประโยชน์สูงสุด) และการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาจะยังเป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่นและสังคมทั่วไปด้วย

บทที่ ๔

วิจารณ์ และข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๔.๑ วิจารณ์

การวิจัยเกี่ยวกับบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบว่ามีหลายประเด็นที่สมควรนำมาวิจารณ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) การจัดเรียงลำดับข้อมงคล จะพบว่ามี การจัดเรียงลำดับมงคลแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือการเรียงไปตามลำดับ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และการเรียงมงคลไม่เป็นไปตามลำดับ เช่น การฟังธรรมตามกาล กับการสนทนาธรรมตามกาล ซึ่งมงคลทั้ง ๒ ข้อนี้ควรเรียงลำดับไปตามลำดับต่อกัน

๒) หลักมงคล เป็นทั้งโลกียะ และโลกุตตระ คือ มงคลข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๓๒ เป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพในระดับโลกียะเพื่อนำไปสู่โลกุตตระ และมงคลข้อ ๓๓ ถึง ๓๘ เป็นโลกุตตระ ซึ่งเป็นความสำเร็จในการพัฒนาบุคลิกภาพตามจุดมุ่งหมายในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน

๓) หลักมงคล ถูกรวบรวมไว้เป็นคาถาๆละ ๓ ถึง ๕ ข้อ รวม ๑๐ คาถา และสามารถจัดแบ่งเป็นกลุ่มที่เน้นประโยชน์ได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

๓.๑) คาถาที่ ๑ ถึง ๓ เน้นที่ประโยชน์ต่อตนเอง

๓.๒) คาถาที่ ๔ ถึง ๘ เน้นที่ประโยชน์ต่อผู้อื่น (ต่อครอบครัวและสังคม)

๓.๓) คาถาที่ ๙ ถึง ๑๐ เน้นที่ประโยชน์สูงสุด

๔) หลักมงคล ในคาถาบาลีมีเพียง ๓๓ ที่เป็น ๓๘ เพราะคำว่า “ปุตตทารุสส สงคโห” ถูกแยกออกเป็น มงคล ๒ ข้อ คือ การสงเคราะห์บุตร และการสงเคราะห์ภรรยา แต่ไม่ได้แยกคำว่า “มาตาปิตุอุปภูฐาน” ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะการบำรุงมารดาบิดาคงแตกต่างกันไม่มากนัก ไม่เหมือนการสงเคราะห์ภรรยาและบุตรที่มีลักษณะแตกต่างกัน

๕) มงคลข้อ การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน จัดเป็นอดีตกรรมที่แต่ละคนได้เคยกระทำมาแตกต่างกันไป เป็นมงคลข้อที่ไม่ได้กระทำในปัจจุบันเหมือนมงคลข้ออื่นๆ คนเกิดมามีอาการ

ครบ ๓๒ คนเกิดมามีสติปัญญา คนเกิดมามีฐานะมั่งคั่ง ร่ำรวย ฯลฯ จัดเข้าได้กับมงคลข้อการได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน

๖) มงคลข้อ ความเป็นพหูสูตร ความเป็นผู้มีศิลปะ วินัยที่ศึกษามาดี วาจาสุภาษิต จัดเป็นมงคลในข้อที่มีลักษณะเป็นผล ซึ่งสืบเนื่องมาจากเหตุ คือ การได้รับการอบรมสั่งสอน การได้ศึกษาเล่าเรียน การได้เรียนรู้ตามความถนัดของตนเอง การได้รับการฝึกฝนอบรม ซึ่งจัดว่าเป็นมงคล

๗) มงคลข้อ การสงเคราะห์ภรรยา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ญาติ จัดเป็นมงคลในข้อที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อระบบสังคมขั้นพื้นฐานคือสังคมครอบครัว โดยเฉพาะสังคมไทยและสังคมทางซีกโลกตะวันออกส่วนมากเป็นสังคมครอบครัวใหญ่ จึงต้องมีการสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือกัน และนำไปสู่สังคมระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติที่ยังต้องพึ่งพาซึ่งกัน

๘) มงคลข้อ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม เป็นมงคลข้อที่ให้การสนับสนุนการพัฒนาบุคลิกภาพในมงคลข้ออื่นให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะบุคคลผู้ซึ่งฉลาดในการเลือกอยู่ในถิ่นอาศัยที่ดี ย่อมจะส่งผลให้ตนเองประสบความสำเร็จในชีวิต

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาต่อไป ดังนี้

๑) การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๑.๑) นอกจากหลักมงคล ที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพ ยังมีกรอบการพัฒนาบุคลิกภาพอีกหลายประการที่จะสามารถนำมาเป็นกรอบได้ คือหลักมรรคมีองค์ ๘ หลักไตรสิกขา และหลักอริยสัจ

๑.๒) ควรจะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ภาวนา ขารมี การสั่งสม และกรรม กับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๑.๓) ควรจะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ปรีโศโฆษะและโยนิโสมนสิการ กับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๑.๔) ควรจะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ บุคคล ๔ ประเภท เปรียบได้กับดอกบัว ๔ เหล่า กับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา

๒) การพัฒนาบุคลิกภาพในทัศนะจิตวิทยา

๒.๑) นอกจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของชีวิต ของนักจิตวิทยา อีริก เอช อีริกสัน ที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบแนวทางเปรียบเทียบกับการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของชีวิตในพระพุทธศาสนา ยังมีของนักจิตวิทยาอื่นๆที่จะนำมาเปรียบเทียบได้

๒.๒) ควรจะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การพัฒนาบุคลิกภาพภายใน หรือลักษณะอุปนิสัย เพื่อเป็นเกณฑ์ในการส่งเสริม พัฒนา และแก้ไขพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เหมาะสมและดีงาม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหิตล. มหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์. กรุงเทพมหานคร : มหิตล, ๒๕๔๑.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑ – ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระเมธีกิตติโยคม (พิน กิตติปาโล ป.ธ.๙), ธนิต อยู่โพธิ์ ป.ธ.๙. วิสุทธิมรรคแปล เล่ม ๓.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑.

พระสิริมงคลจารย์. มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๑ – ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กฤษณา ศักดิ์ศรี. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๓๐.

กลุ่มสถาบันราชภัฏภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๒.

ก่องแก้ว เจริญอักษร. การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

กันยา สุวรรณแสง. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ัญญเสน. การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๙.

ชัยมงคล. มงคลชีวิต ๓๘ ประการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๒.

โชติ จินตแสง. ๓๘ มงคล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
 ถวิล ธาราโกชน์และสรณย์ คำริสุข. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ,
 ๒๕๔๑.

ทองใบ หงษ์เวียงจันทร์. พระธรรมบท. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด,
 ไม่ปรากฏปีพ.ศ.ที่พิมพ์.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
 ๒๕๓๘.

ธนุ แก้วโอภาส. ศาสนาโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒.

ธรรมรักษา. พระไตรปิฎก ฉบับสุภาพ. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์,
 ไม่ปรากฏปีพ.ศ.ที่พิมพ์.

ธรรมสภา. มงคลชีวิต ๓๘ ประการ สำหรับนักเรียน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและ
 สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๕.

นพมาศ ธีรเวคิน. ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

นวลละออ สุภาพล. ทฤษฎีบุคลิกภาพ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประมวลศิลป์, ๒๕๔๑.

ประสาน ต่างใจ. จิตกับจักรวาล ๒. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๑.

ปิ่น มุกทุกันต์. มงคลชีวิต เล่ม ๑ - ๓. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗.

ผ่องพรรณ ปิ่นทรานนท์ และประพัฒน์ โพธิ์กลางดอน. จิตวิทยาและพุทธศาสตร์. เชียงใหม่ :
 ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏ
 เชียงใหม่, ไม่ปรากฏปีพ.ศ.ที่พิมพ์.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร). มงคล ๓๘ ประการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

..... พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

..... พุทธธรรม ฉบับขยายความ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

..... การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑.

..... พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

พระมหาวิระ ถาวโร. มงคล ๓๘ และอุทุมพริกสูตร. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอลโล่การพิมพ์
(๑๙๘๘) จำกัด.

พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ). จิตวิทยาในพระอภิธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ. ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ทิพย์วิสุทธิ การพิมพ์, ๒๕๔๐.

พริ้มเพรา ผลเจริญสุข. กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

มนต์ ทองชัย. ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๓๐.

ยศ สันตสมบัติ. ฟรอยด์ และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์: จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.

..... มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๐.

โยธิน สันสนยุทธ. จิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๓๓.

ระวี ภาวิไล. อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๘.

ลักขณา สรวิวัฒน์. สุขวิทยาจิตและการปรับตัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๕.

เลียงเชียง. ธรรมวิภาคและคิปปิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง,
๒๕๓๕.

..... อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง,
๒๕๓๖.

วสิน อินทสระ. สาระสำคัญแห่งมงคล ๓๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๗.

วิรัช ธีรพันธุ์เมธี. ประวัติพุทธบริษัท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐.

ศรีเรือน แก้วกังวาล. จิตวิทยาบุคลิกภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๙.

..... จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย (เล่ม ๑). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ชุมธโร). มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร :

ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต. กรุงเทพมหานคร : นานาสังพิมพ์, ๒๕๔๒.

สถาบันวิทยกรรม. ไสยศาสตร์ครองเมือง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๓.

สถิต วงศ์สุวรรณ. การพัฒนาบุคลิกภาพ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรพิทยา, ๒๕๔๐.

สุจิตรา รณริน. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะวิชา
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูธนบุรีสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์,
๒๕๔๐.

สุชีราภรณ์ บริสุทธิ์. มงคลชีวิต ๓๘ (ฉบับเยาวชน). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์
การพิมพ์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

สุจินต์ บริหารวนเขตต์. ปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขปและภาคผนวก. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๖.

สุโท เจริญสุข. จิตวิทยาน่าสนใจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธสาวก พุทธสาวิกา กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา และสถาบัน
บัณฑิตธรรม, ๒๕๔๔.

..... พระสูตรสำคัญจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : บ.พีเอ ลิฟวิ่ง จำกัด,
๒๕๓๗.

แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๕.

แสงสุรีย์ ลำอังก์กุล. จิตวิทยานุคลิกภาพ เล่ม ๑. เชียงใหม่ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

..... จิตวิทยานุคลิกภาพ เล่ม ๒. เชียงใหม่ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

สอ เสฐบุตร. News Model English – Thai Dictionary. Vol.2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. คู่มืออภิปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

อบ ไชยวสุ. สะกดให้ถูกตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : สำนัก
งานหอสมุดกลาง ๐๕, ๒๕๒๒.

๒. ภาษาอังกฤษ :

2. secondary sources:

(1) Books.

Longman. **Dictionary of Contemporary English.** England : Clays Ltd, 1995.

Collins. **Cobulid Student's Dictionary.** London : Willam Collins Son & Co Ltd, 1995.

ภาคผนวก

มงคล ๓๘ ประการ

มงคล ๓๘ ประการ หมายถึง หลักธรรมที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญให้กับชีวิตของบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติ ในประเทศอินเดีย ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติขึ้นมา ชาวอินเดียในสมัยนั้นมีความสนใจในปรัชญา และแสวงหาความรู้ในเรื่องของความเป็นไปของชีวิต โดยปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาที่ครองอยู่ในอินเดียเวลานั้น และเรื่องมงคลของชีวิต เป็นเรื่องหนึ่งที่ชาวอินเดียในสมัยนั้นสนใจเป็นอย่างมาก แต่ยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ว่าอะไรคือมงคลของชีวิต เปรียบเทียบกับสังคมไทยในปัจจุบันที่มีความเชื่อที่ยังเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมจำนวนมาก ว่า ๑) วัตถุมงคล เชื่อว่า ถ้ามีวัตถุมงคลติดตัวหรือเอาไว้บูชาแล้วจะเป็นมงคลของชีวิต เช่น การบูชาพระพุทธรูป การนำพระเครื่องติดตัวตลอด การไปรดน้ำมนต์เพื่อทำให้เป็นมงคล ๒) กาลเวลามงคล เชื่อว่า จะทำการงานสิ่งอะไรก็แล้วแต่จะต้องมีฤกษ์ยาม มีเวลาที่เหมาะสมที่จะกระทำสิ่งนั้น ถ้าเวลาผิดไปแล้ว การกระทำนั้นจะไม่ดีสำหรับชีวิต ความเชื่อดังกล่าวได้มีอยู่ในสังคมไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานจนมาถึงปัจจุบัน และคล้ายกับสังคมอินเดียในสมัยก่อนที่เคยค้นหาวาอะไรเป็นมงคลของชีวิต แนวคิดที่ว่าอะไรเป็นมงคลของชีวิตได้มีการพูดคุยกันมาโดยตลอดแต่ยังหาข้อยุติไม่ได้ จนกระทั่งพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้นและแสดงมงคล ๓๘ ประการ ความคิดเห็นว่าอะไรเป็นมงคลของชีวิตที่มีมาก่อนหน้านั้น จึงได้ยุติลง มงคล ๓๘ ประการ คือ

อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา	ปฺชฺชา จ ปฺชฺชนียานํ	เอตมฺมงฺกलมฺมุตฺตมํ ๑
ปฏฺฐิรूपํเทสวาโส จ	ปฺพเพ จ กตปฺลญฺจดา	อตุตฺตสมฺมาปณฺธิ จ	เอตมฺมงฺกलมฺมุตฺตมํ ๑
พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ	วินโย จ สุตฺติกฺขิโต	สุภาสิตา จ ยา วาจา	เอตมฺมงฺกलมฺมุตฺตมํ ๑
มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ	ปฺคตฺตทวารสฺส สงฺคโห	อนากุลา จ กมฺมมนฺดา	เอตมฺมงฺกलมฺมุตฺตมํ ๑
ทานญฺจ ฌมฺมจริยา จ	ญฺยาดกาณฺเญจ สงฺคโห	อนวชฺชานิ กมฺมานิ	เอตมฺมงฺกलมฺมุตฺตมํ ๑
อารตี วิรตี ปาปา	มชฺชปานา จ สลฺยญฺโม	อปฺปมาโท จ ฌมฺเมสุ	เอตมฺมงฺกलมฺมุตฺตมํ ๑
การโว จ นิวาโต จ	สนฺตญฺฐี จ กตญฺญดา	กาเลน ฌมฺมสฺสวณํ	เอตมฺมงฺกลมฺมุตฺตมํ ๑
ขนฺตี จ โสวสฺสตา	สมณานญฺจ ทสฺสนํ	กาเลน ฌมฺมสากจฺจนา	เอตมฺมงฺกลมฺมุตฺตมํ ๑
ตโป จ พุรฺหมจฺจริยญฺจ	อริยสจฺจานทสฺสนํ	นิพฺพานสจฺจนิกิริยา จ	เอตมฺมงฺกลมฺมุตฺตมํ ๑
ศุภฺฐสฺส โลกฌมฺเมหิ	จิตฺตํ ชสฺส น กมฺปติ	อโสกํ วิรชํ เขมํ	เอตมฺมงฺกลมฺมุตฺตมํ ๑

หลักมงคล ๓๘ ประการ ได้แก่

๑) การไม่คบคนพาล คือ การไม่คบหากับคนชอบคิดชั่ว ได้แก่ คิดละโมภอยากได้ของเขา คิดมุ่งประทุษร้ายต่อผู้อื่น และคิดเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่นว่า เห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี บาปบุญไม่มี เป็นต้น คนชอบพูดแต่เรื่องชั่ว ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด และการพูดเพื่อเจ้อ คนชอบทำแต่กรรมชั่ว ได้แก่ การเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น สัตว์อื่น การลักทรัพย์ และการประพฤติดิฉินทางกาม

๒) การคบบัณฑิต คือ การคบหากับคนชอบคิดแต่เรื่องดี ได้แก่ ไม่คิดละโมภอยากได้ของเขา แต่คิดเสียสละ ไม่คิดมุ่งร้ายหรือประทุษร้าย ต่อใคร ๆ แต่คิดดีมีเมตตาต่อผู้อื่น และคิดเห็นถูกต้องตามคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ความดี ทำชั่วได้ความชั่ว บุญบาปมีจริง เป็นต้น คนชอบพูดแต่เรื่องดี ได้แก่ พูดแต่ความจริง ไม่พูดเท็จ พูดแต่คำสุภาพ ไม่พูดคำหยาบคาย พูดแต่คำที่มีประโยชน์สมานฉันท์ ไม่พูดส่อเสียดยุแฉงตะแคงร้าย และพูดแต่คำมีสาระมีประโยชน์ ไม่พูดคำเพื่อเจ้อ เรือยเปื่อย คนชอบทำแต่กรรมดี ได้แก่ มีความเมตตากรุณา เว้นจากการเข่นฆ่า เบียดเบียน ทำร้ายผู้อื่น ประกอบแต่สัมมาอาชีพะ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดิฉินทางกาม มีการสำรวมระวัง ในเรื่องกาม ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีสติสัมปชัญญะ เว้นจากการเสพสุรา เมรัยหรือของมีนเมาอันใด อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๓) การบูชาคนที่ควรบูชา หมายถึง การให้ความเคารพนับถือ ยกย่อง แสดงความเคารพเทิดทูนแก่บุคคลที่ควรได้รับการบูชา เช่นผู้บุญคุณ ผู้มีคุณธรรม ผู้เป็นเนือนาบุญ ผู้เป็นบัณฑิต เป็นนักปราชญ์ บุคคลที่ควรบูชาได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก อาจารย์ อุปัชฌายะ มารดาบิดา และครู การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ทำได้ทั้งการบูชาด้วยอามิสบูชา เช่น การนำดอกไม้ไปบูชาหน้าพระพุทธรูป เพื่อน้อมรำลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า และการบูชาด้วยธัมมบูชา(ปฏิบัติบูชา) ด้วยการไหว้พระสวดมนต์ ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน ปฏิบัติเพื่อน้อมรำลึกถึงคุณความดีของท่านเหล่านั้น

๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม คือ การอยู่ในประเทศอันสมควร อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม หมายถึง อยู่ในถิ่นเจริญ มีคนดี มีนักปราชญ์

ประเทศไทยจัดเป็นถิ่นอาศัยที่เหมาะสมที่สามารถเลือกอยู่อาศัย มีปัจจัยภายในหลายอย่างที่น่าสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นถิ่นอาศัยที่เหมาะสม เช่น มีนักปราชญ์ในหลากหลายแขนงสาขาวิชา มีสถาบันทางการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม มีศาสนสถาน และสถานที่ต่างๆที่ผู้คนในชาติได้มีโอกาสในการบำเพ็ญบุญกุศล มีหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาให้ได้ศึกษาเล่าเรียนและประพฤติปฏิบัติตาม มีศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนา

ประเทศที่เป็นถิ่นอาศัยที่ไม่เหมาะสม และไม่สมควรเลือกอยู่อาศัย เพราะมีปัจจัยภายในหลายอย่างที่ไม่สนับสนุนและไม่ส่งเสริมให้เป็นถิ่นที่อาศัยที่เหมาะสม เช่น ประเทศที่ตกอยู่ในภาวะสงคราม มีความอดอยากแร้นแค้น มีความวุ่นวายภายใน ไม่มีศาสนสถานให้คนในชาติบำเพ็ญบุญ ประเทศนั้นเป็นถิ่นที่ไม่เหมาะสมที่จะอยู่อาศัย

๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน คือ การเป็นคนที่เคยสร้างความดี ประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจมาแล้วในอดีต มีโอกาสได้สร้างบุญกุศลถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ได้สร้างบุญกุศลถวายพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้า ในชีวิตปัจจุบันหมายถึงการเป็นคนที่เคยสร้างความดี การประพฤติดุชทางกาย วาจา ใจในแต่ละวัยของช่วงชีวิตที่ล่วงผ่านไป

๖) การตั้งตนไว้ชอบ คือ การกระทำทางกาย วาจา และใจไว้ให้ถูกต้อง ดำเนินชีวิตของตนเองทั้งกายใจให้ดำรงอยู่ในความชอบ ความถูกต้อง ความดีงาม เช่น ไม่รู้จักการให้ทาน เปลี่ยนเป็นผู้รู้จักให้ทาน ยังไม่รู้จักรักษาศีล เปลี่ยนเป็นผู้รักษาศีล ถ้ายังไม่เคยเจริญภาวนา เปลี่ยนเป็นผู้เจริญภาวนา เป็นต้น การตั้งตนไว้ชอบถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะถ้าสามารถรู้จักกระทำทางกาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องแล้ว ย่อมจะนำพาชีวิตของตนเองและครอบครัวให้เจริญก้าวหน้าได้ การตั้งตนไว้ชอบนั้นตามหลักพระพุทธศาสนา มีการปฏิบัติ ๓ ประการ

๖.๑) การกระทำทางกายสุจริต คือ การทำความดีทางกาย ไม่ก่อกรรมทำชั่วใดทั้งสิ้น ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การไม่ลักทรัพย์ และการไม่ประพฤติดุชในกาม

๖.๒) การกระทำทางวาจาสุจริต คือ การทำความดีทางวาจา คือ การไม่พูดเท็จ การไม่พูดคำหยาบ การไม่พูดเพ้อเจ้อ และการไม่พูดส่อเสียด ให้พูดแต่วาจาที่ดีมีประโยชน์ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

๖.๓) การกระทำทางมโนสุจริต คือ การทำความดีทางใจ คือ การไม่โลภอยากได้ของของบุคคลอื่น การไม่พยาบาทมุ่งประทุษร้ายบุคคลอื่น และการไม่คิดผิด เห็นผิดทำนองคลองธรรม คือให้คิดดี คิดชอบ คิดถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

๗) ความเป็นพหูสูต คือ ผู้ได้ยินได้ฟังมาก คือทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก, ผู้เล่าเรียนมาก, ผู้ศึกษามาก, ผู้คงแก่เรียน

การเป็นผู้สดับรับฟังมาก หมายถึง การปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่แสวงหาความรู้ทางการศึกษาจากการฟังมาก ชอบฟังทุกเรื่องที่เห็นว่าเป็นประโยชน์และทำให้เกิดสติปัญญา

การเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก หมายถึง การปฏิบัติตนให้เป็นผู้แสวงหาความรู้ทางการศึกษาจากการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ทั้งทางโลกและทางธรรม เมื่อเป็นผู้ใฝ่ในการเล่าเรียนมาก จะทำให้เกิดความรู้เพิ่มขึ้น เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และเป็นผู้ที่มีสติปัญญา

เฉลี่ยฉลาดหลักแหลม การศึกษาในปัจจุบันเป็นการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาไม่จำกัดวัย คนทุกคนสามารถเรียนรู้ได้จากทั้งในชั้นเรียน และจากประสบการณ์ในชีวิต

๘) ความเป็นผู้มีศิลปะ คือ ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมมี ๒ แบบ บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่มีความชำนาญ ในการงานอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมทำให้ชีวิตมีแต่ความก้าวหน้า ความเป็นผู้มีศิลปะฝ่ายบรรพชิต เช่น การตกแต่งสมณบริวาร ความเป็นผู้มีศิลปะฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ การเว้นจากการงานที่เบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น การเว้นจากการงานที่เป็นอกุศลกรรมทั้งปวง การทำงานในทางสุจริต การที่คนเรามีศิลปะอยู่ในตัว จะทำอะไร คิดอะไร ย่อมจะมองโลกแต่ในแง่ดี ไม่มองโลกในแง่ร้าย จะมองทุกสิ่งเป็นคุณเป็นประโยชน์ ดังนั้นคนที่มีศิลปะอยู่ในตัวจะไม่สร้างปัญหาให้กับใคร ส่วนคนที่ไม่มีศิลปะในตัวจะมีลักษณะตรงข้าม

๙) วินัยที่ศึกษามาดี คือ การที่บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาและทำความเข้าใจถึงวินัยของตนเองที่เป็นทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติ วินัยที่เป็นข้อห้าม เพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ไม่ให้กระทำในสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม วินัยที่เป็นข้อปฏิบัติ เพื่อให้ความประพฤติทางกาย วาจา ใจ เป็นไปในสิ่งที่ดี และเป็นที่ยอมรับของสังคม

๑๐) วาจาสุภาษิต คือ การมีคำพูดที่ดีมีคติสอนใจ เป็นประโยชน์ คำพูดของคนเราเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะคำพูดสามารถทำให้เกิดมิตรหรือเกิดศัตรูได้ การพูดแต่ความจริง การไม่พูดต่อเสียด การพูดแต่คำอ่อนน้อมอ่อนหวาน การพูดแต่สิ่งที่เป็นสาระประโยชน์ เป็นวาจาสุภาษิต

๑๑) การบำรุงมารดาบิดา คือ การเลี้ยงดู การดูแล การปรนนิบัติ ช่วยเหลือมารดาบิดาทั้งในยามที่ท่านมีความเป็นอยู่ปกติ หรือในยามที่ท่านเจ็บป่วย และในยามที่ท่านแก่เฒ่าลงไป การบำรุงมารดาบิดาที่บุตรควรพึงบำรุงมี ๕ ประการ คือ ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ๒) จักทำกิจของท่าน ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล ๔) จักประพฤติดนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

๑๒) การสงเคราะห์บุตร คือ การให้การอบรม การเลี้ยงดู ให้บุตรเป็นคนดี บุตร ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) บุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา(อภิชาตบุตร) ได้แก่บุตรที่มีศีลธรรม คุณธรรม ความรู้ ความสามารถ ความดี ที่สูงกว่าบิดามารดา บุตรประเภทนี้จะเป็นผู้ช่วยให้วงศ์ตระกูลเจริญรุ่งเรือง ๒) บุตรที่มีคุณสมบัติเสมอด้วยมารดาบิดา(อนุชาตบุตร) ได้แก่บุตรที่มีศีลธรรม คุณธรรม ความรู้ ความสามารถ ความดี ที่เสมอกับบิดามารดา บุตรประเภทนี้จะเป็นผู้ช่วยวงศ์ตระกูลให้ทรงตัวได้อยู่ ไม่ให้ทรุดลงไปและไม่เสริมให้เจริญขึ้นมากเกินไปเกินกว่าบิดามารดาที่ได้สร้างไว้ ๓) บุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา(อวชาตบุตร) ได้แก่บุตรที่มีศีลธรรม คุณธรรม ความรู้ ความสามารถ ความดี ที่ต่ำกว่าบิดามารดา บุตรประเภทนี้ เป็นผู้ทำให้วงศ์ตระกูลตกต่ำเสียหาย มารดาบิดาให้การสงเคราะห์เลี้ยงดูบุตรของตนด้วยหน้าที่ ๕ ประการคือ ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) หากภรรยา(สามี)ที่สมควรให้ ๕) มอบทรัพย์สินสมบัติไว้ในเวลาอันสมควร

๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา คือ การยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ด้วยการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ให้ความจริงใจต่อกันระหว่างชายหญิงที่ได้ตกลงเป็นคู่ครองกัน หรืออยู่ร่วมกัน สามีจึงควรสงเคราะห์ภรรยาโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑) ให้เกียรติยกย่อง ๒) ไม่ดูหมิ่น ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ ๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ ๕) ให้เครื่องแต่งตัว และภรรยาเมื่อได้รับการสงเคราะห์จากสามีแล้ว จึงสมควรที่จะสงเคราะห์สามีโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑) จัดการงานดี ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ ๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

๑๔) การงานที่ไม่อาภุค คือ ทำการงานให้เสร็จเรียบร้อยดี ไม่มีปัญหา เพราะมีความขยันในการทำงาน ไม่ปล่อยให้งานทับถมทวี จะรีบเร่งทำให้ทันเวลาด้วยวิธีอันถูกต้องเหมาะสม การทำงานไม่ให้ค้างค้ำจะประสบความสำเร็จได้จะต้องมีคุณธรรมคือ หลักอิทธิบาท ซึ่งหมายถึงคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, ทางแห่งความสำเร็จ มี ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่สิ่งนั้น, วิริยะ ความพยายามทำสิ่งนั้น, จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น, วิมังสา ความพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น

๑๕) การให้ทาน คือ การแบ่งปันหรือการเสียสละให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรได้รับ เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น การให้ทาน มี ๒ อย่าง คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของ) กับธัมมทาน (การให้ธรรม) และอีกหมวดหนึ่ง คือ สังฆทาน ให้แก่สงฆ์ หรือให้เพื่อส่วนรวม กับปาฏิบุคลิกทาน ให้เจาะจงแก่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ

๑๖) การประพฤติธรรม คือ การประพฤติในกุศลกรรมบถ ๑๐ (ทางแห่งความดี, ทางทำดี, ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล, ธรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติมี ๑๐ อย่าง) ได้แก่ ๑) กายกรรม มี ๓ ได้แก่ การเว้นจากทำลายชีวิตสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ และเว้นจากประพฤติดิโนกาม ๒) วจีกรรม มี ๔ ได้แก่ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ และการละคำหยาบ ๓) มโนกรรม มี ๓ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา และเห็นชอบตามคลองธรรม การประพฤติธรรม เป็นการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ เว้นจากความชั่วด้วยกาย วาจา ใจ(เว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐) ประกอบสุจริตคือประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ(ประพฤติในกุศลกรรมบถ ๑๐) และทำใจของตนให้หมดจากเครื่องเศร้าหมองจากความโลภ ความโกรธ ความหลง(ทำใจของตนให้บริสุทธิ์)

๑๗) การสงเคราะห์ญาติ คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นคุณเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้คนไว้ได้ เป็นเครื่องมือประสานโลกให้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ญาติ หมายถึง พี่น้องที่ยังนับรู้

กันได้, ผู้ร่วมสายโลหิตกันทางบิดาหรือมารดา, การนับญาตินับเป็น ๗ ชั่วคน คือ นับทางมารดาหรือบิดา ขึ้นข้างบน ๓ (ถึงทวด), ลงข้างล่าง ๓ (ถึงเหลน) ชั้นตนเองเป็น ๑, เขยและสะใภ้ไม่นับเป็นญาติ และญาติยังมีความหมายเป็น ๒ อย่างคือ ๑) ญาติทางโลก หมายถึงญาติทางสายโลหิตหรือญาติที่เป็นวงศ์ญาติกันจริงๆ และญาติหรือบุคคลที่คุ้นเคยกัน หรือคบกันมานานซึ่งสงเคราะห์เข้าว่าเป็นญาติได้ ๒) ญาติทางธรรม หมายถึง ญาติหรือบุคคลที่รู้จักกัน สماعกันในเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ เช่น เป็นญาติกันเพราะบวชให้เป็นพระภิกษุ สามเณร เป็นญาติเพราะให้นิสัย และเป็นญาติเพราะสอนธรรม เป็นต้น การสงเคราะห์ญาตินั้นควรใช้หลักธรรม คือ สังคหวัตถุ ๔ เป็นคุณธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของบุคคลอื่นไว้ คือ ๑) ทาน การให้ ๒) เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก ๓) อตถจริยา การประพฤติประโยชน์ ๔) สมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอ

๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ คือ การทำงานหรือการปฏิบัติหน้าที่ของคนเรานั้นมีจุดมุ่งหมายอยู่ ๒ ประการ คือ การทำงานเพื่อตนเอง และการทำงานเพื่อผู้อื่น การทำหน้าที่เพื่อตนเองมีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำเนินชีวิตของตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีสุขและปลอดภัย ส่วนการทำงานเพื่อผู้อื่นมีจุดมุ่งหมายเพื่อสังคมที่อยู่ด้วยนั้นเป็นสังคมที่เป็นสุขและเป็นสังคมที่มีแต่ความปลอดภัย การทำหน้าที่หรือการทำงานใดๆที่ทำให้ตนเองเดือดร้อน หรือสังคมรอบข้างเดือดร้อน การงานนั้นชื่อว่า การงานที่มีโทษ ส่วนการงานที่ทำไปแล้วไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อตนเอง หรือต่อสังคมรอบข้าง การงานนั้นชื่อว่า การงานที่ไม่มีโทษ และการกระทำที่เว้นจากความประพฤติกในอกุศลกรรมบถ ๑๐ และประพฤติกในกุศลกรรมบถ ๑๐ จัดเป็นการงานที่ไม่มีโทษ

๑๙) การงดเว้นจากบาป คือ การเห็นโทษของบาปว่า เป็นสิ่งไม่ดี เป็นของเลว เมื่อบุคคลใดทำลงไปแล้ว จะนำความเดือดร้อนมาสู่บุคคลนั้น บาปจะนำไปสู่ นรก เปต อสุรกาย และเครื่องทรมานได้ การงดเว้นจากการทำบาป เลิกจากการทำบาป เป็นสิ่งที่เป็ณคุณอันประเสริฐสำหรับบุคคลผู้นั้น และเจตนาในการงดเว้นจากบาป มี ๓ อย่างได้แก่ ๑) สัมปัตตวิริติ เว้นได้ด้วยประจวบเข้า คือ เมื่อประสบเหตุอันจะทำให้กระทำความชั่วหรือล่วงละเมิดศีลเข้าเฉพาะหน้าก็จะไค้งคไค้งในขณะนั้น ไม่กระทำความผิด ๒) สมาทานวิริติ เว้นด้วยการสมาทาน คือได้สมาทานหรือรับรองศีลมาปฏิบัติไว้ก่อนแล้ว เมื่อประสบเหตุที่จะให้ทำความชั่วก็งดเว้นได้ตามที่ไค้สมาทานไว้ไม่กระทำความผิด ๓) สมุจเฉทวิริติ เว้นได้โดยเด็ดขาด เป็นการงดเว้นจากความชั่วไค้เด็ดขาดของพระอริยเจ้า เพราะไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ทำความชั่วไค้ได้อีกแล้ว

๒๐) การเว้นจากการคิ้มน้ำเมา คือ เป็นการระมัดระวัง การบังคับควบคุมตนเอง หรืองดเว้นจากการคิ้มน้ำเมาทุกชนิด และงดเว้นการเสพยาเสพติดทุกชนิดที่เป็นเหตุที่ทำให้ขาดสติสัมปชัญญะ การไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขทั้งปวงเป็นสิ่งที่ประเสริฐ น้ำเมาหรือของเสพติดต่างๆเป็นทางเสื่อมอย่างยิ่งสำหรับบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นการบั่นทอนสติปัญญาและชีวิต

คนที่มีความรับผิดชอบต่อตนเอง มีความละเอียดจะไม่เผอเรอใจลงไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ การดื่มน้ำเมา หรือเสพสิ่งเสพติดจะทำให้เป็นคนขาดระเบียบวินัย ขาดสติสัมปชัญญะ ก่อการทะเลาะวิวาท การงดเว้นดื่มน้ำเมาหรือสิ่งเสพติดต่างๆจึงเป็นมงคลของชีวิต

๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม ได้แก่ความไม่ประมาทในการประกอบกิจอันเป็นผลดีแก่ชีวิต ด้วยความรอบคอบ ไม่ควรเห็นว่าธรรมขั้นนี้เล็กน้อย มีใจความไม่สำคัญ ไม่ปฏิบัติไม่ทำตามก็ไม่ใช่ไร ทำให้เกิดความกระด้าง ไม่กลัวบาปกรรม ความประมาทเป็นทางตรงข้ามกับความไม่ประมาท ถ้ามีความประมาทจะทำความชั่วหรือทำบาปในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้ ดังนั้นคนที่ไม่ประมาทในธรรมจึงเป็นคนที่มีความดี เห็นประโยชน์เห็นคุณธรรมทุกข้อทุกประการ คนไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย จะต้องหมั่นระลึกรถึงการละเว้นทุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ระลึกถึงการประพฤติสุจริตทั้งทางกาย วาจา ใจในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ระลึกถึงทุกข์ ในวัฏฏสงสาร นึกถึงทุกข์ในอบาย แล้วที่สำคัญคือหมั่นระลึกรถึงการอบรมเจริญภาวนา อบรมจิตและปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น จึงเรียกว่าเป็นผู้ไม่ประมาทในธรรมและในชีวิตปัจจุบัน

๒๒) ความเคารพ เป็นมารยาททางสังคม ที่แสดงออกมาในกิริยาท่าทางต่างๆ เช่น การไหว้ การกราบ การคำนับ การยืนต้อนรับ เป็นต้น กิริยาท่าทางต่างๆเหล่านี้เมื่อบุคคลมาแสดงออกอย่างต่อเนื่องเป็นประจำก็จะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีความเคารพนอบน้อม กิริยามารยาทเรียบร้อย และเป็นคุณลักษณะพิเศษของบุคคลผู้นั้น ดังนั้นจึงควรจะศึกษาทำความเข้าใจถึงความเคารพนอบน้อม เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อไป บุคคลและสิ่งที่สมควรความเคารพ มี ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒) ความเคารพในพระธรรม ๓) ความเคารพในพระสงฆ์ ๔) ความเคารพในสิกขา ๕) ความเคารพในความไม่ประมาท ๖) ความเคารพในปฏิสันถาร

๒๓) ความอ่อนตน คือ การแสดงความอ่อนน้อม ทั้งกาย วาจา ใจ ต่อผู้อื่นอย่างจริง แสดงฐานะของตนเองให้ต่ำกว่าที่เป็นจริง ด้วยกิริยาที่อ่อนน้อม วาจาอันอ่อนหวาน และใจอันอ่อนโยน เช่น ไม่แข็งกระด้าง ไม่หยิ่งยโส ไม่อวดรวย ไม่อวดรู้ เป็นต้น การแสดงความแข็งกระด้างทางกาย วาจา ใจ เป็นลักษณะตรงข้ามกับความอ่อนตน เป็นผู้ที่มีกิริยาที่ไม่อ่อนน้อมต่อผู้อื่น มีวาจาที่ไม่ไพเราะ พูดอย่างคนไม่มีน้ำใจ มีจิตใจที่แข็งกระด้าง เช่น ชอบอวดรู้ หยิ่งยโส มีความถือตัวตนอย่างมาก การอบรมตนเองให้มีความอ่อนตนเป็นการกระทำที่ดี คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีความนอบน้อมอ่อนตนเหมือนกัน สังคมจะมีแต่ความสงบสุขเรียบร้อย ไม่มีปัญหามากมายเหมือนในสังคมปัจจุบัน แต่เพราะคนในสังคมไม่เหมือนกันจึงมีทั้งผู้ที่แข็งกระด้าง มีความถือตัวตน มีทั้งผู้มีความอ่อนน้อมอ่อนตน สังคมจึงมีทั้งความวุ่นวาย ความไม่สงบ ความไร้ระเบียบ สภาพสังคมที่มีปัญหาดังในสังคมปัจจุบัน การอ่อนน้อมอ่อนตนจึงเป็นมงคล

๒๔) ความสันโดษ คือ การมีความยินดี ความสุข ความพอใจในการหาเลี้ยงชีพด้วยความเพียรพยายามของตนเองตามกำลังสติปัญญาความสามารถของตน และการหาเลี้ยงชีพนั้นเป็นไปโดยสุจริต ไม่โลภ ไม่ริษยาผู้อื่น เป็นความสันโดษ มงคลนี้มุ่งสอนให้คนในสังคมมีความรู้จักพอในสิ่งต่างๆ ที่ตนได้มา หรือที่ตนมีอยู่ ไม่ให้โลภจนเกินไป ไม่ให้ริษยาผู้อื่นที่มีมากกว่าตนเอง ถ้าคนในสังคมมีความสันโดษเป็นคุณธรรมภายในแล้ว สังคมจะมีแต่ความสงบสุข ไม่มีการแย่งชิงมุ่งแสวงหาให้เกินพอดีของตนเอง ความสันโดษจึงเป็นมงคลในชีวิตปัจจุบัน

๒๕) ความกตัญญู คือ การเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที เป็นคุณธรรมอันประเสริฐของบุคคลซึ่งรู้คุณของบุคคลอื่นที่ทำกับตนเอง และตนเองหาทางตอบแทนบุญคุณนั้น ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนดี การแสดงออกถึงความเป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีมีได้หลายทาง เช่น การแสดงความกตัญญูต่อบุคคลด้วยการระลึกถึงพระคุณของท่านเหล่านั้นที่มีต่อเรา บุคคลที่ควรระลึกถึง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ มารดาบิดา ครูอาจารย์ และผู้มีอุปการะคุณ การแสดงความกตัญญูต่อสิ่งของต่างๆ โดยการไม่ทำลาย ดูแลรักษาให้สามารถใช้งานได้นาน ได้แก่ หนังสือธรรม หนังสือเรียน ที่פקอาศัย ป่าไม้ และการแสดงความกตัญญูต่อสัตว์ที่มีบุญคุณต่อเรา ด้วยการให้ความรัก เมตตาปราณี ดูแลรักษายามเจ็บป่วย ฯลฯ

๒๖) การฟังธรรมตามกาล คือ การฟังธรรมตามเวลา ตามโอกาสที่นักปราชญ์บัญญัติไว้หรือจัดขึ้น เช่น ฟังธรรมในวันพระ วันอาทิตย์ หรือฟังธรรมตลอดไตรมาส ฟังธรรมในเวลาว่างงาน บุญต่างๆ การถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้จากบุคคลหนึ่งมาสู่อีกบุคคลหนึ่งในครั้งสมัยก่อน ส่วนมากถ่ายทอดผ่านการท่อง จดจำ บอกเล่าและการฟังสืบต่อกันมา การฟังจึงเป็นบ่อเกิดของภูมิปัญญาความรู้ต่างๆ ทั้งที่เป็นความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม การฟังธรรมตามกาลที่เหมาะสม เป็นการพัฒนาสติปัญญา และฝึกให้ตนเองเป็นผู้ใฝ่ในความรู้ และทำให้ตนเองมีความเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญาโดยตลอด การฟังธรรมมีคุณประโยชน์หรือผลดีที่ผู้ฟังจะได้รับ คือ ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง, สิ่งใดได้เคยฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัดเจน ย่อมจะเข้าใจในสิ่งนั้นชัดเจนขึ้น, บรรเทาความสงสัยเสียได้, ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ และจิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

๒๗) การมีความอดทน คือ การอดทน อดกลั้น ต่อสิ่งต่างๆ ที่มากระทบทั้งทางร่างกายและจิตใจ บุคคลที่มีสภาพจิตใจที่มีแต่ความหดู่ ท้อถอย อ่อนแอและหวาดกลัว ไม่ยอมที่จะต่อสู้กับความลำบากตรากตรำต่างๆ เพราะบุคคลนั้นขาดหลักธรรมเรื่องความอดทน อดกลั้น แต่บุคคลที่มีสติปัญญาย่อมจะฝึกฝนตนเอง ให้เป็นผู้ที่มีความอดทน อดกลั้น ขยันหมั่นเพียร ยอมสู้กับความลำบากต่างๆ ทั้งความลำบากทางจิตใจ และทางร่างกาย เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ เพราะบุคคลนั้นมีหลักธรรม คือ ความอดทน เป็นที่ตั้ง

๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย คือ การที่ผู้อื่นแนะนำพร่ำสอนให้ ดักเตือนให้โดยชอบธรรม แล้ว ยอมทำตาม ปฏิบัติตาม โดยความเคารพ อ่อนน้อม ไม่คัดค้าน ไม่ได้ตอบ ไม่แก้ตัว โดยประการใดๆทั้งสิ้น การที่คนเราจะพัฒนาให้เป็นคนดีได้นั้น จะต้องยึดมั่นคุณธรรมข้อหนึ่ง คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย จึงจะประสบผลตามที่มุ่งหวังไว้ การที่จะทำตนเองให้เป็นผู้ว่าง่ายจะทำให้เป็นที่รักของทั้งครอบครัวของตนเอง และเพื่อนรอบข้างต้องทำตามลักษณะดังกล่าวเบื้องต้น และความเป็นผู้ว่าง่ายจะเป็นเหตุให้ตนเองและครอบครัวมีความเจริญก้าวหน้าไปโดยตลอด ซึ่งตรงข้ามกับความเป็นผู้ว่ายากสอนยาก จะไม่มีคนรักหรือคอยให้ความช่วยเหลือ และจะไม่ประสบความสำเร็จทั้งตนเองและครอบครัว

๒๙) การพบเห็นสมณะ คือ การเข้าไปหา การบำรุง การระลึกถึง การได้ยินและการเห็น บรรพชิตผู้มีกิเลสอันสงบแล้ว ผู้มีกาย วาจา จิต ปัญญาอันอบรมแล้ว ผู้ประกอบด้วยการฝึกอย่างสูง การเข้าไปหา ได้แก่การเข้าไปสนทนาธรรม ฟังธรรมะจากท่านเพื่อให้เกิดประโยชน์ในทางธรรมะ กับตัวของเรา การเข้าไปบำรุง ได้แก่การเข้าไปช่วยทำกิจธุระให้ท่าน สมณะนั้นท่านไม่สามารถที่จะหาเลี้ยงชีพหรือยังชีพเหมือนกับเหล่าทายกทายิกาได้ ดังนั้นจึงสมควรเข้าไปปฏิบัติท่านด้วยปัจจัย ๔ เช่น ถวายภัตตาหาร เป็นต้น เพื่อให้ท่านมีกำลังกายและกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป การระลึกถึง ได้แก่ การระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ที่เป็นศาสนทายาทเผยแผ่คำสอนในพระพุทธศาสนาออกไปอย่างกว้างขวางจนมาถึงเราในปัจจุบัน และเรามีโอกาสเล่าเรียนธรรมะได้

คนที่มีสติปัญญา และมีความประพฤติที่อยู่ในศีลธรรม ต้องเป็นบุคคลที่มีสัมผัสทั้ง ๖ ที่สัมผัสกับสิ่งที่เป็นประโยชน์และแบบอย่างที่ดี การมองเห็นแต่สิ่งที่ดีหรือแบบอย่างที่ดีย่อมนำไปให้บุคคลผู้นั้นมีความประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีงามและอยู่ในศีลธรรม การเห็นสมณะจัดว่าเป็นมงคล เพราะว่า สมณะเป็นผู้ที่มีกาย วาจา และใจ ที่สงบเย็นจากกิเลส บริสุทธิ์อยู่ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ไม่เป็นอันตรายต่อบุคคลใดทั้งสิ้น การเห็นหรือได้พบปะสนทนากับสมณะจึงเป็นมงคลและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา

๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล คือ การพูดคุย การซักถาม ตอบปัญหาธรรมระหว่างผู้สนทนา เพื่อให้เกิดปัญญา เพื่อให้จิตใจเบิกบานไม่หดหู่ และเป็นไปตามกาลเวลาที่สมควรหรือตามโอกาสที่จะอำนวยให้ ในการสนทนาธรรมนั้น สิ่งที่สำคัญก็คือ ผู้สนทนาต้องรู้เรื่องที่จะพูดเป็น อย่างดี อย่างน้อยก็ควรจะรู้บ้างแม้ไม่มากนัก เพื่อมาสนทนาอาจได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นอีก และในระหว่างสนทนา คู่สนทนาต้องรู้จักใช้คำพูดที่สมานไมตรี ไม่ใช่ถ้อยคำรุนแรงไม่พูดยกตนข่มท่าน และต้องรู้จักให้อภัย ไม่ถือโทษโกรธเคือง ถ้าจะมีการละเมิดกันบ้าง การสนทนาธรรมตาม กถาวัตถุ ๑๐ เป็นการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดประโยชน์ระหว่างผู้สนทนา เป็นการสร้างปัญญาทาง ธรรมให้เกิดขึ้น และปัญญาทางธรรมที่มีบ้างแล้วจะเพิ่มพูนมากขึ้นในเรื่องที่ไม่เคยได้รับฟังมาก่อน

การแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นด้วยการสนทนากัน โดยการนำเรื่องราวต่างๆที่ตนได้ยินได้ฟัง มาสนทนาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ช่วยทำให้เกิดความรู้ต่างๆเพิ่มขึ้น และเป็นการพัฒนาสติปัญญาของผู้สนทนาไปด้วย การสนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคล เพราะบุคคลที่มีโอกาสได้สนทนาธรรมกันนั้นต้องประกอบด้วยจิตที่มีกุศลธรรม ที่มีความประสงค์จะขัดเกลากิเลสจึงได้มีการสนทนาธรรมกัน การสนทนาธรรมตามกาลเวลาที่เหมาะสมจะเป็นการขัดเกลากิเลสของตนให้เบาบางลงไปจนถึงหมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง ด้วยเหตุนี้การสนทนาธรรมตามกาลจึงเป็นมงคลอย่างยิ่ง

๓๑) การเผาผลาญบาป คือ การทำความเพียรเผาผลาญกิเลส ซึ่งเป็นเหตุแห่งความชั่วทั้งปวงให้หลุดพ้นไปจากจิตใจ ความโลภ ความโกรธ ความหลง จะไม่สามารถเกิดขึ้นมาในจิตใจได้ เพราะได้มีการทำใจให้ข่มกิเลสเผาผลาญกิเลส ด้วยอำนาจของตทังคปหาน วิจัมภนปหาน และสมุจเฉทปหาน ตามลำดับขั้นไปโดยตลอด และธรรมะที่ใช้ข่มกิเลส เผาผลาญกิเลส กิเลสที่อยู่ในจิตใจของคนเรานั้นเป็นของละเอียดอ่อนถ้าขาดสติสัมปชัญญะ สมาธิ และปัญญาที่คอยตรวจสอบตนเองแล้ว กิเลสก็มีแต่จะเพิ่มขึ้นเพราะขาดความระมัดระวังหรือขาดสตินั่นเอง การที่จะทำให้กิเลสที่มีอยู่ในจิตใจของเรานั้นลดน้อยลงจนหมดสิ้น จะต้องอาศัยการบำเพ็ญเพียรเผาผลาญกิเลสให้ตรงตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือเจริญในศีล สมาธิ และปัญญา อยู่อย่างสม่ำเสมอ กิเลสจึงจะลดลงและหมดไปในที่สุด การบำเพ็ญเพียรเผาผลาญกิเลสนี้เรียกได้ว่าเป็นการบำเพ็ญตบะ

๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ คือ การประพฤติธรรมเพื่อกำจัดกิเลสที่มีอยู่ภายในจิตใจ เป็นการกระทำในทางที่ดีเป็นไปในกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นการงดเว้นจากกามทั้งปวง อันเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจหลงยึดติด คฤหัสถ์ควรจะมีเวลารักษาศีลในวันพระหรือวันหยุดที่มีเวลาว่าง เช่นมีการงดเว้นการการบริโภคนกามในวันอุโบสถ และบรรพชิต ควรจะมีการปฏิบัติในสมณธรรม ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวร เป็นต้น เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติให้บรรลุถึงความหลุดพ้นจากทั้งวัตถุกามและกิลเลสกาม

๓๓) การเห็นอริยสัจ คือ การประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา การรู้ การเข้าใจ ในความจริงอันประเสริฐอันพระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานได้ประจักษ์แจ้ง รู้ความจริง สามารถดับทุกข์ได้ คือถึงพระนิพพานอันเป็นปรีโยสาน การเห็นอริยสัจ ๔ เมื่อเห็นอันใดอันหนึ่งแล้ว จะเห็นได้ตลอด คือเมื่อเห็นทุกข์ ก็จะเห็นสมุทัย เห็นนิโรธ เห็นมรรค เมื่อเห็นสมุทัยก็จะเห็นทุกข์ เห็นนิโรธ เห็นมรรค เมื่อเห็นนิโรธก็จะเห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นมรรค เมื่อเห็นมรรค ก็จะเห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นนิโรธ และการเห็นอริยสัจ ๔ นั้นต้องเห็นด้วยญาณ ๓ คือ ๑) สัจจญาณ ความหยั่งรู้ อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า นี่คือทุกข์ นี่คือสมุทัย นี่คือนิโรธ และนี่คือมรรคมองค์ ๘ ๒) กิจจญาณ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ ควรกำหนดรู้ สมุทัยควรละเสีย นิโรธ ควรทำให้แจ้ง และมรรคมองค์ ๘ ควรทำให้เกิดขึ้น ๓) กตญาณ ความหยั่งรู้กิจอันได้ทำแล้วใน

อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่าทุกข์ได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยได้ละเสียแล้ว นิโรธได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคมีองค์ ๘ ได้ทำให้เกิดขึ้นแล้ว

๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง คือ การดับกิเลสตัณหา อุปาทาน ได้อย่างสิ้นเชิงหรือหมดสิ้น จุดมุ่งหมายสูงสุดของการประพจน์ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา คือ การทำให้นิพพานให้แจ้ง การทำนิพพานให้แจ้ง เป็นผลสำเร็จมาจากการประพจน์ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มาเป็นลำดับจนถึงที่จุดหมายดังกล่าว เมื่อผู้ประพจน์ปฏิบัติเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ ตามมงคลข้อที่แล้ว ย่อมถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ละตัณหาได้ และเมื่อกระทำมาถึงตรงนี้ จิตของผู้ประพจน์ปฏิบัติธรรมย่อมจะได้รับความร่มเย็น ดับเย็น และหลุดพ้นจากกองทุกข์ ผลที่เกิดขึ้นนี้ คือ พระนิพพาน บุคคลผู้ทำนิพพานให้แจ้งเรียกว่า พระอริยบุคคล มี ๔ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว คือ บุคคลที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาจนมีจิตใจที่หนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวไปกับโลกธรรม ๘ ประการ (ลาภ เสื่อมลาภยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์) ที่เข้ามาครอบงำทั้งที่เป็นอริยธรรม (อารมณ์ที่พอใจ) และอนิยธรรม (อารมณ์ที่ไม่พอใจ) โลกธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายปรารถนาอยากได้ออยากมี เช่น การมีลาภ มียศ มีสุข และการได้ยศจนสรรเสริญ และในทางตรงข้ามมนุษย์ไม่อยากมีไม่อยากเป็น เช่น การเสื่อมจากลาภ เสื่อมจากยศ มีความทุกข์ คำติเตียน คำนินทา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของจิตใจของมนุษย์ที่ยังไม่มั่นคงและยังตกไปอยู่ในโลกธรรม ดังนั้นจิตที่ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม จึงเป็นมงคลอย่างยิ่ง

๓๖) จิตไม่เศร้าโศก คือ จิตที่หลุดพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง หมดความเศร้าโศก ไร้ความกังวล ไม่ดิ้นรนไม่กระวนกระวาย เพราะได้ถอนถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ออกไปจากจิตใจแล้ว และจิตที่ไม่เศร้าโศกเป็นผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลัก มงคล ๓๘ ประการ มาโดยลำดับ

๓๗) จิตปราศจากธุลี คือ จิตที่ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นจิตที่ปราศจากเครื่องเศร้าหมองทั้งสิ้น เพราะได้ถอนถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นออกไปจากจิตใจแล้ว และจิตที่ไม่เศร้าโศกเป็นผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลัก มงคล ๓๘ ประการ มาโดยลำดับ

๓๘) จิตเกษม คือ จิตที่ปลอดจากโยคะ ๔ คือ ๑) กามโยคะ กิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้ให้ยินดีในกามคุณ ๕ คือ ให้ยินดีในรูปเสียง กลิ่นรสและสัมผัส (รวมทั้งความยินดีในทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของทั้งหลาย) ๒) ภวโยคะ กิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้ให้ยินดีในภพ ให้รักใคร่โยคีอยู่ในภพอย่างแนบแน่น ๓) ทิฏฐิโยคะ กิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้ให้ยินดีในความเห็นผิด ๔) อวิชชาโยคะ

กิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้ให้ยินดีในความหลงมกมาย มัวเมาเพลิดเพลินไม่ประมาณในชีวิต จิตเกษมเป็นจิตที่ปลอดโปร่ง ปลอดภัย เป็นจิตที่มีความสุขความสบาย เพราะหลุดพ้นจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย และกิเลสที่ผูกมัดจิตทั้งหลาย ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวงเป็นจิตที่บรรลुพระนิพพาน บุคคลที่มีจิตเกษมที่แท้จริง คือบุคคลที่ได้ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ มาอย่างสมบูรณ์ และได้รับผลแห่งการปฏิบัติ คือ พระอริยบุคคลตั้งแต่ชั้นพระโสดาบัน จนถึงพระอรหันต์ ส่วนจิตใจของบุคคลที่ยังเป็นปุถุชนยังยากที่จิตจะเกษมปราศจากกิเลสอย่างสิ้นเชิงได้ แต่ทุกคนสามารถพัฒนาจิตของตนเองด้วยการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ และดำเนินมรรคมืองค์ ๘ อย่างสมบูรณ์แล้วย่อมจะได้รับผลคือมีจิตเกษมซึ่งเป็นผลที่ได้รับจากการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลัก มงคล ๓๘ ประการ มาโดยลำดับ

หมายเหตุ คู่มือหามงคล ๓๘ ประการเพิ่มเติมได้ใน

- พระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทย, พ.ศ.๒๕๓๕
- มังคลัตถทีปนี แปล ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๓๔
- หนังสือมงคล ๓๘ ประการที่มีผู้เรียบเรียงหลายท่าน ที่มีอ้างอิงอยู่ที่บรรณานุกรม

มรรคมืองค์ ๘

มรรคมืองค์ ๘ หมายถึงทาง, หนทาง คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงทางดับทุกข์ เรียกเต็มว่าอริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่าทางมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือ

๑) สัมมาทิฐิ หมายถึง ปัญญาเห็นชอบ เห็นชอบใน อริยสัจ ๔ ได้แก่ ความเห็นถูกต้องไม่ผิดพลาดในเรื่องของทุกข์ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ความดับของทุกข์ และทางปฏิบัติเพื่อไปสู่ความดับของทุกข์

๒) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง คำริชอบ คือคิดนึกตรึกตรองในทางที่ถูกต้องในเรื่องการออกจากกาม ไม่พยาบาท และไม่เบียดเบียนใคร

๓) สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ คือ พุดจาในเรื่องที่ถูกต้อง และเว้นในการพุดจาที่ผิดพลาด ในที่นี้ ได้แก่ เว้นจากวจีหุจรีต ๔ คือ เว้นจากการพุดเท็จ เว้นจากการพุดส่อเสียด เว้นจากการพุดคำหยาบ และเว้นจากการพุดเพื่อเจ้อ

๔) สัมมากัมมันตะ หมายถึง ทำการงานชอบ คือการทำงานที่ถูกต้อง หรือเว้นจากการทำงานที่ผิดพลาด ในที่นี้ ได้แก่ เว้นจากกายหุจรีต ๓ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๕) สัมมาอาชีวะ หมายถึง เลี้ยงชีวิตชอบ คือ เลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้อง ในที่นี้เว้นอาชีพที่ผิดกฎหมายทุกชนิด ประกอบแต่อาชีพที่สุจริต อาชีพที่อุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาไม่ควร

ประกอบมี ๕ อย่าง คือ ค้าขายเครื่องประหาร, ค้าขายมนุษย์, ค้าขายสัตว์เป็น และเนื้อสัตว์ที่ตัวฆ่าเป็นอาหาร, ค้าขายน้ำเมา และค้าขายยาพิษ

๖) สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรชอบ คือ ความเพียรพยายามในทางที่ถูกต้อง ได้แก่ ความเพียรในสัมมปปธาน ๔ คือ เพียรระวังไม่ให้ความชั่วที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป เพียรทำความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่และงอกงามขึ้น

๗) สัมมาสติ หมายถึง ระลึกรชอบ คือ ความกำหนดจดจำ หรือความนึกคิดได้อย่างถูกต้องมิใช่เพิกเฉยในทางที่ผิดหรือก่อกิเลสขึ้นมา ได้แก่ ระลึกในสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา

๘) สัมมาสมาธิ หมายถึง ความตั้งใจชอบ คือ ความตั้งใจไว้อย่างถูกต้อง ในที่นี้ได้แก่ การควบคุมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน คือความตั้งใจมั่นในฌาน ๔ ซึ่งเป็นเหตุให้มีชีวิตอยู่ด้วยความสุข

มรรคทั้ง ๘ นั้น จัดสังเคราะห์ได้เป็น ปัญญาสิกขา สीलสิกขา และจิตตสิกขา คือ ความเห็นชอบ ดำริชอบ เป็นปัญญาสิกขา เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ เป็นสीलสิกขา และเพียรชอบ ระลึกรชอบ ตั้งใจชอบ เป็นจิตตสิกขา (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๑๕.)

อธิบายเชิงอรรถ

เชิงอรรถ ๔ ตามที่ปรากฏใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๑๐. พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบในขสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่า คือ ดอกบัวจมอยู่ในน้ำ ดอกบัวอยู่เสมอน้ำ และดอกบัวขึ้นพ้นน้ำ.

เชิงอรรถ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๑๐ “ นอกจากบัวจมน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ ๓ เหล่านี้ อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ ๔ คือบัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำเป็นอาหารของปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาฬี แล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า (ตามที่ปรากฏใน อง. จตุกก. (แปล) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒, อภิ.ป. (แปล) ๓๖/๑๐/๑๔๑, ๑๔๘- ๑๕๑/๑๕๒) คือ (๑) อุกมภูติฉุญญ (๒) วิปจิตฉุญญ (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ แล้วเปรียบเทียบอุคมภูติฉุญญ เป็นเหมือนบัวพ้นน้ำที่พอดังแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตฉุญญ เป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่จะบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเนยยะ เป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓ ส่วนปทปรมะ เปรียบเหมือนบัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นอาหารของปลาและเต่า” (รวมความ).

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระพิรุณ วุฑฒิธมฺโม นามสกุล ตะเนาวัลย์
วัน เดือน ปี เกิด	วันพุธที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓
ภูมิลำเนา	๒๗๗ หมู่บ้านธารทิพย์ หัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร
บรรพชา	วันที่ ๑๘ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๓
อุปสมบท	ณ วัดพระพุทธบาทตากผ้า ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ.ลำพูน วันที่ ๑๘ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๓
ประวัติการศึกษา	ณ วัดพระพุทธบาทตากผ้า ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ.ลำพูน -สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ เอกการปกครอง จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา ๒๕๓๐ -นักธรรมชั้นเอก สำนักศาสนศึกษาวัดพระพุทธบาทตากผ้า ปีการศึกษา ๒๕๓๕ -เข้าศึกษาในระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ปีการศึกษา ๒๕๔๑
ประวัติการทำงาน	- พระธรรมทูตวัดไทยเคนมาร์กพรหมวิหาร กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก พ.ศ. ๒๕๓๘ - ปัจจุบัน - ผู้ช่วยครูใหญ่โรงเรียนพรหมจักรสังวร พ.ศ. ๒๕๓๙ - ปัจจุบัน - กรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดลำพูน พ.ศ. ๒๕๔๒ - ปัจจุบัน - พระวิปัสสนาจารย์โครงการปฏิบัติกัมมัฏฐาน มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ ลำพูน พ.ศ. ๒๕๔๔ - ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดพระพุทธบาทตากผ้า พ.ศ. ๒๕๔๕
ที่อยู่ปัจจุบัน	- วัดพระพุทธบาทตากผ้า ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ.ลำพูน